

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

ЧАСОПІС НАЙНОЎШАЙ ГІСТОРЫИ

№ 1(4)/2007

Заснаваны ў 2004 г.
у Менску.

Галоўны рэдактар:
Сяргей Ёрш.
Намеснік галоўнага рэдактара:
Андрэй Барткевіч.

Набор:
Натальля Малашка.
Вёрстка:
Мікалай
Каранеўскі.
Карэктурা:
Віктар Панасеня.

Пры перадруку
спасылка
абавязковая.

У аздабленні
вокладкі выкарыстана фота з
сайта “Беларуская нацыянальная памяць”

© Беларускі Рэзыстанс, 2007

ЗЬМЕСТ:

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЦЬ М. ВІТУШКІ

Біяграфічная даведка б.3
Ёри С. Стагодзьдзе Вітушкі б.8
Цытаты з публікацый пра съмерць М. Вітушкі б.10
Ёри С. Доўгі шлях да праўды б.10
“Белавежа”. Канфэрэнцыя камандзіраў беларускага партызанскага руху ў верасні 1945 г. б.33

ДАСЪЛЕДАВАНЬНІ

Горбік С., Катавіцкая А. На службе Богу і Беларусі. Малавядомыя старонкі Беларускага Супраціву 1939-1952 гадоў б.37
Варанец М. Нацыянальна-патрыятычны рух беларускіх вайскоўцаў у канцы 1980-х — першай палове 1990-х гадоў (заканчэнне) б.49
Клявец Р. Да пытання дзейнасці беларусаў у складзе бандэраўскай УПА. 1942-1944 гг. б.79

ІНТЭРВІЮ

Кастусь Казак: “Тады мы верылі, што будзем самастойныя” б.92
Надзея Рамановіч: “Родзька мей забарону вяртацца на Радзіму” б.96

ДАКУМЭНТЫ

Ёри С. “Бюлетэнь БНП” у Нямеччыне. Ці быў ён у той час нелегальным выданьнем? б.102
“Бюлетэнь БНП”. № 3 і № 5. Перадрук б.106
Матах В. БНП разгарнула актыўную барацьбу супраць савецкай улады б.126

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Швец Б. Беларускія абаронцы Карпацкай Украіны б.129

С. Ё. Замах на міністра ўнутраных спраў БССР. 1946 год б.134

*Ёри С. Першы віцэ-прэзыдэнт БЦР быў камандзірам атрада
камандасаў* б.135

*Ёри С., Катавіцкая А. Паэта Янку Палоннага шукала савецкая
дзяржбясьпека* б.139

С.Ё. Замах на Рамана Шухевіча. Лета 1942 году б.142

Барткевіч А. Невядомыя партызанскія аддзелы б. 143

УСПАМИНЫ

Кузьнякоў М. “Бандыты” дзеянічалі прафэсійна... б.144

Даўмантас-Лукіса Ё. Беларускія партызаны з-пад Нарачы б.145

*Юршэвіч А. “Гэта быў рух, напрамак, які фактычна пачаў
арганізоўвацца яшчэ ў 1944 годзе”* б.147

РЭЦЭНЗІ

Шыбіцкі М. Загартаваныя холадам Сыбіру б.149

Клявец Р. Два “помнікі” героям б.150

Дудаліч С. Кніга з карцінкамі б. 153

Барткевіч А. Школа патрыётаў б.157

ЗГАДКІ

Съветлай памяці б.159

Пра тых, каго ўжо сярод нас няма б.165

УГОДКІ б.169

ПОШТА

Яськевіч М. Трэба адшукаць магілы Грыба, Вяршыніна, Кабераца б.173

Расолька Г. Навошта савецкія падпольшчыкі ўзарвалі вялейскую

сэмінарыю? б.174

Шыбіцкі М. Па сълядох “Беларускай рэвалюцыйнай партыі” б.175

АРХІЎНЫЯ СКАРБЫ

Ва Ўкраіну вярнуўся архію Міколы Лебедзя б.177

ДАЙДЖЭСТ

Нелегальнік, патаемнік, кансьпірацыйнік б.180

КРОНІКА б.181

ФОТАФАКТ

Беларускія партызаны... ў Нямеччыне б.184

Асобы беларускага Супраціву б.186

Міхал ВІТУШКА (5.11.1907, Нясьвіж — 27.04.2006, Заходняя Нямеччына), беларускі вайсковы і палітычны дзеяч, кіраўнік Беларускага нацыянальнага Супраціву ў 1945-1959 гг. Вучыўся ў беларускіх гімназіях Нясьвіжу, Клецку, Наваградку, Радашкавічаў і Вільні. Вышэйшую аддукацыю здобываў у Празе і Варшаве, скончыў варшаўскую палітэхніку, інжынэр. Сябра Беларускай сялянска-работніцкай грамады. Уваходзіў у кіраўніцтва Аб'яднаньня беларускіх студэнцкіх арганізацыяў, Беларускай Рады ў Празе, Асьветнага таварыства беларусаў у Варшаве. Служыў у польскім войску. З

весені 1939 году працаваў у нясьвіжскай міліцыі, пасьля будаваў дарогі. Зімой 1940 г. разам з Дз. Касмовічам арыштоўваўся НКВД за сувязь з беларускімі нацыянальнымі арганізацыямі ў замежжы. Вызвалены пасьля інтэрвэнцыі сваяка прафэсара А. Пракапчука. З лета 1941 г. — намеснік начальніка менскай службы парадку. У жніўні 1941-га разам з Ус. Родзькамі кіраваў беларускімі збройнымі аддзеламі, якія разам з украінскімі атрадамі ат. Бульбы-Бараўца правялі паспяховую вайсковую апэрацыю на ўсходнім Палесьсе супраць частак Чырвонай Арміі і НКВД, якія трапілі ў акружэньне. Уваходзіў у кіраўніцтва Беларускай Народнай Самапомачы. Зь лістапада 1941 г. разам з Дз. Касмовічам і Р. Астроўскім знаходзіўся на Браншчыне, ствараў аддзелы службы парадку (тагачасная прэса называла іх “беларускай самааховай”, а Дз. Касмовіч у сваіх успамінах - “Беларускім Краёвым Войскам”). Зь вясны 1942 году ствараў аддзелы службы парадку ў Смаленскай акрузе, курыраваў працу контрвыведкі, удзельнічаў у баях з савецкімі партызанамі і дэсантнікамі. Адначасова ад 1941 г. браў удзел у Беларускім нацыянальным Супраціве. Паводле сьведчаньня Дз. Касмовіча, уваходзіў у кіраўніцтва Беларускай Незалежніцкай Партыі (БНП). З 1943 г. ствараў аддзелы службы парадку на Магілёўшчыне, пасьля працаваў у Менску. Меў рангу маёра. Удзельнік Другога Ўсебеларускага кангрэсу. Зь вясны 1944 году разам з Р. Астроўскім, Ф. Кушалем ды інш. удзельнічаў у нарадах з прадстаўнікамі нямецкіх спэцслужбай, прысьвеченых падрыхтоўцы антысавецкага супраціву. Восеньню 1944 г., на прapanову беларускага нацыянальнага

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

актыву, быў зацьверджаны кіраўніком Беларускага антывавецкага Супраціву. Дзеля дэзынфармацыі савецкіх спэцслужбаў была праведзеная спэцыяльная “апэрацыя прыкрыцца”, у выніку якой вясной 1945-га бальшавікі былі перакананыя, што М. Вітушка загінуў. Напрыканцы сінегня 1944 г. зь Нямеччыны разам з атрадам дэсантнікамі быў перакінуты ў Польшчу, у раён Варшавы, дзе ў бункеры быў разгорнуты Галоўны штаб беларускага партызанскага руху (кансьпірацыйная арганізацыя “Чорны Кот”). У Беларусі партызанская адзелы і кансьпірацыйныя групы былі падзеленыя на тры галіны: “Беларусь-Поўнач”, “Беларусь-Цэнтар” і “Беларусь-Поўдзень”. У верасьні 1945 году ў Белавежскай пушчы на базе партызанскага атрада “Белавежа” правёў канфэрэнцыю партызанскіх камандзіраў, на якой абмяркоўваліся пытаныні стратэгіі і тактыкі вызвольнай барацьбы. З 1947 году супрацоўнічай з заходнімі спэцслужбамі, якія падтрымлівалі Беларускі Супраціў. Зь іх дапамогай здолеў да пачатку 50-х пераправіць на Захад значную колькасць беларускіх партызанаў. Пасыля спынення актыўнай антывавецкай барацьбы жыў на Захадзе, працеваў у адной з заходніх спэцслужбаў, падтрымліваў сувязь з падпольнай сеткай у БССР. У 1950-70-х неаднаразова, пад іншым прозвішчам, наведваў Беларусь. Напісаў успаміны, якія пакуль не апублікованыя. Да сваёй рангі “генэрала” адносіўся скептычна, лічыў, што ўзнагароды і рангі будзе раздаваць урад вольнай і незалежнай Беларусі.

Сяргей Ёри

СТАГОДЗДЗЕ ВІТУШКІ

У пачатку сьнежня 2005 году, калі мы разам зь Сержуком Горбікам, працавалі над кнігай “Беларускі Супраціў”, прыйшла ашалам-ляльная вестка: Міхал Вітушка жывы. Перад гэтым я запытаўся ў былога партызана, ці вядомая яму дакладная дата съмерці М. Вітушки? У адказе ён напісаў: “Аб Вітушку я некалькі дзён таму даведаўся, што ён вельмі хворы, але жывы”...

Ня верылася. Але праўдзівасць інфармацыі пацьвердзілі некалькі былых удзельнікаў паваеннага беларускага партызанскага руху, якія жывуць на Захадзе.

Мы съпяшаліся, кніга пісалася хутка. Камбатанты дапамагалі, адказваючы на нашыя шматлікія пытанні. У пачатку лютага 2006-га былы камандзір партызанскага атрада “Белавежа” ў сваім лісьце напісаў: “Маю вестку, што Вітушка вельмі хворы і стан яго вельмі дрэнны”.

У чэрвені кніга “Беларускі Супраціў” ужо была амаль гатовая. І тут 26 чэрвеня прыходзіць кароткая вестка: “27 красавіка ў альпійскім санаторыі памёр генэрал М. Вітушка”. Мы зь Сержуком Горбікам чакалі яшчэ суткі, пакуль не атрымалі пацьверджаньне ад паплечнікаў генэрала (яны спасылаліся на паведамленыне яго сям’і). Яны ж далі дазвол на абнародваньне інфармацыі. Аднак адразу ж паўстала праблема: якім чынам яе распаўсюджваць?

Падобных прэцэдэнтаў яшчэ не было ў нашай найноўшай гісторыі. Памёр беларускі дзеяч, які афіцыйна ў Беларусі “пахаваны” ўжо больш за 60 гадоў. Пра гэта праўладнымі публіцыстамі і супрацоўнікамі спэцслужбай былі напісаныя дзесяткі артыкулаў. Апошнія зь іх зьявіліся ў пачатку 2006 году.*

Так прэс-служба адной установы рэагавала на публікацыю ў “Белгазеце”, у якой згадваліся і М. Вітушка, і “Чорны Кот”, прыводзіліся раней невядомыя звесткі пра акцыі беларускіх партызанаў.

Памёр ня проста дзеяч, а кіраўнік Беларускага Супраціву, які на працягу дзесяцігодзьдзяў змагаўся супраць савецкіх уладаў за незалежнасць нашай Бацькаўшчыны. У іншай сітуацыі гэтую вестку падхапілі б дзяржаўныя электронныя СМИ, яе каментавалі

*Яновский С. Нашествие призраков прошлого // Рэспубліка, 2006, 3 лютага; Зоров Н. Агент Муха — источник заразы // Советская Белоруссия, 2006, 11 лютага.

б чыноўнікі і вайскоўцы, а кіраўнік дзяржавы мог даць даручэнне пра прапрацоўку пытання перапахаваньня генэрала ў Беларусі. Аднак летась, як і цяпер, гэта абсалютна нерэальна. У афіцыйных СМИ, дарэчы, дагэтуль не было аніякіх камэнтароў пра съмерць Вітушкі — поўная маўчанка.

Важны момант — пытанье даверу. За апошнія 15 гадоў неаднаразова даводзілася выслухоўваць скэптыкаў і з аднаго боку, і зь іншага, якія ня верылі, што Міхал Вітушка дзейнічаў пасля вайны і кіраваў Супрацівам, яны адмаўлялі сама існаванье гэтага Супраціву. Дакумэнтальна даказаць адваротнае не было нікакай магчымасці — ні фотаздымкаў, ні дакументаў, ні жывых паплечнікаў Вітушкі адшукаць няўдавалася. У чэрвені 2006-га ня мелі мы ні паваенных фотаздымкаў Вітушкі, ні здымкаў зь яго пахаваньня. Мы не маглі раскрыць месца жыхарства яго сям'і і яго апошніх паплечнікаў. Мы не маглі падаць у публікацыі імя і прозывіща Вітушкі, пад якім ён жыў у Захадній Нямеччыне...

І ёсё ж не маглі мы і прамаўчаць. Раніцай 27 чэрвеня 2006 году я напісаў кароткі нэкралёг:

ПАМЁР ГЕНЕРАЛ МІХАЛ ВІТУШКА — КІРАЎНІК ПАСЛЯВАННАГА БЕЛАРУСКАГА АНТЫСАВЕЦКАГА СУПРАЦІВУ

У Нямеччыне на 99-м годзе жыцця памёр кіраўнік беларускага антысавецкага Супраціву ў 1945 — 1959 гадах генерал Міхал Вітушка. Ён быў адзіным з кіраўнікоў нацыянальных рухаў Супраціву ў Савецкім Саюзе, які выжыў у партызанцы і не быў адшуканы савецкімі агентамі, якія доўгі час палявалі на яго на Захадзе.

Міхал Вітушка нарадзіўся 5 лістапада 1907 году ў Нясвіжы. Скончыў славутую Віленскую беларускую гімназію і Варшаўскую

палітэхніку. Быў актыўным удзельнікам беларускага незалежніцкага студэнцкага руху ў 1930-х. У гады Другой сусветнай вайны Вітушка ствараў беларускія вайсковыя фармацыі, браў удзел у нацыянальнай канспірацыі, быў адным з кіраўнікоў Беларускай Незалежніцкай Партыі. У

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

1945 годзе Міхал Вітушка ўзначаліў Галоўны штаб беларускага партызанскага руху, з'яўляўся кіраўніком падпольнай арганізацыі “Чорны Кот”. Арганізаваў выданне беларускага нелегальнага друку. У пачатку 50-х ён вывеў сваіх ацапельных партызанаў на Захад, а сам заставаўся на тэрыторыі Польшчы, кіраваў беларускім антысавецкім падполлем. З 60-х ён жыў пад чужым прозвішчам на Захадзе.

Памёр генерал Міхал Вітушка 27 красавіка 2006 году ў Нямеччыне. Інфармацыя гэтая дайшла да нас толькі зараз, яна пацверджаная яго сябрамі і сваякамі.

Нækралёг быў прапанаваны “Эўрапейскому радыё для Беларусі” і ўжо па абедзе 27 чэрвеня быў агучаны ў выпуску навінаў. Дыктар, відаць, хваляваўся, бо адно слова чамусьці прачытаў па-расейску.

Нækралёг зъмясьцілі на сайце ЭРБ. Ён быў ананімны, таму ўсе СМІ, якія перадрукоўвалі сэнсацыйную вестку, спасылаліся на “Эўрарадыё”. З аднаго боку гэта выклікала ў чытачоў давер, зь іншага — заставалася нямала пытаньняў.

27 чэрвеня я занёс іншы варыянт нækралёгу ў рэдакцыю газеты “Наша ніва”. З рэдакцыйнымі праўкамі і рэдакцыйным загалоўкам публікацыя выглядала так:

МІХАЛ ВІТУШКА ПАМЁР ДВОЙЧЫ (1907 — 2006)

Гэтая вестка прыйшла зь Нямеччыны. Сын Міхала Вітушки паведаміў, што яго бацька памёр яшчэ 27 красавіка ў альпійскім санаторыі. На 99-м годзе жыцьця. Уapoшнія гады ён быў прыкаваны да ложка, хварэў. Яго наведвалі толькі сваякі і блізкія сябры.

Міхал Вітушка — адзіны з кіраўнікоў нацыянальных антысавецкіх рухаў Супраціву ў Савецкім Саюзе, які выжыў у партызанцы і здолеў захавацца ад савецкіх агентаў на Захадзе. А яго шукалі, патрабавалі выдачы як “войсковага злачынцы”. І пры гэтым у афіцыйных публікацыях пісалі (дагэтуль пішуцы), што Вітушку забілі яшчэ ў 1945 годзе. Не забілі, нават не паранілі.

Беларускі партызанскі рух пад кіраўніцтвам Міхала Вітушки распачаў збройную барацьбу супраць бальшавікоў увесень 1945 году. У 1948 годзе Вітушка правёў яго рэарганізацыю, а ў пачатку 50-х вывеў ацапельных партызанскія атрады праз Польшчу і Латвію на Захад. Сам ён працягваў заставацца ў Польшчы, адкуль кіраваў антысавецкім падпольлем. У 1960-х Вітушка перабраўся на Захад. Ёсьць съведчаныні, што пад чужымі даку-

мэнтамі Міхал Вітушка прыяжджаў у Беларусь, апошні раз ён наведаў Бацькаўшчыну ў пачатку 1970-х, быў у Менску і Вільні. Ён перажыў амаль усіх сваіх сяброў і ворагаў. Пасьпей напісаць успаміны, якія калісьці будуць апублікованыя.

Сяргей Ёрш

Больш пра жыцьцё і таямніцу “съмерці” і ўратаваньня М. Вітушкі ў 1945 годзе можна будзе прачытаць у кнізе Сяргея Ярша і Сержука Горбіка, якая рыхтуеца да друку.

Наша ніва, 2006, 30 чэрвеня, № 24.

На большае тады не было ні сілаў, ні часу. Ужо ў каstryчніку 2006-га выйшла кніга “Беларускі Супраціў”. Гэта быў пачатак съяткаваньня СТАГОДЗЬДЗЯ зь дня народзінаў МІХАЛА ВІТУШКІ, якое прыпадае на 2007 год.

ЦЫТАТЫ З ПУБЛІКАЦЫЙ ПРА СЪМЕРЦЬ М. ВІТУШКІ

“За савецкім часам цэнзура забараняла згадваць антыкамуністычнае збройнае змаганьне ў Беларусі пасля 2-й усясьветнай вайны. Мы глядзелі фільмы й чыталі кнігі, дзе выкryваліся “бандаўцы” або прыбалтыскія “лясныя браты”, якія скроўбы былі нелюдзямі ці, у найлепшым разе, падманутымі маладзёнамі. У БССР жа ў тых гадах нібыта панаўвалі спакой і натхнёнае будаўніцтва съветлае будучыні.

Насамрэч было іначай: Беларусь таксама змагалася й мела сваіх герояў, імёны якіх вяртаюцца ў нашу памяць. Найлегендарнейшы зь іх — генэрал Міхал Вітушка.

[...] Сёлета ўвесну легендарны генэрал памёр у адным з альпійскіх санаторыяў. Яму ішоў 99-ы год. Мара ўбачыць вольную Беларусь перайшла ў спадчыну да ягонага сына”.

Уладзімер Арлоў. *Імёны Свабоды. Радыё Свабода, 2006, 25 ліпеня.*

“В Германии на 99-м году жизни умер руководитель белорусского антисоветского подполья, которое существовало в 1945-1959 годах, Михаил Витушка. [...]

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

С 60-х годов под чужой фамилией он проживал на Западе. В связи с этим даже о его смерти стало известно не сразу. Никого не заинтересовала новость о смерти обычного престарелого бюргера 27 апреля 2006 года. И только сейчас выяснилось, что это и был тот самый Михаил Витушка".

Белорусский партизан, 2006, чэрвень.

"Міхал Вітушка — адна з самых яскравых асобаў у гісторыі нацыянальнага антысавецкага супраціву. Беларускі генэрал, палымяны патрыёт у канцы Другой сусьветнай вайны здолеў згуртаваць вакол сябе некалькі тысячаў маладых беларускіх вайскоўцаў, якія ўтварылі беларускі антысавецкі партызанскі рух і падпольную арганізацыю "Чорны Кот". [...]

Малады Фронт выказвае спачуваныні ўсім родным і сябрам Міхала Вітушкі. Мы спадзяемся, што памяць пра беларускага генэрала, які ўсё сваё жыцьцё прысьвяціў служэнню сваёй Бацькаўшчыне, будзе ўшанаваная належным чынам у вольнай, незалежнай Беларусі. А імёны беларускіх нацыяналістаў-герояў ня будуць замоўчавацца, як сёньня адбываецца ў Беларусі ў лепшых традыцыях камуністычнага рэжыму, а велічна загучаць з вуснаў кожнага беларуса, як сымбалъ няскаронае мужнасьці, бязъмежнага патрыятызму, ахвярнасьці й вернасьці Богу, свайму народу й сваёй Радзіме".

Прэс-служба Маладога Фронту. 2006, 30 чэрвеня.

Сяргей Ёрш

ДОЎГІ ШЛЯХ ДА ПРАЎДЫ

Здаецца, самы час ставіць кропку ў дыскусіях наконт, нібыта, гібелі Вітушкі ў 1945-м і яго “мітычнай” дзейнасьці “паслья съмерці”. Вэрсія савецкіх і сучасных беларускіх афіцыйных гісторыкаў не знайшла пацьверджаньня. Аднак на працягу больш чым 40 гадоў (пачынаючы ад 1964 году і заканчваючы 2006-м) імі былі зьдэйсьненныя дзесяткі публікацыяў, у якіх фальшавалася біографія М. Вітушкі, адмаўлялася ня толькі ягонае кіраўніцтва Беларускім Супрацівам, але й нават само існаваньне апошняга.

Вэрсія пра гібелі Міхала Вітушкі ў студзені 1945 году ў Рудніцкай пушчы на Віленшчыне зьявілася, “дзякуючы” апэратыўнікам савецкай дзяржбяспекі. Гэта яны не разабраліся ў складанай гульні, якую вялі нямецкія спэцслужбы і кіраўнікі беларускай падпольнай арганізацыі “Чорны Кот”. Некалькі гадоў МГБ СССР верыла, што Вітушкі няма ўжывых. Толькі ў канцы 40-х — у пачатку 50-х высьветлілася, што гэта была памылка. Аднак афіцыйна гэта не было прызнана, таму міт дажыў аж да нашых часоў.

Упершыню пра дэсант Вітушкі згадаў гісторык Васіль Раманоўскі ў сваёй тэндэнцыйнай манаграфіі.¹ Ён пісаў: “...у лістападзе таго ж года [1944-га] пад кіраўніцтвам маёра нямецкай арміі Вітушкі была закінута другая група ў колькасці 27 бандытаў. Усе яны мелі заданне рабіць дыверсіі на чыгуначным транспарце, прамысловых прадпрыемствах, забіваць мірных савецкіх людзей, ствараць антысавецкае падполле і ўзброенныя бандыцкія атрады. [...] Аднак усе яны пры дапамозе мясцовага насельніцтва былі злойлены і атрымалі тоё, што заслужылі”.² У другой згадцы Вітушкі В. Раманоўскі спыняеца на “грубых антысавецкіх фальшыўках”, якія, нібыта, выраблялі беларускія эмігранцкія арганізацыі на Захадзе. “Каб вымантачыць сабе на пракорм больш долараў, — піша ён, — гэтыя адшчапенцы баюць байкі аб “падпольнай арміі” нацыяналістаў, якая быццам дзейнічае на тэрыторыі Беларусі пад камандаваннем “генерала” Вітушкі”. І ўдакладняе, што “маецца на ўвазе маёр нямецка-фашистыкай арміі Вітушка, закінуты ў канцы 1944 года гітлераўцамі на тэрыторыю Беларусі з групай дыверсантаў. Вітушкі і яго група тады ж былі злойлены і па заслугах

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

Mihail Vitushka, 1943 г.

пакараны".³ Характэрна, што ў абодвух выпадках Раманоўскі ня згадвае імя маёра Вітушкі.

Такім чынам кніга "Саўдзельнікі ў злачынствах" на доўгія гады дала жыцьцё вэрсii пра, нібыта, злоўленага і пакаранага Вітушку. Зь іншага боку, В. Раманоўскі ўпершыню згадаў пра тое, што ў Беларусі быццам бы дзейнічала "падпольная армія" нацыяналістаў", якой камандаваў Вітушка, ды яшчэ ў ранзе "генэрала".

Выход напрыканцы 80-х з падпольля беларускага нацыянальна-вызвольнага руху на Бацькаўшчыне выклікаў актыўную выкryвальніцкую кампанію камуністычных пропагандыстаў і гісторыкаў. Адзін з асноўных ударуў быў скіраваны на нацыянальную сымболіку, якой пачаў карыстацца Беларускі Народны Фронт "Адраджэннe". У афіцыйным друку чытачам тлумачылі, што пад бел-чырвона-белым сцягам і гербам "Пагоня" ў гады вайны дзейнічалі памагатыя фашистыстаў. З архіваў пачалі выцягваць цікавыя, раней невядомыя, факты. У 1989-90 гг. асабліва вызначыўся ў гэтым Аляксандар Міхальчанка. Восеньню 1989-га ён друкуе ў газэце "Советская Белоруссия" артыкул "Корни живые и мертвые". У ім ён у прыватнасці пісаў: "...в начале 1945 года в Беловежскую пущу был заброшен майор германских спецслужб Михаил Витушка (кличка "Лось"), объявивший себя генералом повстанческой армии со странным уголовным названием "Черный кот". Комплектовалась "армия" из коллаборационистов, воспитанных под сенью бело-красно-белого знамени и "Погони".

Праз год "СБ" друкуе дапрацаваны артыкул А. Міхальчанкі пад назвай "Белорусская символика: традиции и современность".⁴ У ім заўважыя карэктроўкі тэкста, прысьвечанага Вітушку і "Чорнаму Кату". Напрыклад, з новай публікацыі высыветлілася, што Вітушка на пачатку 1945 году быў закінуты не ў Белавежскую пушчу, а ў Налібоцкую. Дапісаў Міхальчанка ў другім варыянце наступнае: "Но расплата быстро нашла одного из "героев" националистов, награжденного в числе первых прихвостней еще в 1942 году за борьбу с партизанами на Смоленщине германской медалью "За боевые заслуги с мечами". Нібыта стварыў Вітушка паўстанцкую армію, камплектаваў яе, але хутка загінуў. На гэтым канец. Ды й быў ён героем у двухкосьці, здраднікам, які насіў на грудзях нямецкі мэдаль. Пасыл правак у другой публікацыі зразумелы. У першым артыкуле Міхальчанкі вобраз Вітушкі выглядаў прывабным і гэта кагосьці ўстрывожыла. А вось перанос месца дэсанта з

ЖЫЩЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

Белавежскай ў Налібоцкую пушчу можа съведчыць пра жаданьне падагнаць першапачатковую вэрсю Міхальчанкі пад згаданую вышэй вэрсю В.Раманоўскага, якая знайдзе нямала прыхільнікаў у 1994 і наступных гадах.

Адкуль Аляксандар Міхальчанка мог здабыць інфармацыю пра М. Вітушку і “Чорнага Ката”, пра якога Раманоўскі нават ня згадваў? Хутчэй за ўсё ён мог атрымаць даведку ці падборку матэрыялаў з цэнтральнага архіву КГБ БССР. У той час Міхальчанка займаў пасаду намесніка начальніка Галоўнага архіўнага ўпраўлення пры Савеце Міністраў БССР. Пазней ён вырасьце да начальніка гэтай установы.⁵

Адзін вядомы беларускі гісторык-архівіст так тлумачыць сътуацию з публікацыямі Міхальчанкі: “У нас як бывае: спачатку што-небудзь агучаць, апублікуюць, а пасля спахопяцца, што дапусьцілі ўцечку інфармацыі”.

Гэта была не апошняя “ўцечка інфармацыі” на тэму М. Вітушкі і “Чорнага Ката”. Да наступных мае дачыненіе гісторык-архівіст Сяргей Жумар. У пачатку 90-х ён дасыпэдаваў дзейнасць у Беларусі польскага антысавецкага падпольля і партызанскага руху і, відаць, натрапіў на матэрыялы па Беларускім Супраціве. І ня змог прамаўчаць:

“Однако произвол и бандитизм в первые послевоенные годы нельзя отождествлять только с поляками. Об этом, в частности, свидетельствует террористическая деятельность довольно интернациональных отрядов “Черного кота”. На их счету ограбления банков, взрывы поездов, жизни русских, литовцев, белорусов, поляков. Кстати, этому террору аплодировала и польская, и белорусская эмиграция в ожидании третьей мировой войны”.⁶

У іншым артыкуле Жумар згадаў, што па вайне асобна ад акоўцаў, аунаўцаў і крымінальнікаў дзейнічалі “бандиты из отрядов Витушки, промышлявшие грабежами и убийствами на обширной территории от Каунаса до Молодечно”.⁷

У кнізе пра польскае падпольле, адным з аўтарам якой быў С. Жумар, згадваліся “молодчики из отрядов Витушки”.⁸

А гэта цалкам супярэчыла афіцыйнай вэрсіі, паводле якой Вітушка загінуў у студзені 1945 г. і, зразумела, ня мог дзейнічаць у пазнейшы час. Ад таго часу больш пра Вітушку і “Чорнага Ката” С. Жумар не пісаў (прынамсі, нам няўдалося адшукаць такіх публікаций).

зъяўляліся згадкі пра Вітушку. Але яны ўсё-ж зъявіліся... Давялося іх карэктаваць.

Зь вясны 1993 году намі пачалі рабіцца спробы публікацыяў на тэму Беларускага паваеннага Супраціву і генэрала М. Вітушкі. Газета "Свабода" па невядомай прычыне адмовілася ад публікацыі артыкула "Мы выйдзем хутка із лясоў", аднак гэтая тэматыка зацікавіла гродзенскую газету "Пагоня". У чэрвені 1993-га ў артыкуле да 50-х угодкаў зь дня съмерці Юльяна Саковіча быў зъмешчаны такі сказ: "Менавіта БНП прыклала шмат намаганьняў для арганізацыі ў пасъляваенны Заходній Беларусі беларускай антыбальшавіцкай партызанкі "Чорны Кот", на чале якой стаў гэнэрал Міхась Вітушка".⁹

Праз год "Пагоня" надрукавала артыкул, прысьвечаны беларускай антыбальшавіцкай партызанская прэсе.¹⁰ У ім згадвалася, што ад 1945 году кіраваў Беларускім Супрацівам генэрал Міхась Вітушка, які быў рэдактарам нелегальнага часопіса "За волю". Упершыню ў Беларусі былі перадрукаваныя вытрымкі з беларускага партызанскаага друку.

У кастрычніку 1994 году ў адной з публікацыяў намі была ўпершыню высунутая вэрсія лёсу Вітушкі: "Генерал Вітушка еще несколько лет скрывался на конспиративных квартирах в Вильне и Минске, прежде чем был арестован. Смертный приговор ему был подписан...".¹¹ Гэтая памылковая вэрсія грунтавалася ня толькі на съцверджаньнях Раманоўскага і Міхальчанкі пра тое, што "Вітушка быў злойлены і пакараны", але і на паведамленыні актыўнага ўдзельніка беларускага нацыянальнага руху ў 1980-я

Відавочна, афіцыйная гісторыкі, якія займаліся гэтай тэматыкай, прынамсі, у першай палове 1990-х гг. яшчэ ня мелі адзінай пазыцыі ў справе з генэралам Вітушкам і беларускім пасъляваенным Супрацівам. Адсюль і падобныя казусы. Нагэўна, дзяржбяспека не хацела, каб

мій... Пасъля спыненъня партызанскай барацьбы скрываўся на кансьпірацыйных кватэрах у Вільні й Менску. Арыштаваны і расстраляны бальшавікамі (магчыма, гэта адбылося ў Маскве)".¹²

Вэрсія пра "расстрэл" і "маскоўскі сълед" گрунтавалася на інфармацыі аднаго беларускага гісторыка-архівіста пра заходжаньне справы Вітушкі ў Маскве.

У студзені 1995-га ў "Пагоні" намі быў апублікованы здымак Міхала Вітушкі (ён па тэхнічных прычынах не зявіўся ў публікацыі "Лясы, бункеры, партызаны"). Праўда, рэдакцыя дадала да яго поўны памылак тэкст (нібыта, у студзені 1955 году Вітушка браў удзел у працы Другога Усебеларускага Кангрэсу, які насамрэч прайшоў у 1944-м). Сярод іншага невядомы нам журналіст напісаў: "Выкрыты агентамі НКУС, Міхал Вітушка доўга пакутаваў у скляпеньнях сталінскіх засыценкаў. Дзень і час выкананьня съмяротнага прысуду, які вынес рэжым камуністых беларускаму генералу-патрыёту, неевядома. Месца пахаваньня М. Вітушка таксама пакуль што на Радзіме ніхто не ведае".¹³

Давялося падрыхтаваць для "Пагоні" артыкул дзеля выпраўлення памылак. Але насамрэч атрымалася, што ён умацоўваў памылковую вэрсію пра гібель М. Вітушкі ад рук бальшавікоў.¹⁴ Зь іншага боку, з гэтай публікацыі пачалася палеміка з афіцыйнымі дасьледчыкамі наконт, нібыта, гібелі Вітушкі ў студзені 1945 году. Было заяўлена пра спробу "фальсіфікацыі гісторыі пасъляваеннага збройнага супраціву бальшавіцкім акупантам на Беларусі".

У 1994 годзе біографічны артыкул, прысьвечаны Міхалу Вітушку, зявіўся ў другім томе "Энцыклапедыі

гады (ён атрымаў яе ад аднаго беларускага эмігранта ў пачатку 90-х).

Гэтая ж вэрсія зьявілася і ў нашым камэнтары да публікацыі ўспамінаў нямецкага вайскоўца, удзельніка беларускага партызанскага руху: "Міхаль Вітушка (1907 — 1956?), генерал, арганізатар і краінік Беларускай Вызвольнай Ар-

гісторыі Беларусі". Аднак, атрымаўшы з Цэнтральнага архіву КДБ Беларусі рэцэнзію на наш тэкст, рэдакцыя самачынна ўнесла ў яго карэктывы. Найперш, замест пытальніка на месцы даты съмерці быў паставлены "студзень 1945-га". Была выкінута загадка пра кіраўніцтва беларускім партызанскім

рухам, арганізацыяй "Чорны Кот" і рэдактарства часопіса "За волю". Затое быў дапісаны сказ: "Загінуў у час ліквідацыі группы органамі НКУС". Пад артыкулам стаяла наша прозьвішча.¹⁵

Вэрсія пра гібель генэrala Вітушкі ад рук бальшавікоў (але не ў 1945-м, а ў 1950-я гады) намі падтрымлівалася дзесяць да лета 1996 году. У чэрвені-ліпені 1995 году было надрукаванае першае дасьледаванье, прысьвечанае беларускаму паваенному антысавецкаму Супраціву.¹⁶

У ім былі такія радкі: "Іншыя, як і ген. Вітушка, спрабавалі нелегальна жыць у гарадах і вёсках, легалізаваліся пад чужымі прозвішчамі. Калі Вітушка быў арыштаваны, невядома. Праўдападобна, пасля арышту ён быў вывезены ў Москву, дзе ёй быў расстраліны... Магчыма, гэта здарылася ў 1956 або 1957 гадах. Праўда, ёсьць весткі, што Вітушку ў пазыней шукалі ў Казахстане ў сярэднеазіяцкіх рэспубліках. Але гэта нічым не пацьверджана".¹⁷ Дададзім, што і факт расстрэлу нічым не пацьвярджаўся, аднак гэтая вэрсія праіснавала яшчэ каля году. Вось некалькі цытатаў:

"Міхал Вітушка — расстралены расейскімі бальшавікамі ў др. палове 1950-х гг.". ¹⁸

"Попав все же в плен, заочно приговоренный к смерти, он погибает в подвалах госбезопасности. Время и место расстрела М. Витушко неизвестны".¹⁹

Вітушка трапіў у руکі гэбістаў.²⁰

Пасля згаданых вышэй нашых артыкулаў, у 1994-95 гг. зьявіліся публікацыі, аўтары якіх умацоўвалі вэрсію пра гібель Міхала Вітушкі ў студзені 1945-га. Фактычна, у той час была выпрацаваная афіцыйная пазыцыя ў гэтай справе.

ла ў Рудніцкую пушчу, дзе сустрэлася з акоўцамі і была далучана да атрада АК "Комара". "7 студзеня [1945-га] Вітушка быў забіты ў час баявога сутыкнення з савецкімі войскамі ў раёне возера Кернава".²¹ Заўважым, што імя Вітушкі Глеб Багдановіч не назваў.

Гэтая ж вэрсія была агучаная Сямашкам у сваёй грунтоўнай публікацыі, напісанай у адказ на наш артыкул пра паваенню беларускую партызансскую прэсу ў газэце "Пагоня".²² *"Не секрет, что в последние годы кое-кто пытается осквернить нашу память о минувшей войне, изобразить подлинных освободителей "оккупантами", а предателей представить в ореоле мучеников и борцов за народ. То некие "представители патриотических молодежных организаций" пробуют отпраздновать юбилей профашистского Союза белорусской молодежи, то вдруг объявят национальным героем "генерала" Михася Витушко...",* з такой прадмовы пачынаўся артыкул Сямашкі. Ён падае шмат фактуры, лічбаў, фактаяў. Аднак, нас зацікавіла тое, які ўзрост Вітушкі падае Яўген Сямашка. Паводле апошняга, у 1944-м у Беларусь ляцеў "35-летний Михаил Витушко". Адзначым, што Міхал Вітушка быў 1907 года нараджэнняня і ў лістападзе 1944-га яму было 37 гадоў. Падобныя нестыкоўкі працягваліся і ў публікацыях іншых аўтараў.

У сваёй манографіі, прысьвеченай БЦР, Аляксей Салаўёў зъмісьціў біяграму Міхала Вітушкі. У ёй згадваецца пра дэсантаванье Вітушкі восеньню 1944-га "во главе группы фашистских диверсантов" у заходнія

Журналіст Яўген Сямашка ўпершыню надрукаваў урыйкі з паказаньняў у турме МГБ удзельніка дэсанту 17-18 лістапада 1944 году Глеба Багдановіча. Ён съведчыў, што група дэсантнікаў у складзе Вітушкі, Чэрамшагінай, Грыгарцэвіча, Шунько і яго, Багдановіча, адыйш-

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

раёны Беларусі. У той жа час пра яго лёс — ні слова. Цікава таксама, што датай народзінаў М. Вітушкі пазначаны пад пытальнікам 1915 год.²³

У пачатку лістапада 1995-га газэта “Пагоня” надрукавала ліст групы жыхароў Наваградка і Наваградзкага раёну (там былі сем прозвішчаў, але толькі шэсцьць подпісаў).²⁴ Яны адзагавалі (аднак, рэакцыя выглядае добра арганізаванай) на зъмешчаныя ў нашым дасьледаванні “Пасъляваенны супраціў бальшавіцкім акупантам на Беларусі” ўспаміны ўдзельніка штурму беларускімі партызанамі Наваградка ў сакавіку 1948 году.

“Я, Стромский Сергей Григорьевич, с конца 1946 по 1954 г. работал охранником Новогрудской тюрьмы и не помню случая, чтобы на тюрьму кто-то нападал...”, — гэта цытата з ліста ўзрушеных наваградзкіх пэнсіянераў. Паводле іх словаў, ніякага нападу партызанаў на Наваградак не было і гэта выдумка С. Ярша, які “даже превзошел Геббелльса”.

Праз год у дзяржаўным выдавецтве выйдзе кніга “Памяць” Наваградзкага раёну, у якой чытаем супрацьлеглае съцверджаньне: “1948, сак[авік], атрад антысавецкага нацыяналістычнага бандыцкага фарміравання “Чорны кот” колькасцю каля 500 чал[авек] на чале з Міхасём Вітушкам ноччу атакавалі г[орад] і забілі каля 300 савецкіх грамадзян, пераважна вайскоўцаў НКДБ”.²⁵

Жыхары Наваградзкага раёну таксама пісалі ў згаданай публікацыі ў “Пагоні”: “Чтобы реабилитировать “отважных” вояк “Чёрного Кота”, надо было показать общественности “широкомасштабные” их операции, по крайней мере не уступающие бывшим партизанам Великой Отечественной войны. Но во лжи руки коротки. Как бы не пытались возвеличить роль партизан “Чёрного Кота”, она не шла ни в какое сравнение с массовым партизанским движением против немецко-фашистских захватчиков и их прислужников... Таких операций партизаны “Чёрного Кота” не могли проводить. Это были разрозненные диверсионные группы... ”.²⁶

Такім чынам “жыхары Навагрудка і Навагрудскага раёна” пацвердзілі сам факт існаваннія “Чорнага Ката”.

Новая хвала “выкryвальніцкіх” публікацый расплачалася ў траўні 1997 году. Яе справакаваў наш артыкул “Генэрал Вітушка” з сэрыі публікаций “Партызанскімі съцежкамі” ў газэце “Наша ніва”.²⁷ Ён досыць эфектна выглядаў з пачаткам і фотаздымкам Вітушки

ў падвале першай старонкі. Газэта разыйшлася накладам у 4 тысячи асобнікаў. Артыкул поўны цытатаў зь нямецкіх газэтаў і эміграцыйных выданняў. Як ужо зараз вядома, многае са згаданага не адносілася да дзеянасці Міхала Вітушкі, нешта было перабольшана. Але галоўнае — было заяўлена пра "ілжывыя съцверджаныні" пра смерць Вітушкі ў студзені 1945-га. Падавалася і абноўленая вэрсія яго далейшага лёсу:

"Пра далейшы лёс генэрала Вітушкі існуе некалькі вэрсіяў. Пэўна толькі тое, што падпольле й партызанка Беларускага Незалежніцкае Партыі актыўна змагалася з акупантамі да 1956 г. Прайдападобна, што й Вітушка заставаўся на Бацькаўшчыне аж да часу здушэння Вугорскага рэвалюцыі, калі стала відавочнаю беспэрспектыўнасцю далейшае барацьбы..."

Вельмі абмежаванае кола людзей ведала тайну зынкнення М. Вітушкі... Але яшчэ ёсьць спадзеў, што ў бліжэйшай будучыні "тайна Вітушкі" будзе адкрытая, і гісторыкам на прыйдзецца больш ставіць замест даты ягонае съмерці пытальнік".²⁸

Рэакцыя была хуткая. Ужо праз два тыдні "Гродзенская праўда" друкуе артыкул гісторыка Ігара Іваноўскага (у пазнейшы час — супрацоўніка прэс-службы КДБ РБ) "Второе пришествие генерала Витушко".²⁹

З гэтай публікацыі даведваемся, што ў пачатку 1950-х гадоў праvodзілася рассыльедаваныне "деятельности Михаила Витушко и его гибели". Сабраныя ў той час матэрыялы і скарыстаў І. Іваноўскі для напісання свайго артыкула. Акрамя крытычнага аналізу наших і эміграцыйных публікацый пра Вітушку, абвінавачваныя ў яго ў кірауніцтве і ўдзеле ў карных акцыях (хочь дакумэнтальных пацверджанняў гэтага ў згаданай і іншых публікацыях Іваноўскім прыведзена не было), гісторык агучыў нямала цікавых фактав. Дык вось, ён съцвярджае, што рассыльедаваныне МГБ БССР у пачатку 50-х закончылася пацверджаннем факту съмерці М. Вітушкі ў студзені 1945-га. Пра гэта далі съведчаныні арыштаваныя Глеб Багдановіч, байцы атрада "Комара" В. Кіслousкі і Э. Вайткевіч.

I. Іваноўскі апісвае абставіны, нібыта, гібелі Міхала Вітушкі: "А 7 января 1945 года М. Витушко и вовсе не повезло. Отряд Чеслава Станкевича (кличка "Комар"), заместителем которого

под кличкой “Муха” был Витушко, напорлся в Рудницкой пуще на армейское подразделение. В завязавшемся бою несостоявшийся повстанческий “генерал” был убит. После боя был обнаружен труп, у которого изъят паспорт на имя Витушко Михаила Афанасьевича с фотографией, по которой впоследствии арестованные Б. Жуковский и М. Тетянец также опознали убитого, причем Тетянец показал, что сам был свидетелем гибели Витушко”.³⁰

На падставе гэтага Іваноўскі робіць выснову, што “ўваскрошаныне Вітушки” было зьдзейсьненае эмігрантамі-“идеологамі белорусского сопротивлення” ў 1948 годзе. Ішла “халодная вайна” і палітычнай эміграцыі спатрэбіўся такі “міт”, а калі ў пачатку 50-х зынклі надзеі на хуткую вайну Захаду з СССР, пра Вітушку эміграцыйны друк “забыўся”. Вось такая вэрсія.

Варта таксама згадаць яшчэ некалькі сцьверджаньняў Іваноўскага. Першае — ён аспрэчыў генэральскую рангу Вітушки, пацьвердзіў толькі рангу маёра. Сапраўды, справа з наданьнем генэральской рангі даволі цымяная, сам Вітушка ставіўся да яе скептычна, партыزانы называлі і называюць яго проста “Камандзер”.

Другое — Іваноўскі слушна пакрытыкаваў нас за вэрсію, што Вітушка ў 50-я гады быў арыштаваны савецкай дзяржбяспекай і быў расстрэляны. Вітушка “никогда не был арестованным”, піша ён. Праўда, Іваноўскі лічыць, што гэтаму перашкодзіла “тібел” Вітушки, а мы зараз лічым, што яму удалося ў 50-х сыйсьці на Захад.

Трэцяе — аказваецца, у паваеннай Беларусі “существовало разрозненное антисоветское подполье”.

Пасля гэтай публікацыі Ігара Іваноўскага зьявіліся і новыя яго артыкулы, толькі ўжо ў рэспубліканскім друку.³¹ Яны акцэнтавалі ўвагу на тое, што расплачаліся мэтанакіраваныя спробы рэабілітацыі і нават герайзацыі асобы Міхала Вітушки. Разам з тым у публікацыях Іваноўскага зьявіліся новыя факты з архіву КДБ. Напрыклад, у газэце “Знамя юности” ён зъмясьціў фотакопіі некалькіх аркушоў пратаколу

допыту арыштаванага Янкі Гінько. Гінько съведчыў, што дэсантам 18 лістапада камандаваў маёр Міхал Вітушка. А яго Гінько ведаў асабіста яшчэ з 30-х гадоў, яны разам вучыліся ў варшаўскай палітэхніцы. З гэтага вынікае, што Гінько быў утаямнічаны ў “апэрацыю прыкрыцца”, на якой мы спынімся крыху пазней.

Адзначым, што ў 1997 годзе зьявілася публікацыя Аляксея Салаўёва, у якой ён значнае месца аддае пад апісаныне “гібелі Вітушкі” ў 1945 годзе.³²

Салаўёў піша: “Он действовал в банде [“Комара”] под кличками “Лось” и “Муха” и был убит в бою 7 января 1945 г. Как это произошло, рассказали свидетели. Участник банды “Комара” Т. М. Юзефович на допросе 20 ноября 1945 г. сообщил, что помнит о парашютистах, сброшенных немцами, в том числе о “Мухе”: ...”Муха”, фамилия его мне неизвестна, был по национальности белорус. В отряде “Комара” “Муха” был его заместителем. Хорошо говорил по-русски, на немецком, на польском языках. В бою отряда “Комара” с частями Красной Армии 7 января 1945 г. “Муха” был убит, это я сам видел. На вид “Мухе” было 35-37 лет, высокого роста, худощавый, брюнет, глаза черные, волосы черные длинные, зачесывал назад, носил усы”.³³

Варта адзначыць, што апісаныне зынешнасці “Мухі” не адпавядае зынешнасці Міхала Вітушкі.

Адной з прычынаў зьяўленення актыўнай “контрпропаганды” былі 90-я ўгодкі з дні народзінаў Міхала Вітушкі, якія прыпадалі якраз на 1997 год. У той час месяц і дзень яго народзінаў нам быў невядомы, таму адзначэнье юбілею пачалося яшчэ ў красавіку 1997 году, калі ў Слоніме выйшаў ілюстраваны блюветэнь “Архівы Свабоды”. “90 ГАДОЎ ГЕНЭРАЛУ М. ВІТУШКУ!” — абвяшчаў ён у сваёй перадавіцы. Упершыню было згадана, што Вітушка “праўдападобна, зусім нядаўна памёр на эміграцыі”.³⁴ Гэтая вэрсія грунтавалася на вестцы, атрыманай ад аднаго беларускага эмігранта з Бэльгіі. І, як цяпер ужо вядома, не адпавядала сапраўднасці. Вітушка ў той час быў жывы. Гэтая ж вэрсія зьявілася яшчэ ў шэрагу выданьняў. Напрыклад, газэта “Беларускі партызан” пісала

Хотя бытуючыя беларускія артыкулы пра Міхале Вітушке ўжо не съветуюцца, яшчэ некалькі гадоў назад быў жывы. Па неправераных даных ужо памёр".³⁵

Аднак у працы "Вяртанье БНП" пра лёс М. Вітушкі намі было напісаное наступнае: "Паводле няспраўджаных звестак, яшчэ нядайна жыў на эміграцыі".³⁶

У нашым артыкуле пра Міхала Вітушку ў чацвёртым томе "Беларускай энцыклапедыі", які пабачыў съвет у 1997-м, ужо не паведамлялася пра яго съмерць у студзені 1945-га: "З вясны 1945 году — кіраунік т. зв. партызанскай беларускай вызваленчай армii (іншая назва "Чорны Кот"). Далейшы лёс невядомы".³⁷ А вынік дыскусіі 1997-га падвёў наш артыкул "Змаганьне за Вітушку пачалося".³⁸ Так сталася, што ён зъявіўся за два дні да дня народзінаў Вітушкі (нагадаю, дакладная дата нам тады яшчэ не была вядомая). У ім канстатавалася, што "называючы Вітушку карнікам, Іваноўскі не прывёў ніводнага факту злачынстваў, нібыта ўчыненых ім. Напэўна, іх праста няма". Наступная выснова — "пытанье з генэралам Вітушкам ужо перастала быць толькі гістарычнай праблемай. Цяпер гэта праблема палітычная. КГБ ня хоча прызнаць, што ў свой час атрымаў паразу ў барацьбе зь беларускім нацыяналістам, таленавітым вайскоўцам".

Таксама была дадзеная вэрсія прычыны паводзінаў КДБ РБ у справе Вітушкі: "Што да стараньняў прэс-службы КГБ "пахаваць" генэрала ў студзені 1945 г., дык гэта справа безнадзейная. І я думаю, што яны разумеюць гэта, але вымушаныя абараняцца й захоўваць свае тайны, зь якіх яшчэ ня зъняты грыф "совершенно секретно". Тым больш, што некаторыя ўплывовыя асобы Беларускага Рэзыстансу яшчэ жывыя".³⁹

У той час былі жывыя і Міхал Вітушка, і сябры Галоўнага штабу: Міхал Ганько, Ян Хамутоў, "Чачот", "Кастусь".

А што ж беларуская эміграцыя? Ці ўдзельнічала яна ў дыскусіях у справе Міхала Вітушкі? Не, яна маўчала. Максімум, што рабілася — гэта перадрукі нашых артыкулаў з "Нашай нівы" у амэрыканскім "Беларускім дайджэсьце".

У беларускім паваенным эміграцыйным друку публікацыі пра

лёс Міхала Вітушкі амаль не было. Хіба толькі адна таронцкая газета “Беларускі голас”, якую рэдагаваў Сяргей Хмара (Сіняк, у канадзкіх дакумэнтах — Мар’ян Зіняк), некалькі разоў пісала на гэтую тэму. Беларускі эміграцыйны гісторык Юрка Стасевіч у артыкуле, прысьвеченым пасъляваеннай партызанцы, адзначаў, што “лёс Вітушкі й Ганька невядомы. ГПУ (маецца на ўзвaze КГБ — С. Ё.), па афіцыяльных вестках, значна пазней шукала іх аж у Казахстане і іншых мясцінах Азіі, дзе яны мелі ўкрывацца”.⁴⁰

Гэтая інфармацыя цікавая найперш тым, што побач з прозывішчам Вітушкі згадваецца і прозывішча Міхала Ганька. Пра яго ўдзел у пасъляваенным Супраціве да таго часу ніхто не пісаў.

Праз два гады пасъля той публікацыі, Стасевіч друкуе ў “Беларускім голасе” рэцэнзію на сумнавядому книгу Лёфтуса і называе Міхала Вітушку сярод жывых дзеячаў беларускай эміграцыі! Яго прозывішча ён паставіў побач з Касмовічам, Адамовічам, Тумашам, Калубовічам і Касяком.⁴¹ Гэта была адна з апошніх публікаций Стасевіча, неўзабаве ён памірае. Больш ніхто ў эміграцыйным друку пытаныне лёсу М. Вітушкі не ўздымаў.

Вясной 1997-га намі было прапанавана намесьніку старшыні Рады БНР Барысу Рагулю ўшанаваць на заплянаванай на ліпень у Вільні сэсіі Эўрапейскага сэктару Рады БНР памяць Міхала Вітушкі. Рагуля спачатку пагадзіўся, прапанаваў напісаць даклад, зазначыў толькі, што “параіца з нашымі вэтэрнамі”. На сэсіі гэтае пытаныне Рагулем не ўздымалася, ясных тлумачэнняў ён мне ня даў (пасъля ў пратакол сэсіі будуць уключаныя слова пра ўшанаваныя памяці генэрала Вітушкі і іншых змагароў). Можна было б падумаць, што Рагуля навёу даведкі і атрымаў інфармацыю, што Вітушка яшчэ жывы.

Пакуль ішла праца над кнігай “Супраць чырвонай імперыі” (з розных прычынаў яна так і не пабачыла сьвет), нашых публікаций, прысьвеченых М. Вітушку, амаль не было. Можна прыгадаць хіба толькі зацемку “Варшаўскае дасце генэрала Вітушкі”, у якой былі прыведзеныя біяграфічныя звесткі М. Вітушкі з уліковай карткі варшаўскай палітэхнікі.⁴² Маўчай і іншы бок. І тут раптам у пачатку 2002 году зьявіўся артыкул Уладзімера Сяўрука, прысьвечаны савецкаму выведніку “Максу” (“Гейнэ”), якога Максве ўдалося інфільтраваць у авбэр.⁴³ У ім быў згаданы і Міхал Вітушка. Прычым Сяўрук, сам таго не разумеючы, разьбіў афіцыйную вэрсію пра гібелль Вітушкі ў студзені 1945-га. Можна меркаваць, што сваю

публікацыю ён рыхтаваў не па менскіх дакумэнтах з архіву КДБ, а па рассакрэчаных матэрыялах архіву ФСБ. Якраз у той час пачалі пісаць пра "Макса", апэрацыі савецкай контрвыведкі "Манастыр" і "Беразіно".

Ул. Сяўрук съцвярджае, што многія нямецкія дывэрсійна-выведчыя групы, якія закідваліся ў 1944-1945 гадах у савецкі тыл, былі з'арыентаваны на сувязь з рэзыдэнтамі "Макса", а таму траплялі ў рукі "Сымерша".

"Относительно долго Александр Демьянёнов — Макс поводил за нос холуя германского СД и "национальна съядомага" душегуба Михаила Витушки, — пишет Сяўрук. — Тот был нужен для успешного завершения еще одной уникальной контрразведывательной операции советских чекистов под названием "Березино"... Витушки взяли, когда у советской военной разведки отпала в нем надобность. В феврале 1945 года. Прямо из постели сожительницы. Так без штанов и привезли связанного в кузове полуторки в "Смерш"... повесили Витушки. Тогда же, в феврале 1945-го. 15-го числа... По приговору военного трибунала".⁴⁴

Дарэчы, Сяўрук ужо ня першы раз пісаў, што Вітушка быў пакараны сымерцю. Яшчэ ў 1996 годзе ён на падставе кнігі Лёфтуса "Беларускі сакрэт" падрыхтаваў публікацыю для менскага часопіса "Беларуская думка". Прычым паставіў сябе ў сааўтары да Лёфтуса.⁴⁵

У гэтай публікацыі чытаем: "Скорцени начал с заброски около 30 предателей за линию фронта. Известный под названием "Черный кот" этот отряд поначалу преуспевал. Его командир Михаил Витушка воспользовался неразберихой в советском тылу и сколотил воедино затаявшиеся там полицейские элементы... Отряд "Черный кот" был разгромлен, а сам Витушка взят в плен и казнен".⁴⁶

Дык вось, пасля публікацыі ў "Рэспубліцы", поўнай абра遵义 і зыдзекаў, мы вырашылі даць адказ. У ліпені ў нью-ёркскім "Беларусе" зьявіўся наш артыкул "Тайна генэрала Вітушки".⁴⁷ У ім мы зьвяртаем увагу на супярэчнасці вэрсіяў Сямашкі-Іваноўскага-Салаўёва і Сяўрука. Таксама даем сваё тлумачэнне гэтых нестыковак: існаваў тайны плян, "апэрацыя прыкрыцца", праз якую савецкія спэцслужбы былі ўведзеныя ў зман.

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

“Цяжка знайсьці іншае тлумачэньне зъяўленыню на Беларусі ў 1944-45 гадох некалькіх Вітушакаў, як дэсантаваныне пад ягоным прозывішчам некалькіх вайскоўцаў, — цытуем артыкул. — Гэта былі двайнікі хутчэй не па зънешнасці, а па дакумэнтах. Кожны зь іх меў у кішэні пашпарт на імя Вітушкі Міхала Апанасавіча з рознымі гадамі нараджэння. Гэта й зъянтэжыла паслья чэкістуя...”

Зусім верагодна, што адзін з двайнікоў загінуў у студзені 1945 г. каля возера Кернава. Яшчэ адзін мог трапіць у руکі дзяржбяспекі ў лютым 1949 году, пра што, нібыта, паведаміла савецкае раздыё. Калі верыць Сейруку, яшчэ адзін “Вітушка Міхал Апанасавіч” быў арыштаваны ў лютым 1945-га. Калі б гэта быў сапраўдны Вітушка, наўрад ці яго так хутка зьнішчылі — былі б доўгія месцы допытаяў. Хуткая расправа з замрыманым съведчыць пра тое, што ўзялі не таго чалавека, на якога палявалі”.⁴⁸

Напрыканцы гэтай публікацыі мы падалі абноўленую вэрсію далейшага лёсу Міхала Вітушкі. У той час яна не пацвярджалася нейкімі дакумэнтамі ці съведчаньнямі, гэта была толькі вэрсія. Аднак, як паслья аказалася, яна была слушнай:

“Дык што сталася з генэралам Вітушкам паслья спынення барацьбы з савецкім рэжымам увесені 1956-га? Пэўны час ён яшчэ мог жыць за “жалезнай заслонай”, пакуль не перабраўся на Захад. Там Вітушка пад іншым прозывішчам пасяліўся ў спакойнай краіне, займеў сям’ю, кантактаваў з амежаваным колам сваіх баявых пабрацімаў. За ім усё яшчэ палявалі агенты КГБ, але беспасльяхова. Па некаторых звестках, ягоная справа дагэтуль не закрытая. Таму ня дзіўна, што ён, як і Міхал Ганько, аж да сваіх апошніх дзён не выяўляўся шырокаму колу людзей.

...Адзін чалавек распавядай мне пра свой візыт да былога беларускага партызана на Беласточчыне. Дзед пад вялікім сакрэтам паказаў яму фотаздымак групы пажылых людзей, сярод якіх стаяў ужо зусім лысы генэрал Міхал Вітушка...”.⁴⁹

Тады я яшчэ ня ведаў, што Міхал Ганько памёр у чэрвені 2002-га, напярэдадні выхаду публікацыі ў “Беларусе”...

Напрыканцы 2002 году ў выдавецтве БДУ выйшла з друку манаграфія супрацоўніка цэнтральнага архіву КДБ РБ Ігара Валановіча “Антысоветскное подполье на территории Беларуси в 1944 — 1953 гг.”. Аўтар даволі падрабязна асьвятліў дзеянасць на тэрыторыі Беларусі польскай, украінскай і летувіскай анты-

савецкіх кансьпірацый. Аднак беларускі супраціў ён падае вельмі схематычна, пагаджаецца зь Я. Сямашкам, што Міхал Вітушка загінуў у студзені 1945 г. каля возера Кернава, таму пра "Чорнага Ката" нават няма й згадкі. Менавіта гэтыя хібы мы й адзначылі ў рэцэнзіях.⁵⁰

У сакавіку 2003-га ў дадатку да "Белорусской деловой газеты" месячніку "Для служебного пользования" з'явілася публікацыя дасьледчыка зь Клецка Андрэя Блінца "По следам "Черного Кота".⁵¹ Пад гэты артыкул былі адведзеныя дэльце паласы, ён ілюстраваўся вялізной рэпрадукцыяй карціны Алеся Пушкіна "Міхась Вітушка" з сэрыі "Беларускі Рэзыстанс" (у ліпені 2002-га Пушкін наладзіў у Менску адмысловы пэрформанс з удзелам партрэтай Вітушкі і Родзькі, падчас яго быў затрыманы міліцыянтамі). На жаль, вартасць артыкула невялікая — аўтар склаў яго на падставе нашых публікаций 90-х гадоў, дадаўшы трохі сваёй інфармацыі і разважаньня. А вось прапагандысцкі эффект ад артыкула Блінца быў адчуvalным. "ДСЛ" было папулярным выданьнем з накладам 27500 асобнікаў. Месячнік друкаваў сур'ёзныя журналісцкія расcъследаваныні, таму і публікацыя пра Вітушку мусіла падасца чытачам вартай даверу. Рэакцыя пасъследавала імгненна. Проблемы пачаліся і ў А. Блінца, і ў "ДСЛ". Справа дайшла нават да кірауніка дзяржавы, пра што мы згадаем крыху ніжэй.

На публікацыю адгукнуўся Яўген Сямашка, які ня стаў цырымоніцца з "фальсифікатарамі", даочы нашым рэцэнзіям на кнігу Валахановіча і Блінца артыкулу вельмі жорсткія ацэнкі.⁵² Ён у чарговы раз спрабуе даказаць, што Вітушка загінуў 7 студзеня 1945 году. Прыводзіць вялікі кавалак паказаньня ў турме МГБ Глеба Багдановіча (раней у такім аб'ёме яны не публіковаліся), спасылаецца на публікацыі Аляксея Салаўёва.

Адзначым, што А. Блінец ў сваім артыкуле разважае над версіямі лёсу Міхала Вітушкі. Як пра малаверагодную, ён згадвае магчымасць арышту і расстрэлу Вітушкі савецкай дзяржбясьпекай, дапускае, што ён хутчэй мог загінуць у баю ад выпадковай кулі і не быў апазнаны. Аднак найбольш верагоднай Блінец назваў версію пра сыход Вітушкі на Захад і жыцьцё там пад іншым прозвішчам.

“Я долго не мог понять, почему советские историки дружно молчали о Витушко, а если и упоминали, то как-то вскользь, — піша Андрэй Блінец. — О том же Степане Бандере пусть и с навешиванием определенных ярлыков, но писали, а о Витушко — нет. Разгадка пришла неожиданно. Ведь с Бандерой КГБ в конце концов расправился, и он был мертвым врагом, а до Витушко руки не дотянулись. Он остался непобежденным. И любое упоминание о нем было бы напоминанием о слабости советского режима...”⁵³

Дык вось, у тым жа 2003 годзе ў Менску прайшоў арганізаваны ўладамі сэмінар пад назвай “О состоянии идеологической работы и мерах по ее совершенствованию”. На ім прысутнічаў і Аляксандар Лукашэнка. У сваёй прамове першы сакратар ЦК БРСМ М. Орда заявіў наступнае:

“На днях “Белорусская деловая газета” опубликовала на целый разворот прямо-таки “поэму” в прозе о фашистском карателе, военном преступнике Михаиле Витушко, да еще с огромным портретом его в форме офицера созданной Генрихом Гиммлером штурмовой бригады СС в Беларуси”.

Орда адзначыў, што кніжны рынак у Беларусі запаўняеца “георгическим” жизнеописанием гітлеровских поліцаев и диверсантов шпионаскай агенцтуры”. і кнігі гэтыя хутка прадаюцца. Аднак працягу гэтай контрпропагандысцкай акцыі не было.

Да канца 2005 году было “зацишша”. Але зьяўленыне чарговай публікацыі, прысьвечанай паваенному беларускаму антысавецкаму партызанскому руху, у якой згадваўся “Чорны Кот” і Міхал Вітушка, шэраг праведзеных акцый, выклікала аж сэрыю артыкулаў у адказ.

І так, 26 сінегня 2005-га “Белгазета” надрукавала артыкул журналіста гэтага выдання Алены Анкуды “Прыжок диверсanta”, у якім распавядалася пра беларускі паваенны антысавецкі супраціў.⁵⁴ Аўтар згадала пра “Чорнага Ката”, “крупнейшую в то время “антисоветскую организацию”, якая “оставила заметный след в послевоенной истории”. Анкуда агучыла факт нападу партызанаў “Чорнага Ката” ў 1946 годзе на калёну аўтамашын НКГБ, якія перавозілі сотні арыштаваных з Пінска ў Менск. Іх вызвалілі, а ўсю ахову (каля 70 чалавек) перастралялі. Яна напісала пра напад беларускіх партызанаў на Наваградак і спаслалася на паведамленыне пра гэтую падзею мясцовай кнігі “Памяць”. Таксама

Анкуда згадала пра невядомыя раней абставіны гібелі дэсантніка Міхальчука.

Эфект ад гэтай публікацыі быў падобны на эфект ад публікацыі Блінца. Толькі на гэты раз Я. Сямашка прамаўчаяў. Затое выступіла прэс-служба КДБ РБ. Спачатку зявіўся артыкул на сайце КДБ⁵⁵, пасьля зявіліся некалькі артыкулаў у цэнтральнай прэсе, якія мелі прыблізна аднолькавы зъмест і былі напісаныя адным чалавекам, што скаваўся пад псеўданімамі.⁵⁶

Контрпропаганда вялася нават з дапамогай тэлевізіі. 8 лютага 2006 году ў перадачу крымінальной тэматыкі на тэлеканале СТВ быў уключаны сюжэт, у якім крытыковалася публікацыя ў "БГ", даводзілася, што М. Вітушкага загінуў у 1945 годзе і г. д.

У згаданых публікацыях было ўпершыню заяўлена, што імя Вітушкі ўжывалася савецкай дзяржбяспекай у апэраторуных гульнях зь амэрыканскай і ангельскай выведкамі, а таксама з беларускімі эміграцыйнымі арганізацыямі. Нібыта, гэта адбылося пасьля таго, як МГБ пераканаўся ў сымесці Вітушкі.

Мы дапускаем, што спробы такія маглі мець месца. Але ўвесці ў зман амэрыканцаў альбо геленаўцаў было немагчыма, бо яны мелі сувязь з сапраўднымі Вітушкамі, нават сустракаліся зь ім. Іншая справа — эміграцыйныя арганізацыі, вось некаторых эміграцыйных дзеячоў гэбісты маглі ашукаць.

Мы маём звесткі, што савецкія спэцслужбы шукалі Міхала Вітушку яшчэ і ў канцы 70-х. Ужо ў лютым 1957-га савецкі бок перадаў кірауніцтву Заходній Нямеччыны мэмараандум з патрабаваннем выдаць "здраднікаў радзімы і вайсковых злачынцаў". У сьпісе былі прозьвішчы Міхала Вітушкі і Міхала Ганька. Таксама падаваліся іх кароткія біяграфіі. Пазначалася, што іх съяды згубіліся летам 1945 году. У 1979 годзе савецкія амбасады перадалі ўрадам заходніх краінаў съпіс "вайсковых злачынцаў", выдачы якіх яны ў чарговы раз патрабавалі. У ім былі прозьвішчы Міхала Вітушкі, Міхала Ганька і іншых дзеячоў Беларускага Супраціву. Існуе меркаванье, што мэтавы вышук М. Вітушкі спыніўся толькі са скананьнем СССР.⁵⁷

Ужо пасьля таго, як выйшла кніга "Беларускі Супраціў", мы з С. Горбікам атрымалі цікавы дакумэнт з расейскага архіву. Гэта — гісторыя маёра МГБ Віктара Іванова. У студзені 1955 году яго арыштавалі "за измену родине", а насамрэч — за ўдзел у фальсифікацыях крымінальных спраў у часы Берыі. Падчас съледзтва ён распавёў шмат дзіўных рэчаў. Паводле яго словаў, яшчэ ў час

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

вайны на загад Л. Берыі было выраблена больш за 4600 савецкіх пашпартоў узору 1939-1940 гг. на імёны “наиболее активных предателей”. Адной з задачаў гэтай акцыі было даказаць савецкае грамадзянства асобаў, якія да 1939 году жылі на тэрыторыі Польшчы, Летувы, Латвіі і Эстоніі. Іваноў съведчыць, што гэтыя пашпарты падкладваліся арыштаваным, а таксама забітым “противникам советской власти”.⁵⁸

З верасня 1944 г. да чэрвеня 1945 г. В. Іваноў быў прыкамандыраваны да асобай групы МГБ на тэрыторыі БССР. Дзейнічала яна і ў сумежных раёнах Летувы. Іваноў быў удзельнікам ліквідацыі атрада АК каля возера Кернава ў студзені 1945 году. Ён съведчыць, што ўдзельнічаў у апазнаньні цела “известного пособника немецко-фашистских оккупантов М.О. Витушки”. Апазнаньне базавалася выключна на съведчаньнях затрыманых, бо даставіць труп для дэтальнай экспартызы ў Менск ці Маскву не было магчыма. Труп быў эксгумаваны па паказаньнях некалькіх акоўцаў. Аднак у tym раёне ў той час дзейнічалі буйныя аддзелы АК і чэкісты не хацелі абцяжарваць сябе трупам.

В. Іваноў съведчыць, што да матэрыялаў справы быў прыкладзены пашпарт М. А. Вітушкі, які камандзір асобай групы МГБ атрымаў у Маскве.⁵⁹

У красавіку 1945 году некалькі членоў асобай групы, у tym ліку і Іванова, выклікалі ў Маскву для дачы тлумачэнняў па факце выяўлення М. А. Вітушкі іншым аддзелам МГБ і яго пакараньня съмерцю ў канцы лютага — пачатку сакавіка 1945-га. Съцвярджалася, што пры “задержанном оказались немецкие документы на имя М.О. Витушки”. Камісія МГБ зьевшула паказаныні прадстаўнікоў асобых груп і зрабіла выснову, што дзе б ня скончыў жыцьцё “враг народа”, неістотна. Усе чэкісты-аператыўнікі атрымалі вымовы за “служебную халатность”.⁶⁰

Гэтыя дакумэнты шмат што тлумачаць. Яны пацьверджваюць наяўнасць двайнікоў Міхала Вітушкі і сам факт існаваньня “апераціі прыкрыцца”.

Такім чынам шлях да праўды аказаўся вельмі доўгім. На працягу 12 гадоў (1994 — 2006) у друку працягваліся гарачая дыскусіі, некаторыя аўтары падмацоўвалі свае вэрсіі ня толькі дакумэнтамі, але і аброзамі, безапэляцыйнымі заявамі. З аднаго боку былі мы (а ў пазнейшы час зьявіліся яшчэ некалькі дасьледчыкаў), з другога — Яўген Сямашка, Аляксей Салаўёў, Ігар Іваноўскі, Уладзімер

Сяўрук, Ігар Валахановіч. Звычайна, апошнія рэагавалі на нашыя, а ў пазнейшы час і нашых калегаў, публікацыі, выцягвалі з архіваў факты, дакументы, прозвішчы. Тоё, што раней замоўчвалася, з 1994-га пачало трапляць у прэсу. Пазыцыя афіцыйных дасьледчыкаў аслаблялася адсутнасцю паміж імі каардынацыі. У выніку, у іх публікацыях часам здараліся супяречнасці, нестыкоўкі. І гэта адразу ж становілася нашай “здабычай”, чарговым козырам у спрэчках у справе Вітушкі.

Вестка пра съмерць Міхала Вітушкі, агучаная незалежнымі СМІ, і выхад у каstryчніку 2006-га кнігі “Беларускі Супраціў”, напісанай намі разам зь Сержуком Горбікам, засталіся без адказу з таго боку. І гэтае маўчаныне шмат пра што гаворыць.

¹ Раманоўскі В. Саўдзельнікі ў злачынствах. Мінск, “Беларусь”, 1964.

² Тамсама, б. 191.

³ Тамсама, б. 247.

⁴ Советская Белоруссия, 1990, 25 лістапада.

⁵ Пройдуць гады і ў 2003 г. А. Міхальчанка пазбавіцца сваёй пасады і трапіць пад суд, нібыта, за фінансавыя махінацыі.

⁶ Жумар С. Армия Крайова: свет или тени? // Рэспубліка, 1992, 28 каstryчніка.

⁷ Жумар С. Освобождение после освобождения // Советская Белоруссия, 1994, 26 жніўня.

⁸ Ермолович В., Жумар С. Огнем и мечом. Хроника польского националистического подполья в Беларуси (1939-1953 гг.), Мінск, 1993, б. 99.

⁹ Ёрш С. Менск, 1942... У падпольі створана Беларуская Незалежніцкая Парція. На 50-я ўгодкі з дня трагічнай съмерці Юльяна Саковіча // Пагоня (Горадня), 1993, № 15, 4-10 чэрвеня.

¹⁰ Ёрш С. За волю і бацькаўшчыну! Баявая партызанская прэса ў пасъляваеннай Беларусі // Пагоня, 1994, № 19, 17-23 чэрвень. Перадрукуюваўся ў скороце менскай газетай “За volu” (1995, № 1, люты).

¹¹ Ёрш С. “Черный Кот” не басня — правда // Свободные новости, 1994, № 21, каstryчнік.

¹² Лясы, бункеры, партызаны // Пагоня, 1994, № 37, 11-17 лістапада.

¹³ Г.Д. Ніхто не забыты, нішто не забыта // Пагоня, 1995, № 3, 20-26 студзеня.

¹⁴ Вежан Ян [Сяргей Ёрш]. Дзе і калі загінуў генэрал Вітушка? // Пагоня, 1995, № 5, 3-9 лютага 1995.

¹⁵ Ёрш С. ВІТУШКА Міхась // ЭГБ, т.2, Мінск, 1994, б. 309.

¹⁶ Ёрш С. Пасъляваенны супраціў бальшавіцкім акупантам на Беларусі // Пагоня, 1995, № 23, 16-22.06, № 24, 23-29.06, № 26, 7-13.07, № 28, 21-27.07.

¹⁷ Пагоня, 1995, № 28, 21-27 ліпеня.

¹⁸ Дудаліч С. [Сяргей Ёрш]. Дзяды // Пагоня, 1995, № 40, 27 каstryчніка - 2 лістапада.

¹⁹ Ёрш С. Неизвестное покушение (как белорусы хотели убить Сталина) // Свободные новости-плюс, 1995, № 12, 24-31 сакавіка.

ЖЫЦЬЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

- ²⁰ Вежан Я. [Сяргей Ёрш]. Тайна зынкненъя беларускага загранічнага архіву // Пагоня, 1996, № 12, 22-28 сакавіка.
- ²¹ Сямашка Я. Армія Краёва на Беларусі. Мінск, 1994, б. 217.
- ²² Семашко Е. Коршуны из Дальвитца // Семь дней, 1994, № 28, 9 ліпеня.
- ²³ Соловьев А. Белорусская Центральная Рада: создание, деятельность, крах. Мінск, “Навука і тэхніка”, 1995, б. 149.
- ²⁴ Только “Чёрному Коту” не повезло // Пагоня, 1995, № 41, 3-9 лістапада.
- ²⁵ Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Навагрудскага раёна. Мінск, “Беларусь”, 1996, б. 537.
- ²⁶ Пагоня, 1995, № 41, 3-9 лістапада.
- ²⁷ Ёрш С. Генэрал Вітушка // Наша ніва, 1997, № 17-18, 12 траўня, (перадрукаваны газэтай “Беларускі дайджэст” (ЗША), 1997, № 7, ліпень).
- ²⁸ Наша ніва, 1997, 12 траўня.
- ²⁹ Ивановский И. Второе пришествие генерала Витушко // Гродзенская праўда, 1997, № 59, 29 траўня.
- ³⁰ Гродзенская праўда, 1997, 29 траўня.
- ³¹ Ивановский И. Идёт поиск белорусских петэннов и квислингов? // Народная газета, 1997, № 150, 29 ліпеня; Яго ж. Каратэль. Отпетого мерзавца пытаются представить национальным героем // Знамя юности, 1997, № 109, 14 жніўня.
- ³² Соловьев А. Еще раз о послевоенном бандитизме в Беларуси // Беларуская думка, 1997, № 1, б. 145-151.
- ³³ Тамсама, б. 147.
- ³⁴ Біяграфічная даведка // Архівы Свабоды, 1997, № 1, красавік.
- ³⁵ Славутыя беларускія партызаны // Беларускі партызан, 1998, № 2-3, верасень-кастрычнік.
- ³⁶ Вяртаньне БНП. Асобы й дакумэнты Беларускай Незалежніцкай Партыі. Слонім-Менск, 1998, б. 88.
- ³⁷ Беларуская энцыклапедыя. Т. 4, Мінск, 1997, б. 205-206.
- ³⁸ Ёрш С. Змаганье за Вітушку началось // Наша ніва, 1997, № 32, 3 лістапада.
- ³⁹ Наша ніва, 1997, № 32, 3 лістапада.
- ⁴⁰ Стасевіч Ю. Беларуская партызанка па II вайне // Беларускі голос, 1981, № 292, красавік.
- ⁴¹ Стасевіч Ю. Беларускі Сакрэт // Беларускі голос, 1983, № 307, люты.
- ⁴² Ёрш С. Варшаўскае дасце генэрала Вітушки // Наша Ніва, 1999, № 6, 29 сакавіка.
- ⁴³ Севрук В. Гейне по имени Макс // Рэспубліка, 2002, № 9, № 10, 15 студзеня, 16 студзеня.
- ⁴⁴ Рэспубліка, 2002, № 10, 16 студзеня.
- ⁴⁵ Лофтус Д., Севрук В. Секрет бригады “Беларусь” // Беларуская думка, 1996, № 4, б. 108-122.
- ⁴⁶ Тамсама, б. 122.
- ⁴⁷ Ёрш С. Тайна генэрала Вітушки // Беларус, 2002, № 474, ліпень.
- ⁴⁸ Беларус, 2002, № 474, ліпень.
- ⁴⁹ Тамсама.
- ⁵⁰ Ёрш С. Першая ластаўка // Наша ніва, 2003, № 4, 31 студзеня; Ёрш С. Кніга пра пасъляваенны супраціў // Беларус, 2003, № 482, сакавік.
- ⁵¹ Блінец А. По следам “Черного Кота”. До начала 50-х гг. XX века на террито-

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

рии Беларуси действовала партизанская организация под руководством Михася Витушко // Для служебного пользования, 2003, № 3 (14), сакавік.

⁵² Семашко Е. Ёрш подцепил Блинца // Белорусская нива, 2003, 26 сакавіка.

⁵³ ДСП, 2003, № 3, сакавік.

⁵⁴ Анкуда Е. Прыжок диверсанта // Белгазета, 2005, № 51, 26 сънежня.

⁵⁵ Нашествие призраков прошлого // <http://www.kdb.by/press/publish/phantom/>;

⁵⁶ Яновский С. Нашествие призраков прошлого // Рэспубліка, 2006, № 22, 3 лютага; Зоров Н. Агент Муха — источник заразы // Советская Белоруссия, 2006, № 28, 11 лютага.

⁵⁷ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 354.

⁵⁸ Крымінальная справа Іванова Віктара Сяргеевіча № 274/56-11. Цэнтральны архіў ФСБ РФ, арк. 267.

⁵⁹ Тамсама, арк. 321.

⁶⁰ Тамсама, арк. 326.

“Белавежа”*

КАНФЭРЭНЦЫЯ КАМАНДЗІРАЎ БЕЛАРУСКАГА ПАРТЫЗАНСКАГА РУХУ Ў ВЕРАСЬНІ 1945 Г.

Нягледзячы на шматлікія нарады і плянаваньні якія праводзілі кіраунікі беларускага нацыянальнага руху на працягу 1944 — 1945 гадоў, сапраўдныя абставіны капітуляцыі Нямеччыны і яе наступства выявіліся значна горшымі за ўсе спадзяваныні. Беларускі актыў у Нямеччыне так і ня здолеў арганізаваць сапраўдныя палітычны і вайсковы цэнтар нацыянальнага руху адпору. Частка людзей апынулася па-за контактам, частка была арыштаваная савецкімі спэцслужбамі, частка — інтэрнаваная англа-амэрыканцамі.

Адносіны саветаў і альянтаў выявіліся не такімі кепскімі, як гэта прагнавалі нашыя і нямецкія аналітыкі. Амэрыканцы і ангельцы практычна бяз бою здалі Сталіну Польшчу, якая, у адрозненіні ад іншых усходнеэўрапейскіх краінаў, не капітулявала перад Нямеччынай, мела свой легітымны ўрад і войска. Не спяшаліся заходнія краіны вызначацца і з сваімі адносінамі да нацыянальных рухаў. Нашыя людзі ў лягерах для перамешчаных асобаў увесь час знаходзіліся пад пагрозай выдачы Сталіну.

Вялікім ўдарам па беларускім падпольлю (па пляне “Лібэн кэтхэн”) стала здача ў палон нямецкай цэнтральнай групоўкі абвэру ў Польшчу. Гэта адбылося ў ліпені 1945 году. Галоўны штаб беларускага партызанскага руху пад Варшавай мусіў тэрмінова зъмяніць дысліякацыю. Тым ня менш, мы страцілі каля 12 чалавек.

Даходзілі да партызанаў і падпольнікаў супярэчлівыя загады Ў. Родзькі, які абвясціў сябе “галаўнакамандуючым арміі БНР”.

У падобных умовах М. Вітушка вырашыў сабраць нараду камандзірскага складу нацыянальнай партызанкі. Нарада была прызначана на сярэдзіну верасьня 1945 году ў Белавежскай пушчы (на галоўной базе атраду “Белавежа”).

На нараду прыбылі 16 камандзіраў беларускіх партызанскіх групau з начальнікамі штабоў і камандзірамі выведкі. Агулам прысутнічалі каля 40 чалавек.

*Былы камандзір беларускага партызанскага атрада “Белавежа” (арганізацыя “Чорны Кот”) ў 1945-1951 гг. Жыве ў Нямеччыне. Гэтыя ўспаміны пісаліся адмыслова для кнігі “Беларускі Супраціў” (Львоў, 2006), дзе выкарыстоўваліся іх фрагменты.

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

Трэба адзначыць, што погляды на беларускі супраціў былі вельмі рознымі. Спачатку Вітушка выслушай усе прапазыцы і погляды, аб'яднаў іх у дзінве групы, а потым даў адказы.

1. Грунтуючыся на ўкраінскім досьведзе, прапаноўвалася абвесціць агульнанацыянальнае пайстайнне на Беларусі і распачаць актыўныя баявяя дзеі.

Міхал Вітушка: “Становішча на Беларусі кардынальным чынам адрозніваецца ад становішча на Украіне, асабліва на Захоўнай Украіне. Па-першае, мы ня маем такога масавага беларускага нацыянальнага руху. Нашыя сілы напічваюць максімум 20 — 30 тысяч людзей, а гэта колькасць некалькіх савецкіх дывізій. Да таго ж мы ня маем адпаведнай колькасці войсковай амуніцыі. Улічвайце, саветы не дадуць нам спакойна правесці агітацыю і мабілізацыю. Улічваючы досьвед савецкай партызанкі, буйныя беларускія злучэнні не пратрымаюцца доўга бяз зьнешняй дапамогі зброяй, мэдыкамэнтамі, амуніцыяй. Сённяня падобную дапамогу нам чакаць няма ад каго.

Па-другое, Беларусь страшэнна спустошана вайной. Людзі панеслы цяжкія страты і ня маюць сілай яшчэ на адну вайну. Вёска фізычна ня можа пракарміць патрэбную колькасць беларускіх ваякаў.

Па-трэцяе, толькі некалькі раёнаў Беларусі гэаграфічна адпавядаюць патрэбам доўгай масавай партызанская вайны. Ва ўмовах раўніннай часткі вялікія злучэнні будуць досыць хутка выяўлены, блікаваны і зьнішчаны”.

2. Распусціць усе злучэнні. Частка людзей пойдзе на Захад, частка застанеца на Беларусі ў падпольлі.

Міхал Вітушка: “Сённяня мы мусім давесці прагу беларусаў да незалежнасці. Раней ці пазней пытанье паняволеных Москвой народаў паўстане і трэба, каб нашыя прадстаўнікі ў Заходнім съвеце мелі аргументы на карысць нашай дзяржавы. Да таго ж адносіны непрымірыйных канкурэнтаў Сталіна і Амерыкі мусіць сапсавацца. Верагодна, гэта адбудзеца досыць хутка, на працягу 1-2 год. Тады паўстае вялікая верагоднасць новай вайны. Тут нашай мэтай будзе хутка ўзяць кантроль над Беларусью і аднавіць незалежнасць. Тады мы здолеем разылічваць на палітычную і ваенную дапамогу Захаду.

Усе ведаюць, якія страты беларускаму руху прынесла адсутнасць добрападыходаваных войсковых адзінак на пачатку сусветнай вайны. Таму трэба пратрымацца і зрабіцца ядром будучага беларускага войска”.

ЖЫЩЦЁ Й ДЗЕЙНАСЬЦЬ МІХАЛА ВІТУШКІ

Разглядалася і праблема супрацоўніцтва з Заходнімі краінамі. Прысутныя разумелі, што ўсе атрады Вітушкі створаныя, як нелегальныя адзінкі агульной сеткі выведкі і дывэрсій спэцслужбы іншай дзяржавы. Таму, паводле меркаваньня Вітушкі і шэрагу камандзіраў атрадаў, верагодна спроба выкарыстаньня нашых атрадаў спэцслужбай іншай дзяржавы.

Шмат хто схіляўся да думкі, што супрацоўніцтва зь немцамі было непазъбежным, але і прынесла шмат шкоды іміджу беларускага нацыянальнага руху. Мы ня здолелі абараніць свой народ ад вынішчэння нямецкімі карнікамі і наймітамі іншых нацыянальнасьцяў, ад тэрору і рабаваньня савецкімі партызанамі. Таму частка ўдзельнікаў канфэрэнцыі лічыла, што трэба адмовіцца ад супрацоўніцтва з замежнымі спэцслужбамі і падкрэслена вызначыць сябе як выключна нацыянальнае фармаваньне. Што праўда, агульная думкі, каму аддаць перавагу — БНР альбо БЦР — прысутныя не дасягнулі.

Вітушка, выкарыстоўваючы аўтарытэт і правы камандзіра, аголосіў наступную пазыцыю: “У сучасных палітычных умовах раней ці пазней адбудзеца фармаваньне палітычных, а магчыма і ваеных блёкаў. Адзін падобны блёк узначаліць Амэрыка, другі — СССР. Таму мы таксама паўстанем перад выбарам. Больш лютага ворага беларусаў чым СССР цяжка ўявіць, таму лягічным саюзнікам будзе Амэрыка. Дапамагаць апошняй у барацьбе супраць СССР — гэта дапамагаць сваёй перамозе”.

БЦР і БНР, гаварыў Вітушка, у дадзены момант досыць умоўныя і штучныя ўтварэнні. Ніводная зь іх пакуль не дамаглася вызнаньня сябе як прадстаўнічы ворган беларускага народу альбо прадстаўніцтва нацыянальнага змаганьня. Таму, улічваючы ўсе абставіны, мы ваюем за Беларусь, а не за БНР альбо БЦР. Вырашэнне прадстаўніцтва беларускага змаганьня за мяжой ёсьць заданьнем адмысловых людзей, пакінутых дзеля дадзенай мэты. Гэтых людзей ведае ён, Вітушка, і некалькі ягоных намеснікаў. Таму, дзеля ўратаваньня ад правалаў, ён (Вітушка) загадвае не прымаць аніякіх загадаў апрача ягоных; не даваць без ягонага дазволу аніякай інфармацыі аб структуры і дзейнасці атрадаў, і нацыянальной партызанкі наагул.

Яшчэ адным пытаньнем, якое разглядалася, было стаўленьне да незалежных беларускіх нацыянальных арганізацыяў, што немінуча ўзынікнуць на Беларусі. З агляду на важнасць нашай місіі, Вітушка загадаў не съышацца ісъці на контакты з падобнымі арганізацыямі. Паводле Вітушкі, падобныя арганізацыі маглі стварац-

ца зь ініцыятывы савецкіх спэцслужбаў для выяўленыня беларускіх патрыётаў, альбо маладымі людзьмі, якія былі не дасьведчанымі ў пытаньнях кансьпрацыі і супрацьвыведкі. “Абодва варыянты прывядуць да правалу, а кожны правал добра падрыхтаванай групы — вялікая страта”, — сказаў М. Вітушка.

Было вырашана, што падпольныя адзінкі створаць адмысловы буфэр. Апошні і будзе спрабаваць скантактавацца з новымі нацыянальнымі арганізацыямі на Беларусі. Практычны досьвід паказаў правільнасць пазыцыі Вітушкі. За час існаваньня нашай арганізацыі буфэрныя групы здолелі толькі некалькі разоў дапамагчы схавацца ад арышту ўдзельнікам новых арганізацыяў. Прычым, вылічвалі іх ужо пасля сыходу на нелегальнае становішча, у лесе альбо на невялікіх хутарах. Як потым стала вядома, сярэдні час існаваньня падобных арганізацый быў меншы за год.

Прайнфармаваў Вітушка і аб адносінах з нацыянальнымі рухамі іншых народаў. Паводле яго словаў, удалося дамовіцца практична з усімі арганізацыямі, апрача прыхільнікаў УГА-АУН(б). Украінцы выявіліся занадта амбітнымі, прэтэндавалі на кіруючу ролю і дамагаліся падпарадкованыня беларускіх атрадаў Берасьцейшчыны і Піншчыны іх штабу. Ды і наогул, працягвалі лічыць Палесьсе “украінскай тэрыторыяй”, а Служба бясьпекі УПА(б) працягвала тэрор супраць съядомных беларусаў палескага рэгіёну. М. Вітушка загадаў не ўступаць у бай з УПА(б) з ўласнай ініцыятывы, але бараніць беларускія інтэрэсы ў выпадку нападаў украінцаў.

З палякамі (Армія Краёва) адносіны былі таксама цяжкімі, але пэўнага кампрамісу дамагчыся ўдалося. Абодва бакі лічылі саветы агульным ворагам і на гэтым грунце магчыма было супрацоўнічаць.

Былі наладжаныя контакты з латышамі. Зь іх дапамогай у выпадку неабходнасці нашыя групы маглі пераправіцца на Захад морам.

Асобным пытаньнем на канфэрэнцыі вылучалася дзейнасць Родзькі. Вітушка заклікаў пакуль устрымацца ад абвінавачваньняў, але і контактаўца зь ім і яго людзьмі забараніў. Таксама абверг ён і інфармацыю аб прызначэнні Родзькі “кірауніком беларускага руху”.

Наогул, за тры дні нарады мы здолелі аблігаціі усе пытаньні, дамовіліся аб сувязі і праверках сувязных. Была выпрацавана і канцепцыя дывэрсійнай дзейнасці, а менавіта — адмова ад масштабных дывэрсій, у выніку якіх магло пацярпець цывільнае беларускае насельніцтва.

сінегань, 2005 г.

*a. Сяржук Горбік
Алена Катавіцкая**

НА СЛУЖБЕ БОГУ І БЕЛАРУСІ

МАЛАВЯДОМЫЯ СТАРОНКІ БЕЛАРУСКАГА СУПРАЦІВУ 1939 — 1952 ГАДОЎ

Пастыр Добры аддае жыцьцё сваё за авечак
Эвангельле паводле Яна, 10:11

Займаючыся вывучэньнем Беларускага нацыянальнага Супраціву і ягонай барацьбы за дзяржайную незалежнасць Бацькаўшчыны, сутыкаешся амаль з поўнай адсутнасцю згадак пра ўдзел у ім беларускіх праваслаўных сьвятароў. Гэты артыкул — першая спроба запоўніць “белыя плямы” нашай гісторыі і акрэсліць шлях далейших дасьледаваньняў.

Пачатак актыўнай супрацы Беларускага нацыянальнага Супраціву і беларускага праваслаўнага сьвятарства ўласна на тэрыторыі Беларусі быў пакладзены ў жніўні 1939 году, калі беларускія патрыёты рыхтавалі праект “Захадне-Беларускай Рэспублікі”. У канцы жніўня дэлегацыя “беларускага камітэту” наведвае праваслаўнага архіяпіскапа Пінскага Аляксандра Іназемцева, (з 1941 г. ён быў архіяпіскапам Украінскай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы), які быў актыўным прыхільнікам беларусізацыі і ўкраінізацыі праваслаўнай Царквы. Менавіта ён дазволіў у сваёй епархіі чытаньне Апостала і Эвангельля нацыянальнымі мовамі, а таксама правядзеньне на іх набажэнстваў. Падчас сустэрэчы зь беларускімі актывістамі размова йшла пра адносіны ўладыкі да плянаў стварэння ЗБР. Улічваючы, што ў канфэсійным пляне беларускае насельніцтва Палесься зьяўлялася пераважна праваслаўным, падтрымка ўладыкай беларускай справы была вельмі важнай.¹

На жаль, пакуль невядомыя дакумэнты, якія маглі быць дакладна высьветліць дамоўленасці Пінскага ўладыкі і беларускага актыву. Але далейшыя падзеі выявілі, што толькі поўную падтрымку беларускае справы ўласна архіяпіскапам, але і актыўны ўдзел у ёй мясцовага сьвятарства.

Пазней, на Пінскім саборы ЎАПЦ у лютым 1942 году ўлады-

* а. Сяржук Горбік — беларускі праваслаўны сьвятар, адзін з аўтараў кнігі “Беларускі Супраціў” (Львоў, 2006). Жыве ва Украіне.

Алена Катавіцкая — гісторык. Жыве ў Рәсей.

ка Аляксандар сустракаецца з яраманаҳам Гэрманам, які быў пасланцом тагачаснага кіраўніка Беларускага Супраціву а. Вінцэнта Гадлеўскага.² Яны дамовіліся аб падтрымцы беларускіх прыходаў, якія апынуліся ў Райхскамісарыяце “Украіна”. Гэтая дамоўленасць цьвітала да поўнай акупацыі кананічнай тэрыторыі ЎАПЦ савецкімі войскамі.

Натхнёныя сваім пастырам, беларускія праваслаўныя сьвятары Пінскай епархіі малітвай і справай увесені 1939-га падтрымалі барацьбу свайго народу за волю. Доўгі час імёны іх заставаліся невядомыя і толькі ў 2006 годзе былі надрукаваныя съпісы гэтых сьвятароў-беларусаў, якія летам 1944 году эмігравалі зь Беларусі і апынуліся на тэрыторыі Нямеччыны.³ Нам вядомыя гісторыі айцоў Уладзімера і Аўгена Шпакоўскіх са Сынітаўскага прыходу Пінскай епархіі ды пратаярэя Канстанціна Камара з Пінску.

2 верасьня 1939 году а. Уладзімер Шпакоўскі зьвярнуўся да прыхаджанаў з заклікам не ісьці ў польскае войска, а папоўніць шэрагі беларускіх паўстанцаў. У гэты ж час а. Аўген становіцца капэлянам аднаго з атрадаў, хавае загінулых і аказвае дапамогу параненым. З пачаткам савецкай акупацыі мясцовыя жыхары перахоўвалі сьвятароў Шпакоўскіх аж да чэрвеня 1941 г. З пачаткам

Пінскі сабор япіскапаў, што адбыўся ў лютым 1942 г. Сядзяць зльева: яп. Ніканор, архіяпіскап Палікарп, архіяпіскап Аляксандар, япіскап Юры, яп. Ігар і пратаярэй М. Жылінскі

*Удзельнікі Беларускага праваслаўнага сабору ў Менску, 1942 г.
Сярод іх ёсьць і ерамана Герман*

арганізацыі на Палесьсе беларускае самааховы абодва сьвятары прымаюць актыўны ўдзел у беларускім збройным змаганьні як духаўнікі беларускіх ваякаў і разам зь імі адступілі ў Нямеччыну.

Цікавая гісторыя і настаяцеля адной з цэркваў Пінску пратаярэя Канстанціна Камара. У часе міжваеннай Польшчы а. Канстанцін цярпеў перасыльд з боку польскіх уладаў за падтрымку беларускага і украінскага праваслаўных рухаў. Калі ў 1939 годзе Заходняя Беларусь была акупаваная савецкім войскам, пратаярэй адмовіўся прызнаць царкоўную ўладу РПЦ. З ліпеня 1941 г. ён быў капэлянам беларускіх збройных фармацый, якія разам з украінскімі атрадамі Тараса Бульбы-Бараўца вызвалілі Палесьсе ад аддзелаў Чырвонай Арміі і НКВД, якія трапілі ў акружэнне. У пазнейшы час а. Камар падтрымліваў контакты з партызанскімі атрадамі беларускіх незалежнікаў і атрадамі АУН(м — мельнікаўцамі). Летам 1944 году сьвятар выехаў у Нямеччыну.

Да беларускага руху далучаліся ня толькі праваслаўныя сьвятары з Заходнім Беларусі, але і тыя, якія выжылі ў часы бальшавіцкага тэрору ва ўсходніх частцах краіны. У канцы чэрвеня 1941 г. пад Гомелем ахова пакінула канцлягер НКВД і адступіла на ўсход. Вязні вырваліся на волю. Сярод іх быў пратаярэй Парфіры Рубановіч якія адбываў дзесяцігадовы тэрмін зняволеня. Нягледзячы на ўзрост (ён быў 1863 году нараджэння), а. Рубановіч

*Mітрапаліт Дзіянісі,
1944 г.*

не застаўся ў баку ад вызвольнай барацьбы свайго народу. Ён пачынае служыць у роднай вёсцы Лемяшэвічы (усходняя Піншчына). Адначасова а. П. Рубановіч заклікае прыхаджанаў змагацца супраць бальшавікоў у атрадах беларускай самааховы. Паводле съведчанняў сялянаў, ён чытаў у царкве Апостал і Эвангельле па-беларуску, падтрымліваў контакты зь беларускімі ўстановамі ў Менску.

У канцы 1942 г. — у пачатку 1943 году каля вёскі, дзе жыў а. Парфіры Рубановіч з'явіўся рэйдавы атрад НКВД. Жыхары і епархіяльныя ўлады працавалі айцу пераехаць у Пінск, дзе ён быў бы ў бяспечы, але съятар адмовіўся пакінуць сваіх прыхаджанаў. Атрад энкавэдзістаў некалькі разоў спрабаваў увайсці ў вёску,

але беларуская самаахова кожны раз адбівала напады ворага. У адным з такіх баёў загінуў а. Парфіры Рубановіч, які дапамагаў параненым беларускім вяякам. Пахаванье съятара адбывалася з удзелам ганаровай варты беларускіх жаўнераў.

Ад рук савецкіх дывэрсыйна-выведчых групай і партызанскіх атрадаў загінула нямала беларускіх съятароў, якія самаахвярна служылі беларускаму народу. У 1942 г. каля Бягомля быў спалены жыўцом а. Вячаслаў Малашка толькі за тое, што прапаведаваў Эвангельле на беларускай мове і адпяваў беларускіх паліцыянтаў. У 1943-м у в. Валяўцы за заклікі змагацца супраць бальшавікоў забілі а. Антона Каліноўскага. У tym жа годзе загінуў а. Мікалай Дзяруга, які заклікаў прыхаджанаў “змагацца з д'ябальскім сталінскім рэжымам” у шэрагах беларускага войска. У 1943 годзе савецкія партызаны застрэлілі пратаярэя Івана Кушніра.⁴

Восеньню 1943 г., калі стала відавочна, што нямецкія войскі будуць вымушаныя пакінуць тэрыторыю Беларусі, пачалася падрыхтоўка антысавецкага супраціву. Ва ўмовах новай савецкай акупацыі мусіў пачацца новы этап Беларускага Супраціву — змаганье атрадаў “Чорнага Ката” пад кірауніцтвам генэрала Міхала Вітушкі. У плянах змаганья вялікая роля адводзілася ня толькі духоўнаму стану беларускіх паўстанцаў, а таксама і духоўнасці беларускага народу.

На жаль, тагачасная Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква (БАПЦ), якой кіравалі прарасейскія ўлады, не съпяшалася

плённа супрацоўніцаць зь беларускім актывам. Таму ў другой палове 1943 году Міхал Вітушка накіроўвае ў Варшаву згаданага вышэй ераманаха Гэрмана. У польскай сталіцы з канца 30-х гадоў існавала беларускае праваслаўнае брацтва сьвятога Юрага, а 9 верасьня 1941 г. быў заснаваны Беларускі праваслаўны камітэт. У складзе апошняга браў удзел і брат М. Вітушкі д-р Але́сь Віту́шкі.

Адбываецца сустрэча мітрапаліта Варшаўскага Дзіянісія, першаяярарха Польскай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, ераманаха Гэрмана і сяброў брацтва ды камітэту. Вынікам нарады было тое, што мітрапаліт выдзяліў гроши на друк беларускага праваслаўнага малітоўніка і дабраславіў яго. Таксама было дамоўлены аб таемным рукапакладаньні шэрагу съядомых беларусаў на съятароў. Ераманах Гэрман таксама сустракаўся з уладыкамі ЎАПЦ, якія ад 1943 году знаходзіліся ў Варшаве на эміграцыі. Ён дамаўляеца пра распаўсюд беларускага малітоўніка праз легальныя структуры ЎАПЦ у Райхскамісарыяце “Украіна”, дзе актыўна дзейнічалі беларускія незалежніцкія партызанскія атрады, але найбольшая частка накладу малітоўніка ў лістападзе-сінезні 1943 году была ўвезеная ў Беларусь і распаўсюджвалася па беларускіх прыходах. Частка накладу пазней трапіць у бункеры “Чорнага Ката”.

Разам з тым немцы не съпяшаліся дапамагаць у разбудове духоўнага апірышча Беларускага Супраціву. Яны разглядалі плян “Лібэн Кэтхэн” (“Чорны Кот”) выключна як плян стварэння выведча-тэрарыстычнай арганізацыі з далёкасцяжнымі мэтамі. Таму, не атрымаўшы ў гэтай справе ад немцаў падтрымкі, М. Вітушка пачынае дзейнічаць самастойна.

У сярэдзіне чэрвеня 1944 году архіяпіскап Магілёўскі і Мсціслаўскі Філафей і япіскап Віцебскі і Полацкі Апанас таемна высьвецілі схіманаха Гэрмана на япіскапа Наваградзкага для кіравання падпольнымі прыходамі БАПЦ у Беларусі.* Зь кіраўніц-

Магіла япіскапа Гэрмана ў Чарнігаве

* Паводле некаторых звестак, рукапакладаньне ачольваў пінскі архіяпіскап Аляксандар.

**Архімандрит
Серафім**

твам СД было ўзгодненае далучэньне япіскапа Гэрмана да пляну “Лібэн Кэтхэн” у якасці сувязнога. На прызначэньне яго капэлянам Беларускага Супраціву беларускія дзеячы ў немцаў згоды не пыталіся.

Дзейнасць япіскапа Гэрмана як духоўніка Беларускага Супраціву падрабязна апісаная ў працы “Беларускі Супраціў”.⁵

Заўважым толькі, што знаходзячыся ў Чарнігаве, япіскап Гэрман рукапаклай як мінімум трох падпольных съвтароў.

Не выключана, што М. Вітушка, рыхтуючыся да перапраўкі на Бацькаўшчыну, працягваў займацца падрыхтоўкай “беларускага праваслаўнага падпольля”. Сярод

адрасоў беларускіх съвтароў, якія эвакуіраваліся зь Беларусі і апынуліся на тэрыторыі Нямеччыны, двойчы пададзеная палявая пошта 32.500.⁶ Паводле съведчаньня аднаго з удзельнікаў Беларускага Супраціву, менавіта за гэтым адрасам прыхоўвалася вайсковая фармацыя, дзе рыхтавалі будучых удзельнікаў арганізацыі “Чорны Кот”.⁷ Такім чынам, можна меркаваць, што ў яе складзе да дэсанту рыхтаваліся а. Мікалай Краўчанка (былы настаяцель прыходу ў Вялейцы) і а. Віктар Нікіфараў (былы настаяцель прыходу м. Дварэц Наваградзкай епархii).

Паводле некаторых звестак, да разбудовы беларускага праваслаўнага падпольля на Піншчыне і Берасьцейшчыне меў дачыненіне і пінскі ўладыка Аляксандар. За досыць кароткі тэрмін ён здолеў узгадніць з прадстаўнікамі М. Вітушкі імёны надзейных праваслаўных съвтароў, іх адрасы і паролі для сувязі. Гэта была найбольш дзеяздольная частка праваслаўнага падпольля, якая дзейнічала да 1950-51 гг. Нездарма савецкая агэнтура лічыла архіяпіскапа Аляксандра адной з найбольш “небясьпечных” постацяў Беларускага і Украінскага праваслаўя і, паводле меркаваньня беларускай эміграцыі, менавіта МГБ у лютым 1948 году арганізавала забойства ўладыкі ў Мюнхене.⁸

Стварэннем падпольнай Беларускай Царквы займаўся і Жыровіцкі архімандрит Серафім (Раман Шахмуць, 1901 — 1946?). Ад жніўня 1941 году ён займаўся арганізацыяй праваслаўнага жыцця ў акупаванай немцамі Беларусі. Адначасова архімандрит зьбіраў звесткі пра рэпрэсіі савецкай улады супраць праваслаўнага съвтарства, быў актыўным прыхільнікам БАПЦ, да прысягі

Беларускай Краёвай Абароны склаў адмысловы малебен “За перамогу Беларускай збройі”.

Праўдападобна, архімандрыт Сэрафім разумеў, што змаганьне з савецкім рэжымам ў Беларусі можа быць толькі нацыянальным. Менавіта таму вясной-летам 1944-га ён актыўна кантактуе зь беларускім актывам, але невядома, ці быў ён утаямнічаны ў плян “Лібэн Кэтхэн”. Найхутчэй ён кантактаваў зь Беларускай Незалежніцкай Партыяй і яе кіраўніком Усеваладам Родзькам.

З пачаткам савецкага наступу чэрвеня 1944 году архімандрыт Сэрафім выяжджае ў Горадню, але выехаць на Захад разам з уладыкамі БАПЦ адмаўляеца. Можна меркаваць, што ён меў нейкія яўкі і зъбіраўся перайсці ў падпольле, але не паспѣў. У жніўні 1944 году архімандрыт Сэрафім быў арыштаваны. Яго доўга трymалі пад съледзтвам, катавалі, а летам 1945-га перавезлі ў Маскву на Лубянку. На той час ён ужо быў афіцыйна асуджаны на 5 гадоў канцлягеру. Паводле афіцыйных дакумэнтаў КГБ, архімандрыт “памёр ад разрыву сэрца ў 1946 г.”.

Нягледзячы на ўсе перашкоды, Беларускі Супраціў здолеў арганізаваць беларускае праваслаўнае падпольле. Адзін з былых удзельнікаў Супраціву съведчыць: “У верасьні 1945 году Вітушка перадаў кіраўнікам атрада імёны і адресы людзей, якія жылі легальна і якім можна было давяраць. Сярод іх былі і некалькі съвтароў, у тым ліку і ў Менску”.⁹

Непасрэдна ў атрадах “Чорнага Ката” знаходзіліся 4 съвтары БАПЦ. Паводле некаторых звестак, троє з іх загінулі. Адзін праваслаўны съвтар здолеў выехаць у Польшчу і працягваў душпастырскую дзейнасць на Беласточчыне да 1962 году.¹⁰

Можна меркаваць, што ў Беларускім нацыянальным Супраціве бралі чынны ўдзел дзесяткі съвтароў. Толькі ў вядомым нам съпісе арыштаваных МГБ БССР у 1944-1952 гг. праваслаўных съвтароў налічваеца больш за 30 прозвішчаў. У гэтай публікацыі мы згадваем толькі тых, чый удзел у Беларускім паваенным Супраціве дакумэнтальна даказаны.

У сінёжні 1945 г., у паразуменьні з бальшавіцкімі ўладамі, Пінскім уладыкам быў прызначаны архіяпіскап Даніла (Мікалай Юзвюк, 1880 — 1965). У 1925-1939 гг. ён выкладаў у Віленскай праваслаўнай сэмінарыі. З 1942-га быў япіскапам Ковенскім. У 1944-1945 гг. жыў у Чэхаславаччыне. Вядома, што гэта быў глыбока веруючы, сумленны чалавек. Ён дапамагаў беларускім съвтарам-патрыётам. Уладыка неаднойчы пісаў лісты-пратэсты адказным асобам МГБ БССР у сувязі з іх арыштамі.¹¹

Архіяпіскап Даніла адмовіў у служэньні ў Пінскай япархii пратаярю Касьме Раіне, які ў час вайны быў савецкім партызанам.¹²

Сёньня вядома, што архіяпіскап Даніла зъяўляўся ўдзельнікам беларускага аўтакефальнага падпольля, захоўваў “антысавецкую літаратуру” і “вёў анттысавецкую агітацыю”. Ён таемна рукапакладаў сьвятароў дзеля аўтакефальнага беларускага і ўкраінскага падпольля.

Але ня толькі сьвятарскай дзеяйнасьцю займаўся пінскі ўладыка. Ён здолеў арганізаваць рэальны анттысавецкі супраціў, што асабліва выявілася пры змаганьні з рабункамі беларускага сялянства праз прымусовую калектывізацыю, якую пачалі праводзіць у Зах. Беларусі з 1948 году.

Так, у вёсцы Галоўчыцы Антопальскага раёну актыўную агітацыю супраць савецкай улады вёў а. Ян Стасюк. Паводле некаторых звестак, пад уздзеяннем ягоных казаньняў сяляне сыходзілі ў лес і папаўнялі шрагі збройнага анттысавецкага супраціву. Гэты мужны і сумленны сьвятар быў арыштаваны МГБ у сінежні 1949 году. Вядома, што а. Ян падтрымліваў контакты з беларускай і украінскай кансьпірацыяй, актыўна дапамагаў анттысавецкім партызанскім групам, распаўсюджваў нелегальную літаратуру.¹³

Актыўны супраціў мерапрыемствам савецкай улады чынілі таксама а. Аляксандар Мацкевіч (Лемяшэўскі прыход Пінскага раёну), а. Якаў Залускі (в. Бухціцы Столінскага раёну).¹⁴ Сьвятар Барыс Запольскі 15 студзеня 1950 г. зъяўрнуўся да вернікаў в. Зарэчка Драгічынскага раёну з наступнай прамовай: “Памолімся Госпаду аб выратаваньні праваслаўных хрысціянаў ад надыходзячай цэмры і апаганенія Святоі Царквы. Збаў, Госпад, жыхароў Зарэчкі!”. Ён схаваў у храме 6 чалавек, якія не пажадалі сустракацца з упаў-наважаным па калектывізацыі.¹⁵

Удзельнікам Беларускага Супраціву падчас німецкай акупацыі і ў паваенны час быў а. Ян Струкouski. У час вайны ён служыў у Целяханскім раёне. а. Ян быў арыштаваны ў канцы студзеня — у пачатку лютага 1949 году. Паводле аднаго з дакумэнтаў МГБ Пінскай вобласці, а. Ян Струкouski “быў сябрам БНР” (праўдападобна, маецца на ўвазе БНС альбо БНП. Прычым, Незалежніцкая партыя, на наш погляд, найбольш верагодны варыянт) і пад яго кіраўніцтвам было больш за 100 чалавек.¹⁶

Пасля арышту сьвятара ўпаўнаважаныя 2 лютага 1949 году абшукалі целяханскую царкву. Яны выявілі “беларускую фашистскую літаратуру”. Разам з а. Янам быў арыштаваны і яго сябрана — а. Пётр Балабушэвіч. Абодвух асудзілі на 25 гадоў канцлягераў.

У сінежні 1947 году ў Жабчыцкім раёне Пінскай вобласці быў арыштаваны “за актыўную дапамогу бандам беларускіх нацы-

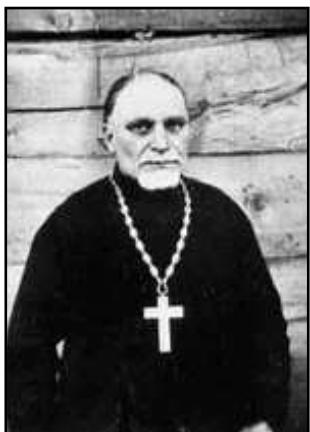
яналістаў” а.Г.Юрашкевіч. Раённы ўпайнаважаны МГБ съведчыў, што съявтар ня толькі “перадаваў бандытам выведачную інфармацыю, прадукты і вітратку”, але і “пераходзіў паразеных сяброў нацыяналістычнай банды і вёў антысавецкую агітацыю”.¹⁷

Па дабраславенству ўладыкі Данілы, съявтар Трахім Юрчук у пачатку 1949 г. амаль штодзённа служыў у царкве в. Паніквы Высокайскага раёну Берасцейскай вобласці малебны “ад калектывізацыі”, заклікаў сялян даваць ёй адпор.¹⁸

24 сакавіка 1950 году ў шэсьць гадзін раніцы ўладыку Данілу арыштавалі і ўвя孜нілі ў турме МГБ БССР. Допыты працягваліся да 24 жніўня 1950-га. За гэты час яго дапыталі 29 разоў. Съледчых МГБ цікавіла паваеннае аўтакефальнае падпольле і яго сувязі зь беларускім і украінскім рухамі Супраціву. Пастановай Асобай нарады пры МГБ СССР ад 2 сінтября 1950 году архіяпіската прыгаварылі да 25 год канцлягераў. У 1956 г. яго вызвалілі, але адмовілі ў вольным перасоўванні. Уладыка быў зноў увя孜нёны — цяпер у другарадных і зачыненых манастырах РПЦ. Некаторыя іх насельнікі пільнавалі архіяпіската Данілу. Але ён не здаецца, спрабуе пераправіць на Захад лісты з праўдай пра РПЦ і яе супрацу з ворганамі савецкай дзяржбяспекі. Даносы ў КГБ робяцца падставай для перасоўвання ўладыку з месца на месца. З Адэскага Свята-Усьпенскага манастыра яго адправілі ў Ізмаіл, адтуль — у Свята-Міхайлаўскі жаночы манастыр у в. Аляксандраўка. Памёр уладыка Даніла 27 жніўня 1965 году.

Асобнага дасьледаваньня патрабуе дзеянасьць актыўнага ўдзельніка беларускага вызвольнага руху ад 1918 году а. Мацьвея Крыцку. Ён нарадзіўся ў 1892 годзе. З 1917 да 1920 году ўдзельнічаў у беларускіх “антыхавецкіх” вайсковых фармацыях. У 1924 годзе скончыў Віленскую праваслаўную духоўную сэмінарыю. Быў съявтаром у вёсках Ястрబля, Крывошына, Мілавідах. З сінтября 1932 г. і да арышту ў 1950 г. быў настаяцелем прыходу ў вёсцы Вялікая Лысіца на Нясьвіжчыне. У часы міжваеннай Польшчы належыў да Таварыства Беларускай Школы, праводзіў малебны і казаньні на беларускай мове. а. Крыцук знаходзіўся пад асаблівым кантролем польскай паліцыі. Некалькі разоў ён арыштоўваўся польскімі ўладамі.

З 1941 году а. М. Крыцук быў сябрам Беларускай Народнай Самапомачы. У 1942 г. ён браў удзел у менскім праваслаўным саборы, на якім была абвешчаная БАПЦ. Паводле матэрыялаў крымінальной справы Крыцку, якую вёў МГБ, ён падтрымліваў контакты з Беларускай Незалежніцкай Партыяй і незалежным

a. Мацьвеі Крыцук

беларускім партызанскім рухам. Падчас правядзеньня ў Менску II Усебеларускага кангрэсу а. Мацьвеі Крыцук адслужыў у вёсцы “удзячны малебен” і асьвяціў баявы съязг БКА (праудападобна, адной зь мясцовых фармацый БКА). Неаднаразова ён сустракаўся з кіраўніком БНП Усеваладам Родзькам.¹⁹

Пасля вайны а. М. Крыцук бярэ ўдзел у Беларускім Супраціве. Адзін з былых партызанаў М. Вітушкі съвядчыць: “Да гэтага чалавека я асабіста наведваўся ў 1947 годзе, калі адбываўся адзін з дывэрсійна-прапагандысцкіх рэйдаў”²⁰.

Акрамя арганізацыі М. Вітушкі, съвятар усталёўвае контакты і з іншымі беларускімі нелегальнymi арганізацыямі. У прыватнасці, ён неаднаразова сустракаўся зь Генадзем Казаком, які “браў і прыносіў яму друкаваныя і рукапісныя матэрыялы антысавецкага характару”.²¹ Магчыма, маецца на ўвазе Г. Казак — кіраўнік наваградзкага “Саюзу Вызваленчы Беларусі”, арыштаваны ў 1947 г.

У матэрыялах справы а. Крыцuka таксама згадваюцца яго контакты з сябрамі “Саюзу змаганьня за незалежнасць Беларусі”.²² Менавіта ў яго нейкі час перахоўваўся кіраўнік арганізацыі і камандзір беларускага партызанскага атрада Янка Раманчук.²³

Святар Мацьвеі Крыцук быў арыштаваны 28 ліпеня 1950 году. Падчас ператрусу супрацоўнікамі МГБ былі адабраныя “158 асобнікай антысавецкай і рэлігійнай літаратуры”. У іх ліку былі беларускія кнігі, выдадзеныя ў часы міжваеннай Польшчы, а таксама выданыні Беларускага Супраціве: “Вольны Селянін”, “Вызваліцелі?”, “Наш веснік”, “Partyzan”. Быў канфіскаваны і беларускі праваслаўны малітоўнік 1943 году выданыня.

У кастрычніку 1950 г. а. Мацьвеі Крыцук быў асуджаны на 25 гадоў канцлягераў. Аднак насамрэч яго расстралілі 21 лістапада 1950 году.

У Беларускім Супраціве браў удзел малады праваслаўны съвятар а. Георгі Бортнік. Ён вучыўся ў Віленскай беларускай гімназіі. Падчас нямецкай акупацыі быў сябрам СБМ на Глыбоччыне. У 1944 г. выехаў у Нямеччыну. З восені 1944-га — сябра Беларускай Незалежніцкай Партыі. У пачатку 1945-га закончыў падафіцэрскую

школу ў Баварыі, служыў камандзірам дружыны 3-га беларускага батальёна дывізіі Зіглінга. З траўня 1945 году знаходзіўся ў амэрыканскім палоне. Як рэпатрыянт, у снежні 1945 г. вярнуўся ў Беларусь, у Пліскі раён Полацкай вобласці (цяпер Глыбоцкі раён Віцебскай вобласці). З 1947-га вучыўся ў Жыровіцкай духоўнай сэмінары.

У канцы 1945-га — у пачатку 1946-га году стварыў падпольную антysавецкую групу. Яна далучылася да нелегальнага "Саюзу барацьбы супраць камунізму". Падпольнікі займаліся распаўсюдам антysавецкіх улётак. Пасьля гібелі ў 1948 г. кіраўніка арганізацыі Пятра Шыпка Георгі Бортнік стаў кіраўніком Саюзу.

У верасьні 1947 году Г. Бортнік узяў шлюб зь Леанілай Барадзінай, дачкой псаломшчыка. У іх нарадзіліся двое дзяцей. Бортнік быў рукапакладзены ў сьвятары і прызначаны ў в. Забор'е на Глыбочыне, дапамагаў старому бацьку Венэдыкту Бортніку, таксама сьвятару. а. Георгі Бортнік заўсёды гаварыў па-беларуску, у tym ліку і са сваімі прыхаджанамі.

У траўні 1950 году а. Г. Бортніка арыштавалі. Паводле прысуду Ваеннага трывбунала ад 10 жніўня 1951-га яго асудзілі "за здраду радзіме" да расстрэлу. а. Георгі Бортнік быў расстраляны 1 лістапада 1951 году. У канцлягер была адпраўленая Леаніла Бортнік, дома яе вяртання чакалі двое малых сыноў... У 1991 годзе справа ўдзельнікаў "Саюзу барацьбы супраць камунізму" пераглядалася, у рэабілітацыі ім было адмоўлена.²⁴

Паводле некаторых звестак, у беларускае правслаўнае падпольле таксама ўваходзілі: настаяцель менскай Свята-Духавай царквы пратаярэй Серафім Ватарэвіч, настаяцель менскай Свята-Аляксандра-Неўскай царквы пратаярэй Яўстафі Баслык, валожынскі пратаярэй Платон Сыліж, а. Сяргей Шамяціла зь в. Рэвяцічы Бярозаўскага раёну Берасцейскай вобласці, а. Сяргей Зенчык з Пружанаў, а. Мікалай Хадунай з Горадні, а. Мікалай Струкouski з Драгічына. Больш дакладныя звесткі пакуль здаўыць няўдалося. Але пошукі працягваюцца. З Божай дапамогай

а. Георгі Бортнік, 1948 г.

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

мы складзем мартыралёг усіх змагароў за волю і незалежнасць нашай Бацькаўшчыны.

¹ Ліст да а. С. Горбіка былога беларускага партызана Л. Маркевіча ад 24 кра-
савіка 2007 г.

² ЦА ФСБ РФ, спр. №3498-б, т. 3, арк. 128 адв.

³ Беларускія праваслаўныя сьвятары ў Нямеччыне // ЗАПІСЫ Беларускага інсты-
туту навукі і мастацтва, 2006, № 30, б. 246-249.

⁴ Беларускі мартыралог. Кёнігзберг, 1944 г. Улётка.

⁵ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 248-250.

⁶ Беларускія праваслаўныя сьвятары ў Нямеччыне // ЗАПІСЫ Беларускага інсты-
туту навукі і мастацтва, 2006, № 30, б. 248-249.

⁷ Ліст удзельніка Беларускага Супраціву Б. да а. С. Горбіка ад ліпеня 2007 г.

⁸ Гарбінскі Ю. Уступнае слова // Архіяпіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве
Хрыстовай. Нью-Ёрк — Менск — Варшава, 2005, б. 8-9.

⁹ Ліст удзельніка Беларускага Супраціву Д. да С. Горбіка ад 6 лютага 2007 г.

¹⁰ Беларускі Супраціў, б. 248.

¹¹ Раённы архіў Пінску, ф. 679, воп. 1, спр. 7, арк. 10.

¹² Тамсама, ф. 679, воп. 2, спр. 2, арк. 24.

¹³ ЦА ФСБ РФ, спр. №249-Б (Справаздача абласных упраўленньняў МГБ БССР
за 1949 г.), арк. 6.

¹⁴ РАП, ф. 679, воп. 3, арк. 46-46 адв.

¹⁵ РАП, ф. 679, воп. 1, спр. 14, арк. 12.

¹⁶ РАП, ф. 679, воп. 1, арк. 7, б. 10.

¹⁷ ЦА ФСБ РФ, Спр. № 1746-П. Вопіс.

¹⁸ ДАБВ (Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці), ф. 1482, воп. 2, спр. 9, арк. 3.

¹⁹ ЦА ФСБ РФ, спр. 28935-45АР, арк. 43-47.

²⁰ Ліст удзельніка Беларускага Супраціву Д. да а. С. Горбіка ад 6 лютага 2007 г.

²¹ ЦА ФСБ РФ, спр. 28935-45АР, арк. 78.

²² Тамсама, арк. 80-81.

²³ Тамсама, арк. 81адв.

²⁴ Беларускі Супраціў, б. 270-271.

Міхась Варанець

НАЦЫЯНАЛЬНА-ПАТРЫЯТЫЧНЫ РУХ БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОЎЦАЎ У КАНЦЫ 1980-Х – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ 1990-Х ГАДОЎ

Заканчэннне, пачатак у № 1 (2), 2005 г., № 1 (3), 2006 г.

НАЦЫЯНАЛЬНА-ПАТРЫЯТЫЧНЫ РУХ БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОЎЦАЎ У АБАРОНУ ДЭМАКРАТЫІ ДЗЯРЖАЎНАГА СУВЕРЭНІТЭТУ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ (16.02.1994 — 1995)

“...беларускі парадак — гэта не бязладзьдзе
марыянетак альбо заезджых гаспадароў і зла-
чынцаў, а дакладна вызначаны падзел: дзе сваё,
а дзе не сваё, дзе людзі свае, а дзе людзі чужыя,
дзе інтэрэсы свае, а дзе іншых дзяржаваў, і
— хто ў гэтай краіне гаспадар”.

3 Маральнага крэда БЗВ

АСАБЛІВАСЬЦІ НАЦЫЯНАЛЬНА- ПАТРЫЯТЫЧНАГА РУХУ БЕЛАРУСКІХ ВАЙСКОЎЦАЎ У 1994-1995 ГАДАХ

Нацыянальна-патрыятычны рух ва Ўзброеных сілах Беларусі ў 1994-1995 гадах меў свае асаблівасьці.

1. Ён ахопліваў толькі ту ю частку вайскоўцаў, што знаходзілася ў запасе і толькі на тэрыторыі Беларусі.

Гэта звязана з тым, што большасць актыўістаў руху былі звольненыя ў запас. Частка іх, што засталіся на сапраўднай службе, былі пазбаўленыя магчымасці весці патрыятычна-выхаваўчую працу і ўвогуле выконваць статутныя мэты БЗВ.

Да гэтага часу практична спынілі сваю дзейнасць (прынамсі, актыўную) суполкі БЗВ па-за межамі Беларусі. Таму што ва ўсіх краінах СНД былі сфармаваны свае ўласныя нацыянальныя арміі. Найбольш нацыянальна самасвядомыя вайскоўцы-беларусы вярнуліся на Радзіму: хто перавёўся ва Ўзброенныя Сілы Рэспублікі Беларусь (дзе шмат каго адразу ж звольнілі ў запас); хто звольніўся з чужой арміі і самастойна прыехаў дамоў.

2. Грамадзкае аб'яднаньне “Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў” было забароненае і нацыянальна-патрыятычны рух вайскоўцаў разъвіваўся спачатку без юрыдычнага афармлення, а пазней — пад іншай (але падобнай) назвай.

3. Частка мэтаў і задачаў нацыянальна-патрыятычнага руху вайскоўцаў, выкладзеных у статуте БЗВ, былі выкананы, а частку аб'ектуўна немагчыма было выканаць.

У статуте БЗВ былі прапісаныя тры мэты:

- “садзейнічаньне правядзенію вайсковай рэформы” (у першай рэдакцыі Статута, прынятай на 1 зьезьдзе БЗВ — “садзейнічаньне стварэнню беларускага войска”);

- “абарона дэмакратыі і дзяржаўнага суверэнітэтту Рэспублікі Беларусь”;

- “абарона правоў беларускіх вайскоўцаў”.¹

БЗВ садзейнічала правядзенію вайсковай рэформы ў 1991 годзе і ў першай палове 1992 году, а потым гэта садзейнінне стала ўладам непатрэбным. А мэта абароны правоў вайскоўцаў аказалася невыканальнай. З восені 1992 году БЗВ не магло абараніць нават сваіх актыўістай.

Таму ўжо практычна з 1993 г., а тым больш у 1994-1995 гадах, сябрамі нацыянальна-патрыятычнага руху вайскоўцаў практычна рэалізоўвалася толькі адна з трох мэтаў — “абарона дэмакратыі і дзяржаўнага суверэнітэтту Рэспублікі Беларусь”. І ў сувязі з тым, што БЗВ было здольнае выконваць і выконвала першую частку гэтай мэты — “абарона дэмакратыі” — арганізацыя і была забароненая.

ПАСЬЛЯ ЮРЫДЫЧНАЙ ЛІКВІДАЦЫИ

Пасьля юрыдычнай ліквідацыі нацыянальна-патрыятычны рух вайскоўцаў заставаўся важкім чыннікам і грамадзкага, і палітычнага жыцця Беларусі. За ім у масавай ссыядомасці захавалася ранейшая назва — БЗВ. З аднаго боку палітыкі ў сваёй дзейнасці лічыліся з такай сілай, як БЗВ, аднак менавіта ў гэты час актыўісты БНФ распачалі агітацыю супраць арганізацыі.

Ліквідацыя БЗВ ня стала нечаканасцю ні для кірауніцтва, ні для шэраговых сябраў арганізацыі. Пагроза забароны існавала ўжо з восені 1992 году (вядомая праверка Міністру ў кастрычніку 1992-га), але асабліва яна ўзмацнілася і стала рэальнасцю зь верасня 1993 г. Таму яшчэ 2-і зъезд БЗВ сваім рашэннем даручыў Выканаўчай Радзе ў выпадку забароны арганізацыі неадкладна

стварыць Аргкамітэт “Патрыятычнага руху “Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў” (далей — ПР БЗВ).

Вярхоўны суд прыняў рашэнье аб ліквідацыі БЗВ 16 лютага 1994 году ў 17.40. У гэты ж дзень, у 18.30 былая Выканаўчая Рада былога БЗВ прыняла рашэнье аб утварэнні патрыятычнага руху БЗВ.² На базе былых суполак БЗВ былі створаныя арганізацыйныя группы ПР БЗВ. Дэлегаты ад гэтых груп 12 сакавіка 1994 году сабраліся і стварылі Арганізацыйную раду (АР) ПР БЗВ. Яна пацьвердзіла, што ПР БЗВ зьяўляецца ідэйным прадаўжальнікам БЗВ і пацьвердзіла паўнамоцтвы кіраунікоў, выбранных 2-ім з'ездам арганізацыі. Было вырашана ў найбліжэйшы час не праводзіць рэгістрацыю ПР БЗВ, каб потым не марнаваць час на разгляд шматлікіх скаргаў у Міністэрства юстыцыі ад пракамуністычных вэтэранаў, дэпутатаў, Саўміна ці Міністэрства абароны. Даўжы было разуменне, што сам працэс рэгістрацыі ПР БЗВ пераўтворыцца ў “блуканьне па пакутах”. Тым больш, што аўтарытэт сяброў нацыянальна-патрыятычнага руху быў настолькі значны, што дазваляў эфектыўна дзеянічаць і ў форме аргкамітэту. Яскравае съведчаньне гэтаму — съяткаваньне Дня беларускай вайсковай славы 8 верасьня 1994 году. Заяўку ў гарвыканкам на правядзенне съята ў горадзе Менску падалі грамадзяне Мікалай Статкевіч і Сяржук Чыслаў і атрымалі дазвол, нарочні з афіцыйна зарэгістраванай грамадzkай арганізацыяй БНФ “Адраджэньне”.

ПАТРЫЯТЫЧНА-ВЫХАВАЎЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ. “ЧОРНЫЯ ДРАБЫ” БЗВ

У 1994-1995 гадах нацыянальна-патрыятычны рух актыўна, як і ў 1991-1993 гадах, рэалізоўваў такую мэту, як абарона дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі. Рэалізаваць гэтую мэту ў тых умовах (1994-1995 гг.) можна было толькі праз патрыятычнае выхаваньне грамадзтва. Дзеля гэтага выкарыстоўваліся як ранейшыя формы, так і новыя.

У 1993 годзе Менская гарадзкая арганізацыя БЗВ з'явілася да ўладаў сталіцы з прапановай дапамагчы ва ўмацаваньні правапарадку ў горадзе Менску. Меркавалася, што сябры БЗВ будуть дзеянічаць у складзе дабраахвотных народных дружынаў (ДНД). Такая пропанова перагукалася з рашэннем Менскага гарвыканкаму № 156 ад 8 красавіка 1993 году “Аб ходзе выканання рашэння Менгарвыканкаму № 174 ад 9 красавіка 1992 году і новых падыходах па прыцягванню сілаў грамадзкасці дзеля ўмацавання правапарадку ў Менску”. Пасыля доўгіх прамаруджваньняў гэтая

Фота з архіву Алеся Станкевіча

“Чорныя драбы” на вышакале ў лесе, 1994 г.

ідэя была “пасъляхова паахаваная” ўладамі (дарэчы, дружынікі-сябры БЗВ былі ўжо падрыхтаваныя).

Ужо восеньню 1993 году практика падказала неабходнасць мець адмыслова падрыхтаваныя сілавыя аддзелы для аховы парадку пры правядзенні акцый БЗВ і іншых дэмакратычных сілаў. Досьвед сівяткаваньня перамогі на рацэ Уле (студзень 1994 году) паказаў і іншыя станоўчыя бакі такіх аддзелаў.

Традыцыйныя формы патрыятычнага выхаваньня вельмі важныя, але іх недастаткова, асабліва ў дачынені да моладзі. Моладзь у большай ступені верыць канкрэтным справам, а не словам. Для моладзі важнае значэнне маюць і чиста зынешнія фактары — форма, атрыбутика. Ды і ў цэлым становішча ў краіне — рост злачыннасці, асабліва з боку іншаземцаў — патрабавала ад патрыятычнай арганізацыі практычных дзеянньняў.

У пачатку вясны 1994 году Выканайчая Рада БЗВ пачала мэтанакіраваную працу па стварэнню ў рамках структур БЗВ мабільных ахоўных групau з адмыслова падрыхтаваных сябром арганізацыі і з адметнай уніформай.

Задачай такіх груп было: дапамога праваахоўным органам у барацьбе са злачыннасцю; ахова парадку пры правядзеніі мерапрыемстваў БЗВ і іншых дэмакратычных сілаў; падрыхтоўка мужчынаў, у першую чаргу маладых хлопцаў, да выкананьня

свайго канстытуцыйнага абавязку па абароне Радзімы; стварэньне супрацьвагі памкненъням намэклітурнай мафіі скарыстаць войска супраць народу дзеля ўтрыманьня ўлады; прапагандысцкая і выхаваўчая праца.

Рашэньне апрануць такія мабільныя групы ў адметную ўніформу матывавалася наступным: гэта спрыяла лепшай арганізаванасці, дысцыплінавала, прываблівала моладзь, акрамя таго, чалавек у форме ў Беларусі традыцыйна карыстаецца павагай.

Тое, што форма была чорнага колеру, у пэўнай ступені выпадковасць. Проста яна аказалася самая танная. Потым знайшліся (для саміх сябе і заднім чыслом) і другія аргумэнты: у камуфляжнай форме ходзяць усе, а чорны колер — колер мужнасці.

Тое самае і з колерам берэтаў. Яны шэрага колеру. Чаму? Таму што, калі асноўная замова — чаравікі, камбінезоны — была выканана (усяго каля 200 камплектаў), вытворца раптам, без тлумачэння, адмовіўся далей паставяць форму і, галоўнае, не выканал замову па берэтах. Другі вытворца быў на здольны вырабляць чорныя берэты. Але й тут знайшлася “аргумэнтация”: шэры берэт крыху “змякае” чорны колер. На паседжаньні Арганізацыйнай Рады 25 чэрвеня 1994 году некаторыя сябры БЗВ выказвалі думкі, што з-за чорнай формы арганізацыю будучы абвінавачваць у фашызме. Але такое меркаванье не было падтрыманае пераважнай большасцю прысутных. Па-першае, форма ці нейкі іншы зынешні атрыбут — толькі падстасава. Не будзе гэтай, знайдзеца іншая. Як заўважыў адзін з удзельнікаў паседжаньня, Зянон Пазьняк увогуле не насіў ніякай формы і не служыў у войску, тым на менш яго абвінавачваюць у “фашызме” ягоныя апанэнты. Па-другое, у Савецкай арміі чорная форма была ў марскіх пехацінцаў. А ўніформа, выкарыстаная ў дадзеным выпадку сябрамі БЗВ, не што іншае, як рабочыя камбінезоны, у якіх афіцэры Савецкай арміі працавалі на тэхніцы. Яны і сёньня такім жа чынам выкарыстоўваюцца ва Ўзброеных Сілах Беларусі.

У траўні 1994 году ахоўныя аддзелы БЗВ атрымалі назыву “Дружыны рэгіянальной аховы і бясьпекі” (ДРАБы). Гэтая назва невыпадковая. Старабеларускае слова “драб” — сіnonім слова “рыцар”.

Першы падраздзел “Драбаў” быў створаны ў Новалукомлі — 16-тысячным горадзе, дзе знаходзіцца самая буйная ў Беларусі ДРЭС. У першай палове чэрвеня 1994 году драбы ў Новалукомлі пачалі ахову вуліц свайго гораду — дапамагаць мясцовай міліцыі (усё гэта рабілася па ўзгадненню з гарадзкімі ўладамі) ў падтрыманьні грамадзкага парадку.³

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

18-19 чэрвеня 1994 г. БЗВ арганізавала сэмінар па абмене досьведам стварэння і дзейнасці дружынаў рэгіональнай аховы і бясьпекі.⁴

25 чэрвеня 1994 году адбылася Арганізацыйная Рада ПР БЗВ, якая:

- ухваліла дзейнасць Выканаўчай Рады па ўтварэнні і падрыхтоўцы ДРАБ;
- вырашыла пашырыць працу па ўтварэнні ДРАБ у складзе існуючых арганізацый БЗВ;
- вырашыла пашырыць працу па ўтварэнні філій БЗВ у рэгёнах;
- даручыла начальніку штабу ДРАБаў падпалкоўніку запасу Ўладзімеру Шаўчэнку распрацаўваць праграму падрыхтоўкі драбаў.⁵

На працягу лета-весені 1994 году былі ўтвораныя больш за паўтары дзесяткі падразьдзелаў ДРАБ агульной колькасцю каля 200 чалавек. Найбольш дзеяздольныя падразьдзелы паўсталі ў рэгёнах: Новалукомскі, Ваўкавыскі, Пінскі, Гомельскі, Менскі (элітны падразьдзел, быў падпрарадкованы непасрэдна кіраўніцтву БЗВ).

Мэтай стварэння падразьдзелаў ДРАБ — як і ўвогуле на той час усяго БЗВ — была абарона дзяржаўнасці Беларусі. Мікалай Статкевіч, пасыля таго як у прэсе зьявіліся розныя чуткі наконт драбаў, выказаў наступную аргумэнтацыю: “*Пакуль ня будзе зроблена рэальных рухаў да сапраўды нацыянальнай армii, асноўным гарантам дзяржаўнасці ёсьць настрой людзей, іх гатоўнасць абараняць сваю краіну. Як гэта, напрыклад, існуе ў Прыбалтыцы, на Украіне. Ня думаю, што хтосьці ў найбліжэйшы час рызыкне напасці на гэтыя дзяржавы, каб ліквідаваць іх дзяржаўнасць. Тому што ворагі ведаюць настрой гэтых людзей, бачаць іх волю мець уласны дом. БЗВ вядзе працу менавіта ў гэтым напрамку дзеля таго, каб і ў нас такіх людзей было больш, і, акрамя таго, мы самі зъяўляемся такімі людзьмі. Нашыя мэты можна сформуляваць трывма словамі: дзяржаўнасць, дэмакратыя, патрыятызм. Мы стаім за стварэнне нацыянальнай армii па духу, а не па адрозненаму прынцыпу, таму што наша арганізацыя сама па сабе таксама інтэрнацыянальная. Такая армия будзе гарантам дзяржаўнасці, але мы гатовы адстойваць яе нават пры адсутнасці армii, бо гэта канстытуцыйны абавязак кожнага*”.⁶

ПРАПАГАНДА ІДЭЯЎ РУХУ

Па-ранейшаму вялася прапаганда ідэяў руху ў СМІ, хоць магчымасці становіліся ўсё больш абмежаванымі. Выкананаўчая і Арганізацыйная (потым — Каардынацыйная) Рады прымалі ра шэнні, заявы па надзённых пытаньнях, і яны рознымі спосабамі даводзіліся да грамадзкасці. Так, напрыклад, у сувязі з тым, што антыбеларускія сілы абвінавачвалі БЗВ ледзь не ў шавінізме, Арганізацыйная Рада ПР БЗВ 12 сакавіка 1994 году прыняла заяву “Аб нацыянальным пытаньні ў Беларусі”. У заяве, у прыватнасці, гаварылася: “Мы прытрымліваемся эўрапейскага падыходу, згодна зь якім паняцьці нацыя і народ супадаюць. БЗВ лічыць, што беларускую нацыю складаюць прадстаўнікі ўсіх этнічных груп Беларусі... Мы лічым культуру этнічных меншасцяў часткай і каштоўным здабыткам нацыянальнае беларускае культуры, які трэба шанаваць і разъвіваць”.⁷

Тады ж была прынятая і заява “Аб антыдзяржаўнай дзеяйнасці”. Гэтая заява — рэакцыя на палітыку некаторых дзяржаўных дзеячоў, якая вяла да страты незалежнасці і дзяржаўнасці Беларусі. Заява заканчвалася так: “Мы ведаєм імёны тых, хто вядзе кампанію па скасаванню палітычнай незалежнасці Беларусі, хто гаворыць: “мы спынім заводы і беларусы самі пабягуть у Расею”. Мы лічым сваім маральным абавязкам засыцерагчы гэтых людзей ад вельмі небяспечных наступстваў такіх дзеяньняў, у тым ліку асабіста для іх саміх”.

У заяве не называліся канкрэтныя прозвішчы ці структуры ўлады, а толькі ўказвалася, што “некаторыя прадстаўнікі ўладных колаў даўно пачалі дзеяйнасць на карысць уваходжання Беларусі ў склад Расеі”.⁸

Пасля таго, як народны дэпутат, сябра БЗВ Лявон Дзейка зачытаў заяву на сесіі Вярхоўнага Савету, частка дэпутатаў (каля 70 чалавек) зноў напісалі скаргі на БЗВ у Міністэрстві і Генэральнай прокуратуре.

Дзеля патрыятычнага выхаванья грамадзтва БЗВ традыцыйна выкарыстоўвала съяткованыне вайсковых гістарычных датай. Ужо згадвалася съяткованыне перамогі на рацэ Уле. Традыцыйная стала съяткованыне Слуцкага збройнага чыну, ускладаныне кветак у дзень Перамогі — 9 траўня — на менскіх вайсковых могілках, ушанаваныне памяці загінуўшых пры вызваленні Менску ад нямецка-фашистыскіх захопнікаў.

На працягу 1994-1995 гадоў Беларускае згуртаваныне вайскоўцаў праводзіла і іншыя патрыятычныя мерапрыемствы, прымала

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

прапагандысцкія заявы. Гэта рабілася як цэнтральным ворганам БЗВ, так і на месцах:

- Заява Выкананаўчай Рады ПР БЗВ аб праблемах вэтэранаў-аўганцаў;⁹
- Штогадоава ўшанаваньне памяці загінуўшых у Вялікай Айчыннай вайне 9 траўня, у дзень Перамогі, і 3 ліпеня, у дзень вызвалення Менску;
- Ушанаваньне памяці Ларысы Геніюш;¹⁰
- Заява Гомельскай арганізацыі ПР БЗВ, у якой выказваецца занепакоенасць з нагоды знаходжанья на тэрыторыі Беларусі крымінальных элемэнтаў з “гарадчых” кропак былога СССР;¹¹
- Заява канфэрэнцыі БЗВ, у якой зьвернута ўвага на праблему замежных грамадзянаў, якія знаходзяцца на тэрыторыі Беларусі нелегальна і ў значнай ступені зъяўляюцца прычынай росту злачыннасці;¹²
- 10-11 сінёкня 1994 году Магілёўская арганізацыя БЗВ правяла Рэспубліканскі турнір па ўсходніх адзінаборствах;
- Заява Выбранецкага і Менскага гарадзкога падраздзелаў ДРАБ Патрыятычнага руху БЗВ, у якой яны засыцерагаюць антыбеларускія сілы ад публічнага выкарыстанья манархічна-імперскай і фашистыўскай сымболікі;¹³
- Заява Гомельскай Рады БЗВ супраць вайны ў Чачнії;¹⁴
- Пікетаваньне вайсковай часьці ў горадзе Ліда з нагоды пачатку вайны ў Чачнії;¹⁵
- Заява Слуцкай арганізацыі ПР БЗВ з патрабаваннем правесці перагляд справы і рэабілітаваць бязвінна асуджаных па справе аб падпале Слуцкага народнага суда.¹⁶
- З нагоды 585-й гадавіны Грунвальдзкай бітвы 15 ліпеня 1995 году ў Менскім палацы моладзі (вул. Ставріленскі тракт) быў праведзены рыцарскі турнір, выступілі гісторыкі, адбыўся канцэрт бардаўскай песні і прэм'ера менэстрэла.

РАЗЬМЕЖАВАНЬНЕ З БНФ

Як і раней, галоўным съятам засталося 8 верасьня — Дзень беларускай вайсковай славы. Асаблівасцю съяткаванья гэтага Дня ў 1994 годзе стала тое, што БЗВ паказала на справе, а не на словах, што яно зъяўляецца самастойнай арганізацыяй, а не прыдаткам нейкай палітычнай сілы.

Раней адзначалася, што арганізацыяна БЗВ стварылі вайскоўцы — сябры дэмакратычных партый пры падтрымцы гэтых партый. БЗВ было надпартыйнай структурай, самастойнай арганізацыяй і

ўвесь час імкнулася ўмацаваць сваю самастойнасць. Але гэтаму працэсу ўсяляк супраціўляўся БНФ, які імкнуўся паказаць БЗВ як свой “сілавы прыдатак”. Дастаткова згадаць першае съяткаваньне ўгодкаў бітвы пад Воршай у 1992 годзе ў Менску. Ідэя была цалкам Беларускага згуртавання вайскоўцаў і съята найперш — вайсковае. Але, выступаючы 24 жніўня 1992 году па беларускім тэлебачаныні, Зянон Пазыняк сказаў: “БНФ і БЗВ выступілі зь ініцыятывой правесці 08. 09. 92 г. съята Беларуское вайсковое Славы”.¹⁷

А ва ўлётцы, выпушчанай Управай БНФ і распаўсюджанай па Менску 8 верасьня (ва ўлётцы гараджане запрашаліся на гэтае съята) БЗВ увогуле ня згадвалася. Што цікава, у гэтай спробе прадставіць БЗВ як філіял Беларускага народнага фронту, БНФ падрымлівалі і ўлады. Дастаткова згадаць фільм “Няnavісць. Дзеци хлусьні”.

Да 1994 году ў масавай съядомасці яшчэ больш замацавалася: БЗВ — гэта тое ж, што і БНФ. І гэта нягледзячы на тое, што кіраунік БЗВ Мікалай Статкевіч ніколі ня быў сябрам БНФ, а ў сакавіку 1991 году выйшаў з КПСС і стаў сябрам БСДГ. З восені 1993-га, пасля 2-га зьезду арганізацыі, абодва намеснікі старшыні БЗВ былі сябрамі Грамады. Адной з прычын такога становішча было й тое, што сама БСДГ працяглы час (да сярэдзіны 1995 году) была ў пэўным сэнсе сатэлітам БНФ.

Напярэдадні съята, 27 жніўня 1994 году адбылося паседжаньне Арганізацыйнай Рады ПР БЗВ. Гэтая Рада была ключавой у tym сэнсе, што паказала — БЗВ ёсьць самастойная арганізацыя і ня будзе падладжацца пад нейкую структуру. Рэч у tym, што раней БНФ пры правядзеньні розных мерапрыемстваў уваходзіў у склад агульнага аргкамітэту на роўных з астатнімі палітычнымі партыямі і грамадzkімі арганізацыямі. Хаця гэтая роўнасць была чиста фармальнай і Беларускім народным фронтом пастаянна ігнаравалася.

Напярэдадні съяткаваньня 8 верасьня 1994 году кіраунік БНФ Зянон Пазыняк заявіў прыкладна наступнае: “Ніякіх аргкамітэтаў. Съята ладзіць БНФ”. Усім астатнім палітычным і грамадzkім арганізацыям, творчым саюзам было прапанавана ўвайсьці ў склад фронтаўскага аргкамітэту. Кіраунік БЗВ Мікалай Статкевіч пагадзіўся, але пры ўмове, каб у гэтым аргкамітэце быў прынцып: адна арганізацыя — адзін голас. Калі ж гэтая ўмова не была прынятая, 27 жніўня 1994 году была скліканая Арганізацыйная Рада, каб вырашыць: съяткаваць разам з БНФ на ўмовах БНФ, ці съятка-

ваць асобна? Арганізацыйная Рада праходзіла вельмі эмацыйна. Абсолютная большасць сяброў БЗВ (і партыйных, і беспартыйных) роўна ставілася да ўсіх нацыянальна-дэмакратычных партый і арганізацый, і балюча ўспрымала канфлікты паміж імі. Тым больш гэта тычылася ўзаемадачыненіяў самога БЗВ з гэтымі партыямі і арганізацыямі. Было падкрэслена, што БЗВ служыць найперш беларускаму народу і яе дзейнасць адпавядае, у большай ці меншай ступені, інтарэсам усіх дэмакратычных сілаў. Таму дзейнасць у рэчышчы адной такой сілы (у дадзеным выпадку — БНФ), ды яшчэ пад ціскам, была непрымальная для сяброў арганізацыі. Было прынятае рашэнне съяткаваць асобна.

На гэтай жа Радзе было вырашана забараніць старшыні БЗВ займаць пасады ў кіраўнічых ворганах палітычных партый. Адной з прычынаў такога рашэння (акрамя згаданых вышэй) была неабходнасць пазыбегнуць абвінавачваньняў з боку некаторых сяброў БЗВ (і адначасова сябраў Партыі БНФ і руху БНФ “Адраджэнне”) у адрас М. Статкевіча, што ён на пасадзе старшыні БЗВ дзейнічае пераважна ў інтарэсах БСДГ.

Часткова гэта справядліва. У 1993-1994 гг. Статкевіч, як сябра партыі, па заданню выканкаму Грамады займаўся стварэннем новых партыйных структур БСДГ. З другога боку, лідар БЗВ заўжды імкнуўся да самастойнасці, пра што съведчыць, у прыватнасці, тое, што ўжо напрыканцы 1993 году БЗВ займела свой асобны офіс.

У выніку, у вельмі съціслыя тэрміны па ініцыятыве БЗВ быў створаны асобны ад БНФ аргакамітэт (умова: адна арганізацыя — адзін голас), куды ўваішлі АДПБ, БСДГ, НДПБ, Беларускі фонд культуры, Згуртаваньне беларусаў съвету “Бацькаўшчына”, Саюз пісьменнікаў Беларусі і БЗВ.

Програма съяткаваньня ўключала ў сябе: 6 верасьня 1994 году — навуковыя чытаныні, што адбыліся ў памяшканні Беларускага гуманітарнага адукацыйна-культурнага цэнтра; 8 верасьня 1994 г. — мітынг і канцэрт на плошчы Якуба Коласа ў Менску; 9, 10 і 11 верасьня 1994 г. — актыўісты БЗВ на чале з Мікалаем Статкевічам бралі ўдзел ва ўрачыстасцях з нагоды Дня беларускай вайсковай славы ў Гомелі, Магілёве і Віцебску. У Гродне Дзень вайсковай славы дэмакратычныя сілы адзначылі разам, пад эгідай БНФ і з удзелам сябраў БЗВ зь Ліды, Ваўкаўыску і Слоніма.

ГРАМАДЗКА-ПАЛІТЫЧНАЯ ДЗЕЙНАСЬЦЬ. Каардынацыя дзеянасьці Грамадзка- кантрольнай камісіі на прэзыдэнцкіх выбараах 1994 году

Адной з формаў рэалізацыі мэты нацыянальна-патрыятычнага руху “абарона дэмакратыі” быў удзел у выбарах. Рэалізуочы рашэнні Арганізацыйнай Рады ПР БЗВ ад 12 сакавіка 1994 году “Аб адносінах да выбараў”, Выканаўчая Рада ПР БЗВ і Рада Менскай гарадзкой арганізацыі ПР БЗВ на сумесным паседжаньні 31 сакавіка 1994-га прынялі зварот да суполак: “...у сувязі з прэзыдэнцкімі выбарамі і разгортваннем перадвыбарчай кампаніі, БЗВ заклікае сваіх сяброў і прыхільнікаў актыўна ўключыцца ў падрыхтоўку і правядзеньне выбараў на карысць аднаго з дэмакратычных кандыдатаў, якога вы падтрымліваеце”.

За подпісам старшыні Арганізацыйнай Рады ПР БЗВ гэты зварот, контактныя тэлефоны і адресы штаб-кватэр ініцыятыўных груп па збору подпісаў за вылучэнніе кандыдатаў ад дэмакратычных сілаў, а таксама просьба “прыняць удзел у зборы подпісаў за аднаго, а лепш за двух ці трох (закон гэтага дазваляе) кандыдатаў ад дэмакратычных арганізацый”, былі дасланы ва ўсе суполкі.¹⁸

Нацыянальна-патрыятычны рух ва Ўзброеных Сілах Беларусі на гэтым этапе застаўся адзінм. Такому адзінству спрыяла і Кансультатыўная нарада патрыятычна-дэмакратычных сілаў, якая працягвала сваю працу. КНПДС садзейнічала каардынацыі дзеянасьці дэмакратычных сілаў у абарону дэмакратыі і незалежнасці. На прэзыдэнцкіх выбарах дэмакратам не ўдалося дамовіцца аб вылучэнні адзінага кандыдата. Але досьвед працы ў КНПДС дазволіў ПР БЗВ вылучыць ініцыятыву аб стварэнні Грамадзкай кантрольнай камісіі (ГКК) і стаць каардынатарам гэтай камісіі. Задачай ГКК быў кантроль за выкананьнем закону ў часе выбараў. Камісія была ўтвораная ў красавіку 1994 году згодна з Пагадненнем дэмакратычных сілаў. У склад ГКК увайшлі амаль усе дэмакратычныя партыі і грамадзкія арганізацыі.¹⁹

Пазней туды ўвайшлі Аграрная партыя, Беларускае таварыства інвалідаў, Саюз прадпрымальнікаў Беларусі. Агулам, на 23 чэрвеня 1994 году, налічвалася 18 арганізацый.²⁰

У камісіі былі прадстаўнікі чатырох з шасці прэтэндэнтаў на прэзыдэнцкую пасаду. Не было толькі прадстаўнікоў Вячаслава Кебіча (прэм'ер-міністра Беларусі) і Васіля Новікава (кандыдата ад Партиі камуністаў Беларусі). Філіі ГКК былі ўтвораныя ва ўсіх

рэгіёнах краіны. Туды былі дасланыя адпаведныя дакумэнты, зь імі ўстаноўленая сувязь. Там, дзе былі структуры ПР БЗВ, сябры БЗВ, як правіла, становіліся старшынямі філій ГКК. Аб эфэктыўнасці дзейнасці ГКК гавораць як дадзеная выбараў, так і мноства зафіксаваных сябрамі камісіі фактаў парушэння закону. Самы ж галоўны эфект ад дзейнасці ГКК — тое, што сам факт контролю станоўча ўплываў на членаў выбарчых камісій, утрымліваў іх ад парушэнняў. На запрашэнні ГКК прыбылі 25 міжнародных назіральнікаў. Камісія ахапіла контролем ня менш за 80% выбаршчыкаў.²¹

АДКРЫТЫ ЛІСТ ПРЭЗЫДЭНТУ

Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў не ўспрыняло і не падтрымала першага презыдэнта Беларусі, абранаага ў ліпені 1994 году. Тым ня менш БЗВ зрабіла заходы, каб паўплываць на сітуацыю ў войску. Для гэтага былі наступныя падставы: па-першае, зъмяніўся міністар абароны і цалкам улада ў краінѣ; па-другое, само жыцьцё пацьвердзіла, што ў свой час, крытыкуючы Міністэрства абароны, БЗВ мела рацыю. Крыху пазней пра гэта ж казаў і новы міністар абароны Анатоль Кастэнка: “Рэформы ў нацыянальнай арміі пачаліся трох гадоў назад. Напачатку зводзіліся яны, па армейскай тэрміналогіі, да змянення арганізацыйна-штатнай структуры. Гаворачы мовай цывільной — да скарачэння асобных пасад і падраздзяленняў. Нічога іншага і не магло быць. Звязваю гэта з тым, што ў Беларусі не была дастаткова поўна распрацавана канцепцыя ваеннаі рэформы. Пытанне аб тым, што павінны сабой уяўляць Узброеныя Сілы Рэспублікі, застаецца адкрытым і цяпер”.²²

27 жніўня 1994 году Арганізацыйная Рада ПР БЗВ зьвярнулася з адкрытым лістом да прэзыдэнта Беларусі Аляксандра Лукашэнкі і генэральнага прокурора Васіля Шаладонава. У лісьце гаварылася пра недахопы ў дзейнасці Міністэрства абароны пры папярэднім кіраўніцтве і прапаноўваліся меры па іх ліквідацыі.²³

Але і новай уладзе ўсё гэта аказалася непатрэбным.

ЗНОЎ З АФІЦЫЙНЫМ СТАТУСАМ

Пасля прэзыдэнцкіх выбараў кіраўніцтва БЗВ вырашила зарэгістраваць ПР БЗВ. Усё ж былі пэўныя спадзяваньні (у тым ліку падмацаваныя патрыятычнымі і на беларускай мове выступленнем прэзыдэнта Беларусі Аляксандра Лукашэнкі у День незалежнасці 27 ліпеня 1994 году), што пры новай уладзе можна

будзе больш плённа займацца патрыятычнай працай.

15 кастрычніка 1994 г. адбылася ўстаноўчая канфэрэнцыя ПР БЗВ, у якой прынялі ўдзел 74 дэлегаты — па два ад раённай арганізацыі. Старшынёй арганізацыі быў выбраны Мікалай Стакевіч, а ягонымі намеснікамі — Мікола Бірукоў і Але́сь Станкевіч. Усе троє — сябры БСДГ. Натуральна, што гэта арганізацыя была новай толькі з фармальна-юрыдычнага боку, а фактычна гэта была тая ж арганізацыя БЗВ з тымі ж самымі людзьмі. Прынамсі, гэта не хавалася ад грамадзкасці, ад прэзы. “Новай” арганізацыя была толькі для Міністру. У Міністэрстве юстыцыі ўсё разумелі і прыкладалі вялікія намаганні, каб не дапусціць рэгістрацыі ўвогуле, ці, як мінімум, не дапусціць наяўнасць у назве юрыдычна новай арганізацыі абразвіятуры “БЗВ”. Пачалося тое самае “блуканьне па пакутах” сябrou арганізацыі, адказных за рэгістрацыю (Сяржук Чыслаў, Але́сь Станкевіч), якое працягвалася амаль 4 месяцы. Было шмат пярэчаньняў з боку Міністру да статута, найбольшыя — да пункта 1.1, у якім якраз і ўтрымлівалася назва арганізацыі з абразвіятурай БЗВ.²⁴

Зъ вялікімі цяжкасцямі ўдалося захаваць у абразвіятуры назвы арганізацыі запар літары Б. З. В. У выніку статут (а значыць і арганізацыя) быў зарэгістраваны 10 лютага 1995 году (пасъведчаньне аб рэгістрацыі № 0042) з наступнай фармулёўкай пункту 1.1: “Патрыятычны Рух “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян” (далей - ПР “БЗВ-ЗААіГ”) з’яўляеца рэспубліканскім грамадскім добраахвотным аб’яднаннем вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян, якія сабраліся для сумеснай рэалізацыі грамадзянскіх, сацыяльных і культурных правоў”.²⁵

Гэта быў посыпех. Зразумела, што складанай абразвіятурай “БЗВЗААіГ” ніхто карыстацца ня будзе і ў масавай съядомасці арганізацыя і надалей застанецца як “БЗВ” — Беларускае згуртаванье вайскоўцаў.

Былі і пэўныя страты пры рэгістрацыі. Так, напрыклад, канфэрэнцыя 15 кастрычніка 1994 году вызначыла наступныя мэты арганізацыі:

“абарона і мацаванне Дзяржаўнасці Беларусі; абарона дэмакратыі і правоў грамадзян Рэспублікі Беларусь; выхаванне Дзяржаўнага патрыятызму”.²⁶

У выніку “патрабаваньня” Міністру, мэтай ПР “БЗВЗААіГ” было вызначана: “садзейнічанне дзяржаўным органам і іншым грамадскім аб’яднанням у выхаванні патрыятызму ў народа Беларусі і любові да сваёй краіны”.²⁷

СВАІМІ СІЛАМИ — Ў ВЯРХОЎНЫ САВЕТ

Чынны ўдзел Беларуское згуртаванье вайскоўцаў прыняло і ў парлямэнцкіх выбарах у 1995 годзе. Як потым стала бачна па далейшым разьвіцьці падзеяў, у 1994 годзе кіраўніцтвам БЗВ быў узяты курс на больш актыўны ўдзел у палітычнай дзейнасці ў якасці самастойнай сілы. У прыватнасці, гэтым тлумачыцца рашэнне Арганізацыйнай Рады ПР БЗВ ад 27 жніўня 1994 году аб забароне старшыні Арганізацыйнай Рады займаць пасады ў кіруючых ворганах палітычных партый. Пасылья гэтага Мікалай Статкевіч “мусіў” выйсці з выкананія камітэту Цэнтральнай Рады Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады. Афіцыйнага рашэння арганізацыі наконт вышэйзгаданай карэкціроўкі курсу не было. Прынамсі, на Арганізацыйнай Радзе 27 жніўня 1994 г. пытаныне пра ўдзел у парлямэнцкіх выбарах у якасці самастойнай сілы не абмяркоўвалася.

Законам не дазволена вылучэнне кандыдатаў у дэпутаты Саветаў усіх узроўняў наўпрост ад грамадзкіх арганізацый. Але многія актыўісты дэмакратычнага руху з'яўляліся адначасова і сябрамі пэўнай палітычнай партыі, і розных грамадзкіх арганізацый. Таму кандыдатамі ў дэпутаты Вярхоўнага Савета Беларусі былі вылучаныя, праз партыі альбо шляхам збору подпісаў, шмат сяброў ПР БЗВ. Але тых, хто лічыў сябе найперш сябрам БЗВ і каго падтрымлівала арганізацыя, было ня больш 25 чалавек. Зы іх толькі трэцяя частка ў сваіх праграмах за аснову ўзяла ідэі ПР БЗВ.

З другога боку, у выбарчай кампаніі ў траўні 1995 году роля БЗВ як каардынатора дэмакратычных сілаў была нязначнай. Практычна распалася КНПДС. Дзейнасць ГКК таксама была значна слабейшай. Гэта было звязана як з агульнай тэндэнцыяй разъмежаваньня дэмакратычных сілаў, так і з узросшим аўтарытэтам ПР БЗВ (принамсі, у ліядеры дэмакратаў), што выклікала пэўную рэўнасць у некаторых лідэраў дэмакратычных партый.

У сувязі з вышэйадзначаным варта сказаць наконт абавінавачваньня з боку ўладаў у палітычнай дзейнасці ў адрас ПР “БЗВЗААіГ”, а раней — у адрас грамадзкага аўяднання “БЗВ”. Па-першае, законам не было забаронена сябрам грамадзкіх арганізацый займацца палітычнай дзейнасцю. Болей за тое, за-канадаўствам і па сёньня ня вызначана — што ёсьць палітычная дзейнасць, а што ёсьць грамадзка-палітычная дзейнасць? А калі німа крытэраў ацэнкі, то і немагчыма зрабіць такую ацэнку. Па-другое, самі ўлады падштурхнулі сяброў БЗВ да палітычнай дзейнасці ў агульна-прынятym у грамадзтве значэнні гэтага

слова, таму што выкананыне мэтаў нацыянальна-патрыятычнага руху ва ўсё большай ступені рабілася залежным ад вырашэнья палітычных праблемаў у краіне.

У першым туры парлямэнцкіх выбараў (травень 1995 году) шэсцьць сяброў БЗВ, у тым ліку і Мікалай Статкевіч, вышлі ў другі тур. Але ў выніку ніводзін з іх ня быў выбраны ў Вярхоўны Савет. Прайгралі ўсе. І тыя, хто ішоў на выбары пад лёзунгам БЗВ, і тыя, хто не афішаваў сваё сяброўства ў БЗВ. На гэта, вядома, паўплывала як агульная сітуацыя ў краіне (настрой выбаршчыкаў, курс прэзыдэнта А. Лукашэнкі на зыншчэнье парлямэнтарызму), так і адсутнасць досьведу палітычнай дзейнасці ў сяброў арганізацыі і іншыя фактары.

КРЫЗІС

Паўстала пытанне, што рабіць? Такое пытаныне стаяла і восеньню 1992 году, калі БЗВ было пазбаўлена магчымасці працаўцаў у войску. Тады БЗВ перанесла цэнтар цяжару сваёй працы ў грамадства, у асяродак вайскоўцаў запасу. Былі выкарыстаны і новыя формы дзейнасці. І гэта дало станоўчыя вынікі ў 1993 годзе.

Такое ж пытаныне (“што рабіць?”) вырашалася і летам 1994-га, пасля прэзыдэнцкіх выбараў. Тады, як ужо адзначалася, кіраўніцтвам БЗВ быў узяты напрамак на больш актыўны ўдзел у палітычнай дзейнасці ў якасці самастойнай сілы.

У 1995 годзе зноў паўстала тое саме пытаныне. Адсутнасць станоўчага выніку на парлямэнцкіх выбарах у траўні 1995-га не азначала апрыёры памылковасць курсу, узятага ў 1994 годзе. Але трэба было асэнсаваць сітуацыю, вызначыцца канцептуальна.

Вось вытрымкі з выступленняў удзельнікаў паседжання Кадрынацыйнай Рады ПР “БЗВЗААГ” 3 чэрвеня 1995 году:

Лявон Дзейка, г.Менск: “*Трэба мяніць формы дзейнасці. Улады дасягаюць усяго, чаго яны хочуць. Трэба мяніць падыходы*”.

Станіслаў Суднік, г.Ліда: “*Няма практычнай дзейнасці ў кіраўніцтве БЗВ. Трэба плян. Трэба акцыі*”.

Уладзімер Ганчарык, г.Смаргонь: “*Мы адыйшли ад Статута*”.

Прадстаўнік з Менску, сябра БНФ: “*Мы не патрыятычная, а палітызаваная арганізацыя. Трэба працаўцаў з моладзю, з жаўнерамі*”.

Мікола Ахрымук, г. Менск: “*Калісьці была камуністычная ідэялёгія, мы спрабавалі — нацыянальную. Зараз Лукашэнка падымае панславянскую*”.

Прадстаўнік з Магілёва: “*Трэба дакладна вызначыць сваю лінію*”.

Міхась Варанец, г. Слонім: “Дэмакраты зайшли ў тупік. У гэты тупік, як у пастку кракадзіла разам зь імі зайшли і мы — Б3В. Мы павінны распрацаваць стратэгію нашага руху, тактыку, перагледзець формы нашай дзейнасці, у прыватнасці:

1. Прадугледзець, пры якіх умовах і калі наша арганізацыя з грамадзкай можа пераўтварыца ў палітычную.

2. Вызначыцца з патэнцыяльнымі саюзнікамі.

3. Дыстанцыявацца ад БНФ.

4. Знайсьці і пашырыць свой электарат. Вырвацца з абмежаванага кола нацдэмаў.

5. Пропанаваць людзям свае ідэі ў прымальнай для іх форме”.²⁸

Але ніхто не пропанаваў, ня здолеў пропанаваць канцепцыю далейшага разьвіцця руху. Пытаныне — што рабіць? — было пастаўленае, а адказу на яго не было знайдзена. Адпаведна і не было прынята ніякага рашэння.

З прынятых 3 чэрвеня рашэнняў варта адзначыць адно, якому большасць сяброў Каардынацыйнай Рады не надалі належнай увагі (толькі адзін прагаласаваў супраць і адзін устрымаўся). На просьбу М. Статкевіча Каардынацыйная Рада адміністрація раёна ўзяла раешэнне аб забароне кіраўніку Б3В займаць кіруючыя пасады ў палітычных партыях. “Дзякуючы” гэтаму Мікалай Статкевіч меў фармальнае права не адмаўляцца ад пропановы вылучыць свою кандыдатуру на выбарах старшыні БСДГ і 1 ліпеня 1995-га быў абраны старшынёй гэтай партыі. 5 ліпеня 1995-га Выканаўчая Рада Б3В большасцю галасоў (“за” — 4, “супраць” — 3) задаволіла просьбу М. Статкевіча аб прыпыненні ім выкананьня абавязкаў старшыні Каардынацыйнай Рады Б3В да рашэння зъезду Б3В. Выконваючым абавязкі кіраўніка арганізацыі Выканаўчая Рада

Фота з архіву Алеся Стакевіча

Кіраўніцтва Б3В. У цэнтры сядзіць М. Стакевіч, справа ад яго — А. Стакевіч

прызначыла намесьніка старшыні Каардынацыйнай Рады маёра запасу Алеся Станкевіча.

Гэты крок М. Статкевіча быў успрыніты сябрамі БЗВ неадназначна. Уз्यнік шэраг пытаньняў, у тым ліку і маральнага кшталту. А актывісты Менскай гарадзкой Рады БЗВ 17 ліпеня 1995 году правялі нараду і зъявірнуліся ў Выканаўчую Раду БЗВ з адмысловай заявой. У сувязі з гэтым Мікалай Статкевіч на Выканаўчай Радзе БЗВ 30 жніўня і на канфэрэнцыі БЗВ у верасьні 1995 году мусіў патлумачыць факт свайго выбраньня (дакладней — сваёй згоды балатаваца) старшынёй БСДГ.²⁹

23 верасьня 1995 году адбылася Каардынацыйная Рада БЗВ, удзельнікі якой мелі паўнамоцтвы дэлегатаў зъезду. Каардынацыйная Рада абвясціла сябе канфэрэнцыяй БЗВ і выбрала кірауніком арганізацыі Алеся Станкевіча.

ПАДЗЕЛ

У адпаведнасці з мэтамі гэтага (1994-1995 гг.) пэрыяду дзейнасці БЗВ — абарона дэмакратыі і абарона дзяржаўнасці — можна вызначыць і дзьве функцыі арганізацыі: грамадзка-палітычную і патрыятычную. У сваім дакладзе на Арганізацыйной Радзе БЗВ 25 чэрвеня 1994 году Мікалай Статкевіч назваў два накірункі дзейнасці арганізацыі — грамадзка-палітычны і сілавы. Але стварэнне падраздзелаў ДРАБ і іх дзейнасць мелі найперш патрыятычна-выхаваўчае значэнне. Таму, падаецца, выдзеліць сілавую функцыю як асобную на той час можна хіба што ўмоўна.

Пазней, з канца 1994 году пачаўся працэс адасаблення сілавога крыла БЗВ (драбаў) у самастойную структуру. У верасьні 1995 году частка актывістаў гэтага крыла на чале зь Сержуком Чыславым дэ-факта выйшлі з БЗВ і пачалі працу па стварэнні самастойнай патрыятычнай арганізацыі правага кшталту пад называй “Беларускі легіён” (альбо “Нацыянальны легіён”).

У сінёжні 1994 году Партыя БНФ стварыла камісію садзейнічання Беларускай Арміі. З жніўня 1995-га яе ўзначаліў былы сябра БЗВ, падпалкоўнік запасу Анатоль Крыварот. Камісія складалася зь дзесяці чалавек і ёй арганізацыяна падпарадкоўвалася (падчас аховы парадку пры правядзеньні мерапрыемстваў БНФ) частка сяброў партыі — былых вайскоўцаў. Другая задача вайсковай камісіі — тэарэтычная распрацоўка вайсковых пытаньняў.

Такім чынам, з восені 1995 году нацыянальна-патрыятычны рух ва Ўзброенных Сілах Беларусі складаецца з трох фактычна самастойных частак:

- Патрыятычны Рух “Б3В3ААіГ”. Асноўная функцыя — патрыятычна-выхаваўчая. Грамадзка-палітычная функцыя ўжо да восені 1995 году значна звузілася, арганізацыя перажывала спад;

- Крайне правая нацыянальна-патрыятычная арганізацыя сілавога кшталту “Беларускі легіён” (пазней — “Белы легіён”), якая яшчэ не набрала належнай моць. Яе сябры ў той час прынцыпова не зымаліся палітычнай (удзел у выбарах) дзеянасцю, таму што лічылі яе неефектыўнай;

- Камісія садзейнічаньня Беларускай Арміі пры Беларускім народным фронце.

Такім чынам у 1994-1995 гады Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў дзеянічала фактычна ў якасці самастойнай палітычнай сілы. Але шэраг фактараў, асэнсаваньне якіх яшчэ наперадзе (адсутніцтва стратэгіі разъвіцця нацыянальна-патрыятычнага руху вайскоўцаў, сыход лідара Б3В Мікалая Статкевіча і інш.) спрычыніліся да падзелу (распаду) Б3В на тры часткі.

ЗАКЛЮЧЭННЯ

Такім чынам нацыянальна-патрыятычны рух беларускіх вайскоўцаў умоўна можна падзяліць на тры этапы:

I. 1988 г. — жнівень 1991 г. — этап стварэння і дзеянасці разрозненых нацыянальна-патрыятычных арганізацый у Беларусі і іншых абшарах былога СССР.

Гэтыя арганізацыі ўзынікалі па-разнаму. Напрыклад, група С. Чыслава ўтварылася стыхійна, на эмоцыях, ад сэрца, і потым паступова перарасла ў арганізаваную структуру. У групе ж М. Статкевіча ад самага пачатку прысутнічаў элемэнт прадуманаасці, веданыня мэтаў сваёй дзеянасці і шляхоў іх звязаныненія.

Розныя былі і ўмовы для дзеянасці: спрыяльныя (не перашкаджали) за межамі Беларусі і амаль невыносныя на Бацькаўшчыне.

Агульным было тое, што моцнае ўзьдзеяньне на нацыянальную самасвядомасць беларускіх вайскоўцаў (як, дарэчы, і на значную частку ўсяго беларускага народу) зрабілі падзеі 30 кастрычніка 1988 году ў Менску, калі міліцыя ўжыла сілу супраць людзей, якія адзначалі Дзяды.

Агульнае і найважнейшае: у складзе гэтых арганізацый былі выключна шчырыя і бескарысныя патрыёты Беларусі. Бо з самага пачатку яны ведалі, што практычных выгад з гэтага мець ня будуць.

Агульным зьяўляецца й тое, што ўсе беларускія нацыянальна-патрыятычныя арганізацыі вайскоўцаў узыніклі не па нейкіх пля-

нах, не на загад зьверху альбо ў інтарэсах пэўных сілаў. Пра гэты съведчыць і тое, што першая палітычная партыя, якая адмыслову зымалася вайсковым пытаньнем, узьнікла толькі ў сакавіку 1991 году. Пра гэта съведчыць і тое, што на працягу амаль трох гадоў гэтая арганізацыі дзейнічалі разрознена і самастойна ўсталёўвалі контакты паміж сабою.

Нацыянальна-патрыятычныя арганізацыі вайскоўцаў узьніклі стыхійна, зынізу, бо беларускі дух патэнцыяльна існаваў, толькі да часу ня мог прабіцца праз мур таталітарнага рэжыму. Вобразна пра гэта сказана ў вершы Станіслава Судніка, надрукаваным у першай частцы нашай публікацыі (Беларускі Рэзыстанс, 2005, № 1 (2), б. 25-26). Першапачаткова верш быў надрукаваны ў газэце “Пагоня” за 19-25 лістапада 1993 году. Штуршком да яго напісаньня было тое, што нядобраўчліўцы беларушчыны, каб зньяважыць змагароў за нацыянальнае адраджэнне, сталі задаваць пытаньні кшталту: “Сядзелі, маўчалі, а зараз асьмялелі?!” Яны аказаліся непадрыхтаваныя да масавага ўздыму беларускага нацыянальнага руху і ніяк не маглі зразумець, як гэта яны праглядзелі такую вялікую колькасць “нацыяналістаў”.

Характэрныя прыкметы гэтага этапу:

- а) Беларускія нацыянальна-патрыятычныя арганізацыі, як самастойныя адзінкі, дзейнічалі ў часы існаванья ССР.
- б) Нешматлікасць і нязначны ўплыў гэтых арганізацый як у войску, так і ў грамадзтве цалкам.
- в) Разрозненасць нацыянальна-патрыятычных арганізацый.
- г) Найбольш моцныя арганізацыі руху былі за межамі Беларусі.

II. 20.08.1991 г. — 16.02.1994 г. — этап утварэння і дзеянасці грамадзкага аб'яднання “Беларускае згуртаванье вайскоўцаў” як адзінай сілы нацыянальна-патрыятычнага руху ва Ўзброеных Сілах Беларусі.

Характэрныя прыкметы гэтага этапу:

- а) Нацыянальна-патрыятычны рух у гэты час уяўляў сабою адзінью, юрыдычна зарэгістраваную арганізацыю — Беларускае згуртаванье вайскоўцаў. Стварэнне БЗВ менавіта ў гэты час было прадвызначана набыцьцём Беларусьсю (хоць і не па сваёй волі) палітычнай самастойнасці пасля няўдалага путчу ГКЧП, які паскорыў дэзінтэграцыйныя працэсы ў рэспубліках Савецкага Саюзу.
- б) Масавасць арганізацыі, значны ўплыў у войску і грамадзтве.
- в) На працягу гэтага этапу цэнтар нацыянальна-патрыятычнага

руху перамясьціўся ў Беларусь.

г) Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў выступала як каардывнатаў дэмакратычных партый і дэмакратычных грамадзкіх арганізацый пры вырашэнні пытанняў агульна-патрыятычнага кшталту.

Асаблівасцю гэтага этапу зьяўляеца тое, што калі раней, у час вырашэння пытання аб стварэнні Беларускага войска, дзейнасць сяброў БЗВ выклікала супрацьдзеянні з боку ваеннага ведамства Беларусі, то пасля стварэння Міністэрства абароны гэтае супрацьдзеянне шматкроць павялічылася. І па сёньняня невядомыя прычыны такой перамены. Невядома таксама, чаму ганеніні на БЗВ пачаліся не ў траўні 1992 году, адразу пасля стварэння Міністэрства абароны, а праз 2,5 месяцы. Але па часе пачатак ганенінай супадае з падпісаннем 20 ліпеня 1992 году пагаднення паміж Рэспублікай Беларусь і Расейскай Фэдэрацыяй аб ваенна-тэхнічным супрацоўніцтве.

Асаблівасцю гэтага этапу зьяўляеца й тое, што ў пачатку стварэння БЗВ, у час, калі яго пэрспэктывы былі радасныя, съветльныя, да яго “прыліпла” нямала і выпадковых людзей. Так, на першай, пасля ўстаноўчага з'езду, Каардынацыйнай Радзе 16 лістапада 1991 году выступаў з дакладам дэпутат Вярхоўнага Савета Беларусі маёр Уладзімер Грыбанаў. Дэпутат Вярхоўнага Савета маёр Віктар Шэйман выступіў з дакладам на пашыраным паседжанні Каардынацыйнай Рады БЗВ 22 лютага 1992 году. Акрамя таго В. Шэйман быў сябрам Каардынацыйнай Рады і Выканаўчай Рады БЗВ. На працягу 1992 году, калі сітуацыя пачала мяніцца, гэтыя людзі “сплылі”. Дарэчы, гэта быў пазытыўны момант. Адсутнасць прыстасаванцай — адна з прычын аўтарытэту БЗВ і адсутнасці ўнутраных разборак.

Асаблівасцю гэтага этапу зьяўляеца і тое, што БЗВ знаходзіўся ў пэўнай ідэйнай і псыхалігічнай залежнасці ад партый і арганізацый нацыянальна-дэмакратычнага накірунку, найперш ад БНФ.

Гэта было абумоўлена наступным:

- БНФ актыўна падтрымаў стварэнніе БЗВ і паспялоўна спрыяў яго дзейнасці. Шмат сяброў Фронту ў 1991-1993 гг. уваходзілі ў БЗВ. Сябра БНФ палкоўнік Уладзімер Савянок быў намеснікам (адным з двух) старшыні БЗВ. Кіраўніцтва БНФ імкнулася не выпускаць БЗВ з-пад свайго ўплыvu.

- Кіраўніцтва БЗВ, як і ўвогуле ўсе сябры арганізацыі, ня мелі яшчэ належнай практыкі і досьведу самастойнай грамадзкой дзейнасці.

Дзейнасць БЗВ мела вялікае значэнне ў справе патрыятычнага выхаваньня ў нашай краіне. Заслуга Беларускага згуртаваньня вайскоўцаў і ў тым, што арганізацыя ўздымала вострыя пытаныні ў грамадстве, найперш у войску, і, тым самым, падштурхоўвала ўлады да іх вырашэнья.

III. 16.02.1994 — 1995 гг. — Нацыянальна-патрыятычны рух беларускіх вайскоўцаў пасля юрыдычнай ліквідацыі Беларускага згуртаваньня вайскоўцаў.

БЗВ — гэта яркая старонка ня толькі ў гісторыі нацыянальна-патрыятычнага руху ва Ўзброеных Сілах Рэспублікі Беларусь, але і ўвогуле ў сучаснай гісторыі Беларусі. Нацыянальна-патрыятычны рух у форме БЗВ набыў такі размах, што ўлады мусілі забараніць яго. Забаранілі менавіта БЗВ, а не БНФ ці іншую арганізацыю. Чаму? Адказ відавочны: у БЗВ умелі ня толькі гаварыць, але й рабіць тое, што гаварылі. Забарона БЗВ сталася адметнай зъявай у грамадzkім жыцці Беларусі.

Характэрныя прыкметы трэцяга этапу:

а) Беларускае згуртаваньне вайскоўцаў працягвала сваю дзейнасць у форме аргкамітэту ПР “БЗВ”, а потым у форме юрыдычна зарэгістраванай арганізацыі ПР “БЗВЗААіГ”.

б) Нацыянальна-патрыятычны рух пазбавіўся залежнасці ад дэмакратычных партый (БНФ, БСДГ). БЗВ стала сапраўды самастойнай грамадzkай арганізацыі.

в) Дзеля патрыятычнага выхаваньня актыўна прапагандавалася дзейнасць падраздзялаў ДРАБ.

г) На гэтым этапе сябры нацыянальна-патрыятычнага руху актыўна ўключыліся ў палітычную дзейнасць.

Тут варта падкрэсліць, што сябры нацыянальна-патрыятычнага руху былі проста выціснутыя, выштурхнутыя ў палітыку. Спачатку была забаронена (дакладней нават — недазволеная) дзейнасць БЗВ у войску, а потым, у пачатку 1994 году, была забароненая і ўвогуле сама арганізацыя. У выніку напачатку 1994 году варункі для патрыятычнай дзейнасці яшчэ больш пагоршыліся. Галоўнае ж — высьпела разуменьне, што гэтая дзейнасць у пэўным сэнсе губляе сэнс без палітычнай дзейнасці. Бо калі ў выніку дзейнасці палітыкаў з мапы съвету зьнікне дзяржава Беларусь, то патрэбна будзе ўжо не патрыятычная дзейнасць, а дзейнасць патрыётаў.

д) У канцы гэтага этапу БЗВ падзялілася, нацыянальна-патрыятычны рух ва Ўзброеных Сілах Беларусі складаўся з трох

самастойных частак: уласна БЗВ, Беларускага (Белага) легіёна і Вайсковой камісіі БНФ.

Прыярыйтэты дзейнасьці сяброў нацыянальна-патрыятычнага руху ва Ўзброеных Сілах Беларусі на кожным этапе былі розныя. На першым гэта была барацьба за палітычную самастойнасць Беларусі, за ідэю стварэння беларускага войска, дапамога ў вяртаныі беларускіх вайскоўцаў на радзіму, барацьба з карупцыяй у войску, абарона дэмакратыі і дзяржайнасці Беларусі. На трэцім — актыўны ўдзел у выбарчых кампаніях (прэзыдэнцкай у 1994 годзе і ў парлямэнт у 1995 годзе), падрыхтоўка падраздзелаў ДРАБ і зноў жа абарона дэмакратыі і дзяржайнасці. І на кожным этапе дзейнасьці сябры руху нязъменна стаялі за дэмакратызацыю грамадзтва, за беларушчыну, вялі патрыятычную працу.

верасень 1994 г. — 13 траўня 1996 г., г. Слонім

ДАДАТАК

“Вярхоўнаму Савету Беларускай ССР, рэдакцыі газеты “ЛіМ”.

Мы, афіцэрлы Узброеных Сіл СССР, ураджэнцы Беларусі розных нацыянальнасцей, рознага ўзросту, камуністы і беспартыйныя, звяртаемся з наступным лістом.

Мы служылі далёка за межамі Беларусі, праішлі, як кажуць, тундру, тайгу, пустыні. Мы вельмі рэдка бываем на Радзіме і рэдкія звесткі з Бацькаўшчыны даходзяць да нас. Але ніхто з нас не забыўся на Беларусь. Кожны з нас, як саме дарагое, хавае ў сэрцы ўспаміны пра свой родны кут. Мы разам з вамі носім жалобу па ахвярах Курапат і Чарнобыля. Мы разам з вамі радуемся дасягненням роднай рэспублікі.

Наши дзееці нарадзіліся за межамі Беларусі, растуць, не чуючи роднай мовы. Ім будзе намнога складаней, чым тым, хто жыве на Беларусі, паступіць у беларускія навучальныя ўстановы, праявіць свае здольнасці ў беларускай літаратуры і мастацтве.

З кожным годам ірвузца сувязі, якія лучаць нас з Радзімай. Пад канец службы многіх з нас будуць чакаць дома магілы бацькоў. І, тым не менш, кожны з нас марыць вярнуцца дадому, але мы хочам вярнуцца ў Беларусь, а не ў Паўночна-Захадні край.

Мы далучаем свае галасы да галасоў лепшых сыноў і дачок Беларусі, адназначна лічым, што пара надаць беларускай мове статус дзяржаўнай мовы на ўсёй тэрыторыі БССР, перавесці ўсе дзяржаўныя і навучальныя ўстановы на беларускую мову.

Разам з тым лічым мэтазгодным гарантаваць свабоднае развіццё ўсіх моў народаў краіны, надаць прававыя гарантыві развіцця прыватных і кааператыўных навучальных устаноў на любой мове свету.

Мы просім Вярхоўны Савет Беларускай ССР прайвіць добрую волю, не дапусціць канфрантацыі паміж добрымі і памяркоўнымі беларускімі людзьмі. Права народа размаўляць на сваёй роднай мове – святое права. І мы сёння з тымі, хто змагаецца за адраджэнне мовы, культуры, нацыі.

Мы звяртаемся да ўсіх дэпутатаў Вярхоўнага Савета, калі прыйдзе час галасаваць за закон аб мовах, перш чым падняць руку, падумайце, бо ў ваших руках не толькі лёс мовы, у ваших руках лёс Беларусі.

С.Суднік, падпалкоўнік

Л.Чарапан, падпалкоўнік

С.Селях, маёр

С.Пілецкі, маёр

(Усяго 21 подпіс,

Н.Усовіч, лейтэнант.

Казахская ССР)".

Літаратура і мастацтва, 1989, 8 снежня, № 49

Паведамленне сяброў камісіі БСДГ па вайсковых пытањнях.

“Шаноўны спадар!

Паведамляем, што Цэнтральнай радай Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады прынята рашэнне аб стварэнні ў складзе партыі секцыі вайскоўцаў з ліку сяброў ці прыхільнікаў Грамады. Галоўнай мэтай стварэння секцыі з'яўляецца барацьба за рэалізацыю права Беларусі, як члена ААН, мець сваё ўласнае войска, а ў якасці першага крока да гэтага – стварэнне ў складзе Узброеных Сіл СССР дэпартызаваных вайсковых злучэнняў, фарміруемых з ліку грамадзян ці нараджэнцаў Беларусі. Задачамі секцыі з'яўляюцца:

- стварэнне суполак сяброў і прыхільнікаў БСДГ сярод вайскоўцаў;

- вядзенне агітацыйнай працы па перакананню грамадскасці рэспублікі ў неабходнасці стварэння рэспубліканскага войска;

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

- аказанне дапамогі парламенцкай фракцыі Грамады ў закана-
даўчай працы па вайсковай праблеме;

- аказанне пры неабходнасці практичнай дапамогі органам
улады Рэспублікі у рэалізацыі вайсковай рэформы.

Для ўзначалення секцыі, з ліку прадстаўнікоў суполак, уваход-
зячых у секцыю, фарміруецца вайсковы камітэт.

Калі вы маеце жаданне прыняць удзел у працы секцыі, то па-
ведамляйце па адрасу:

220114, г. Мінск – 114, п/с 583, альбо тэлефануіце:

69-47-74 (пасля 18.00), 69-47-22 (да 18.00) Статкевічу Мікалаю
Віктаравічу.

Сябры камісіі па вайсковых пытаннях:

народны дэпутат БССР

Віталь Малашка,

Мікалай Статкевіч,

Сяргей Чыслай."

Архіў БЗВ, ф. 3. 1991 г., дак. № 1.

"Зварот да ваеннаслужачых ЧБВА

20 жніўня 1991 г. г. Мінск

19 жніўня 1991 года незаконна створаны ГКЧП зрабіў спробу
ажыццяўіць дзяржаўны пераварот. Намеклатура КПСС, якая губляе
уладу і нясе адказнасць за шматлікія злачынствы супраць чала-
вецтва, спрабуе выратаваць таталітарную сістэму. Як заўсёды,
сваё чаргавае злачынства бальшавікі-ленінцы абуртоўваюць
абаронай інтарэсаў народа. Яны шчодрыя на абязанні. Яны абя-
цалі пабудаваць светлу ў будучынню, вырашыць харчовую праграму,
даць людзям жыллё. Але далі яны народу галечу і бяспраў'е, сабе
үзялі ўсё. Свае прывілеі яны і абараняюць. Яны разлічваюць на
падтрымку перш за ўсё арміі, на бяздумнае выкананне.

Памятайце, вы давалі прысягу на служэнне Радзіме, на абарону
яе ад ворагаў. Вы не давалі прысягі абараняць намеклатуру
КПСС ад уласнага народа.

Вы не маеце юрыдычнага права выконваць загады, якія зы-
ходзяць ад неканстытуцыйнага органа, што адхіліў ад улады
Прэзідэнта СССР – Галоўнакамандуючага У.С.

Мы заклікаем армію не прымати удзелу ў рэакцыйным перава-
роце. Сёння вы маўчыце, заўтра вам аддадуць загад страляць у
свой народ, у вашых бацькоў, маці, братоў, сясцёў. Выбар трэба

рабіць сёння. Заўтра можа быць позна. Заўтра можа пачацца грамадзянская вайна.

Беларускае аб'яднанне ваеннаслужачых"
Архіў БЗВ, ф. 4. 1991, дак. № 1; Звязда, 1991, 13 верасьня.

“Інфармацыйнае паведамленне

Беларускага згуртавання вайскоўцаў

20 жніўня ў Менску афіцэрамі – прадстаўнікамі ўсіх зарэгістраваных палітычных партый і рухаў Беларусі, за выключэннем КПБ, утворана Беларускае згуртаванне вайскоўцаў (БЗВ). Быў прыняты часовы Статут згуртавання, абраны яго кіруючыя органы. Згодна Статуту, БЗВ з'яўляецца грамадскім рухам, створаным з мэтай канстытуцыйнымі сродкамі садзейнічаць стварэнню Узброеных Сіл Беларусі, абароне дэмагратыі, дзяржаўнага суверэнітэту рэспублікі, правоў вайскоўцаў. Задачамі БЗВ з'яўляецца:

прапаганда ідэй неабходнасці стварэння беларускага войска сярод грамадскасці рэспублікі і вайскоўцаў;

каардынацыя канстытуцыйнай дзейнасці грамадскіх арганізацый, накіраванай на ўтварэнне нацыянальнага войска, абарону дэмагратыі, суверэнітэту і правоў вайскоўцаў;

распрацоўка вайсковай рэформы, неабходнай для ўтварэння беларускага войска;

аказанне пры неабходнасці практичнай дапамогі органам рэспублікі ў рэалізацыі вайсковай рэформы;

збор дадзеных аб кадравых вайскоўцах, жадаючых служыць у беларускім войску;

вядзенне вайскова-патрыятычнай работы;

папулярызацыя вайсковай гісторыі Беларусі;

забяспечэнне невыкарыстання арміі супраць народа.

Членамі БЗВ могуць быць вайскоўцы альбо вайскоўцы запасу, незалежна ад іх нацыянальнай ці партыйнай прыналежнасці, а таксама асобныя грамадзяне і арганізацыі, якія падтрымліваюць мэты ўтварэння згуртавання, яго задачы і гатовы прыняць удзел у яго дзейнасці.

Каардынацыйная рада БЗВ”.

Архіў БЗВ, ф. 4. 1991г., дак. № 2.

“Зварот да Вярхоўнага Савета, палітычных партый і народу Беларусі.

У цяжкі і адказны для нашай Айчыны час, мы, беларускія вайскоўцы, мусім сказаць і сваё слова. Мы звязраемся да народных

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

дэпутатаў, палітычных дзеячоў, усіх людзей Беларусі.

Зноў вырашаецца лёс нашага краю. Палітычны і эканамічны хаас, што ўсё болей ахоплівае былую сацыялістычную сістэму, пагражае нанесці смяротны ўдар і па нашай рэспубліцы, якая вынесла невылічальнае мноства выпрабаванняў і сёння нясе на сабе чарнобыльскі цяжар. Паважаныя дэмакраты і кансерватары, камуністы і антыкамуністы, людзі Беларусі, будзьце пільнымі, адкінцце старыя крыўды. Хай родная зямля дасць вам сілы і розум зразумець, што наш шматпакутны народ мае, магчыма апошні шанец свайго нацыянальнага адраджэння. Трэба зрабіць усё, каб забяспечыць мір і спакой на Беларусі, даць магчымасць нашаму таленавітаму, працалюбіваму народу хутчэй дасягнуць эканамічнага і палітычнага прагрэса і ўпэўнена крочыць у дваццаць першыя стагоддзе ў сям'і цывілізаваных народоў свету. Адной з умоў гэтага з'яўляецца зараз стварэнне рэспублікай уласнай сістэмы абароны і бяспекі.

Мы, беларускія ваеннаслужачыя, чэсна служылі прысязе, краіне пад назвай Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, таму што гэта была наша краіна. Зараз, калі Савецкі Саюз распадаецца, кожнаму трэба рабіць свой выбар. Дзесяткі тысяч нараджэнцаў Беларусі ваенная служба раскідала па аграмадных абшарах Еўропы і Азіі. Розны ў іх лёс, розныя палітычныя погляды, але ёсць адно, што яднае нас усіх, ад салдата да генерала, - гэта шчырая і непагасная любоў да сваёй Айчыны. Дзе б мы не праходзілі службу, але праз гады і далі неслі ў сэрцы часцінку маці-Беларусі.

Мы заяўляем, што былі і заўжды будзем са сваім народам і калі трэба, то гатовы прысягнуць на вернасць нашаму бел-чырвона-белому флагу.

Жыве Беларусь!

Удзельнікі 1 з’езда “Беларускага згуртавання вайскоўцаў”
г. Менск. 12.10.1991.”

Во славу Родины, 1991, 30 кастрычніка.

“Вайсковая прысяга.

Я (прозвішча, імя, імя па бацьку), паступаючы на вайсковую службу, прысягаю на вернасць Рэспубліцы Беларусь і яе народу.

Клянуся съвята выконваць Канстытуцыю і законы Рэспублікі Беларусь, вайсковыя статуты, загады камандзіраў і начальнікаў, высока несьці гонар і годнасць воіна, не шкадуючы свайго жыцця абараняць народ і дзяржаўныя інтэрэсы Рэспублікі Беларусь.

Абавязуюся праходзіць вайсковую службу ў любым месцы на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, ці за яе межамі, куды мяне накіруе Урад Рэспублікі Беларусь.

Калі ж я парушу прынятую мной вайсковую прысягу, то гатовы несьці адказнасцьць, устаноўленую законамі Рэспублікі Беларусь."

Вайсковая прысяга. Зацьверджана Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь 11 студзеня 1991 года. Экспрэс Навіны "Адраджэнне", 1992, 8 верасьня // Архіў БЗВ, ф. 1, 1991 г., дак. № 15.

Заява да грамадскасці Беларусі

Каардынацыйная Рада Беларускага згуртавання вайскоўцаў заяўляе наступнае:

У выніку распаду СССР за межамі Беларусі апынулася 40 000 афіцэраў беларускага паходжання. Урад Беларусі, Вярхоўны Савет краіны не зрабілі, і, як відно, не збіраюцца рабіць якіх-небудзь кроку для развязкі праблемы звароту гэтых людзей на Бацькаўшчыну. Наадварот, зараз робіцца ўсё, каб не пусціць гэтых афіцэраў дадому і наогул пазбавіцца ад іх, а разам з імі і ад самой праблемы.

Беларусь стварае сваё войска. Але ў гэтым войску чамусьці няма месца для нашых грамадзян, якія служаць зараз за яе межамі і хацелі б вярнуцца. Але затое ў ім знаходзіцца месца для яшчэ 7 000 афіцэраў, якія выводзяцца з Германіі і па закону нават не могуць атрымаць беларуское грамадзянства.

Тысячы беларускіх патрыятычна настроенных афіцэраў выказалі жаданне служыць Беларусі. У адказ на гэта вайсковымі ўладамі Беларусі складзены спісы гэтых афіцэраў і накіраваны ў часткі па месцы службы. У адпаведнасці з гэтым, усе, хто выказаў жаданне служыць Беларусі будуць звольнены, скарочаны, праста выгнаны ў першую чаргу.

У сувязі з гэтым БЗВ лічыць неабходным у першую чаргу:

1) Недкладна прывесці да прысягі на вернасць Рэспубліцы Беларусь увесеь афіцэрскі корпус нашай краіны, як афіцэраў кадравай службы, так і запасу.

2) Распрацаваць дзяржаўную праграму вяртання Беларускіх афіцэраў на Радзіму.

3) Спыніць вывад з Германіі злучэння расійскай арміі на тэрыторыю Беларусі.

4) Разгарнуць у Беларускім войску шырокую патрыятычную працу па выхаванню афіцэраў і жаўнераў у духу вернасці і адданасці Беларусі.

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

Б3В звяртае ўвагу Парламента і Урада на тое, што лёс 40 000 афіцэрэй на чужыне закранае паймільёна людзей на Беларусі. Вяртанне гэтых людзей адпавядзе інтэрэсам Беларускай дзяржавы і павінна быць вырашана на дзяржаўным узроўні.

Прынята на Каардынацыйнай Радзе Б3В

13 чэрвеня 1992 г.”.

Архіў Б3В, ф. 3. 1992 г., дак. № 1.

Тэкст прысягі, зацьверджаны Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь 3 сінегня 1992 г.

“ВАЙСКОВАЯ ПРЫСЯГА”

Я, грамадзянін Рэспублікі Беларусь (прозвішча, імя, імя па бацьку), знаходзячыся на службе ва Узброеных Сілах Рэспублікі Беларусь, прымаю прысягу і ўрачыста клянуся высока несці гонар і годнасць воіна Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь, добрасумленна авалодваць ваеннай справай, быць мужным, верным і самаадданым абаронцам свайго народу, свята выконваць Канстытуцыю, законы і воінскія статуты.

Калі ж я парушу гэту маю ўрачыстую клятву, то няхай мяне спасцігне суровая кара закона і ўсеагульная пагарда народа”.

Архіў Б3В, ф. 3. 1992 г., дак № 3.

Ліст М.Статкевіча да сябrou Б3В з нагоды свайго выбрання старшынём БСДГ і сышоду з пасады старшыні Б3В

“Шаноўныя сябры!

Чарада паражэннія нацыянальных Сіл пагражае асновам Беларускай дзяржаўнасці. Мы прайграем выбары і ў выніку прайграем Беларусь. Заваёва палітычнай улады антыбеларускімі сіламі ставіць пад пагрозу выкананьне асноўнай задачы Б3В – абарона незалежнасці краіны. Грамадская арганізацыя ня можа на роўных процістаяць дзяржаўнай машыне.

Прычына нашых паражэннія – гэта, у тым ліку, непрафэсіяналізм, недальнабачнасць, патрыятычных палітычных сіл. Каб пазъбегнуць здачи нашай дзяржаўнасці нам неабходны папуллярны ў народзе патрыятычны партыі. Патрыятычным партыям неабходны новыя падыходы, новая тактыка, новыя людзі. Таму я згадзіўся ўзначаліць Беларускую Сацыял-дэмакратычную Грамаду. Гэты крок скіраваны найперш на забяспечэнне выкананьня палітычнымі сродкамі нашай галоўнай задачы – АБАРОНА

НЕЗАЛЕЖНАСЬЦІ КРАІНЫ. Я спадзяюся, што зьмена лідэра не прывядзе да зыніжэння эфектыўнасці працы нашай арганізацыі на карысцьца Бацькаўшчыне!

М.Статкевіч

Інфармацыйны бюлетэнь Патрыятычнага Руху “Беларускае Згуртаванье Вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян”, 1995, верасень.

¹ Статут Беларускага згуртаванья вайскоўцаў (зарэгістраваны ў Міністэрстве юстыцыі Рэспублікі Беларусь 20 сінегня 1991 г., пасъведчаны № 207 // Архіў БЗВ, ф. 3, 1991 г., дак. № 3.

² Архіў БЗВ. Ф. 3, 1994 г., дак. № 5, арк. 1.

³ Грынівіцкі Мікола. Чорныя драбы БЗВ // Свабода, 1994, 14-20 чэрвеня, № 23.

⁴ Запрашэнне на сэмінар ДРАБаў БЗВ // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 1.

⁵ Архіў БЗВ, ф. 4, 1994 г., дак. № 1, арк. 32.

⁶ Карней И. Спецотряды БЗВ. Домыслы нашего времени // Свободные новости-плюс, 1994, лістапад, № 3.

⁷ Заява Арганізацыйнай Рады Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванье вайскоўцаў” “Аб нацыянальным пытаньні ў Беларусі” // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 10.

⁸ Заява Арганізацыйнай Рады Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванье вайскоўцаў” “Аб антыдзяржаўнай дзеяйнасці” // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 11.

⁹ Звязда, 1994, 6 красавіка.

¹⁰ Літаратура і мастацтва, 1994, 26 жніўня.

¹¹ Проблемы “гасцей” турбууюць не толькі ўлады // Звязда, 1994, 13 кастрычніка.

¹² Беларусь не павінна быць прахадным дваром // Народная газета, 1994, 20 кастрычніка.

¹³ Інфармацыйны бюлетэнь ПР БЗВ, 1994, сінегань.

¹⁴ Радыёстанцыя “Свабода”, 1994, 23 сінегань.

¹⁵ Народная газета, 1994, 16 сінегань.

¹⁶ Інфармацыйны бюлетэнь ПР БЗВ, 1994, сінегань.

¹⁷ Выступ Зянкона Пазыняка па тэлебачаныні 24 жніўня 1992 году // “Экспрэс Навіны “Адраджэнне”, 1992, 8 верасеня; Архіў БЗВ, ф. 1, 1992 г., дак. № 15.

¹⁸ Ліст старшыні Арганізацыйнай Рады ПР БЗВ да сяброў суполак у сувязі з падрыхтоўкай да презідэнцкіх выбараў // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 6.

¹⁹ Пагадненне дэмакратычных сіл // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 7, арк. 1.

²⁰ Склад Грамадскай Кантрольнай Камісіі // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 7, арк. 2.

²¹ Бірукоў М., кіраўнік міжнароднай групы Грамадзкай Кантрольнай Камісіі, намеснік старшыні БЗВ. Выбары — пад кантроль! // Беларуская маладзёжная, 1994, ліпень, № 2.

²² Я звярнуся да презідента // Звязда, 1994, 17 сінегань.

²³ Адкрыты ліст Арганізацыйнай Рады ПР “БЗВ” Презідэнту Беларусі спадару А. Лукашэнку, Генеральному прокурору спадару В. Шаладонаву, 27 жніўня 1994 года // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 2.

²⁴ Начальнік Упраўлення па справах грамадскіх аў’яднанняў М.М.Сухінін, “Ка-

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

ардынацыйнай Радзе патрыятычнага аб'яднання “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў”, 4 лістапада 1994 года, № 09-4/4802 // Архіў БЗВ, ф.3, 1994 г., дак. № 8.

²⁵ Статут Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян” (зарэгістраваны ў Міністэрстве юстыцыі Рэспублікі Беларусь 10 лютага 1995 года, пасведчанне № 0042 // Архіў БЗВ, ф. 3, 1995 г., дак. № 1.

²⁶ Статут Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў”. Приняты на канферэнцыі ПР “БЗВ” 15 кастрычніка 1994 года // Архіў БЗВ, ф. 3, 1994 г., дак. № 9.

²⁷ Статут Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян” (зарэгістраваны ў Міністэрстве юстыцыі Рэспублікі Беларусь 10 лютага 1995 года, пасведчанне № 0042 // Архіў БЗВ, ф. 3, 1995 г., дак. № 1.

²⁸ Архіў БЗВ, ф. 4, 1994 г., дак. № 1, арк. 36.

²⁹ Ліст М. Статкевіча да саброў БЗВ у сувязі з сваім выбраннем старшинёй БСДГ, “Шаноўныя сябры...”. Інфармацыйны блюстэнь Патрыятычнага Руху “Беларускае згуртаванне вайскоўцаў запасу, асобаў у адстаўцы і іншых грамадзян”, 1995 г., верасень // Архіў БЗВ, ф. 6, 1995 г., дак. № 1.

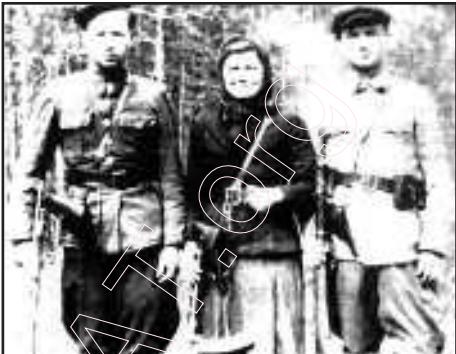
*Раман Клявеу**

ДА ПЫТАНЬНЯ ДЗЕЙНАСЬЦІ БЕЛАРУСАЎ У СКЛАДЗЕ БАНДЭРАЎСКАЙ УПА. 1942 — 1944 ГГ.

Дзейнасъць беларусаў у складзе бандэраўскай Украінскай Паўстанцкай Арміі ва ўкраінскай гістарыяграфіі прынята разглядаць у кантэксьце агульнага этнанацыянальнага аспекту дзейнасъці АУН(б) і УПА. Вядома, што падчас вызвольнай барацьбы Галоўнае камандаванье УПА мэтанакіравана зьдзяйсняла этнанацыянальную палітычную дзейнасъць. Неабходна адзначыць, што гэты від палітычнай дзейнасъці бандэраўцаў быў адным з найгaloўнейшых. Тагачасны нацыянальна-вызвольны рух Украіны, што прадстаўляла УПА, вымагаў праз шэраг аб'ектыўных прычынаў наладжваньня нармальных і трывалых адносінаў з украінскімі нацыянальнымі мяншинямі ды іншымі народамі дзеля каардынацыі з' імі супольнай барацьбы, заручэнья падтрымкай, добразычлівага ці прынамсі нейтральнага стаўлення да Украіны.

Яшчэ да пачатку збройнага канфлікту між Гітлерам і Сталіным у жніўні 1939 году ў пастановах Рымскага вялікага збору АУН упершыню зъявіліся ідэя барацьбы паняволеных таталітарным савецкім рэжымам народаў, дзе яны заклікаліся да супрацоўніцтва з АУН.¹

Надалей гэтая канцепцыя разъвівалася як у пастановах АУН-УПА(б), так і ў аналітычна-тэарэтычных працах украінскіх публіцыстаў і гісторыкаў цягам існаваньня паўстанцкай арміі. Таму украінскія нацыяналісты фракцыі Бандэры ва ўсе пэрыяды збройнай барацьбы супраць немцаў, саветаў і польскіх каляністаў выступалі за шчыльнае ўзмацненьне супрацы між паняволенымі

Невядомыя партызаны з Палесься.

*Беларускі гісторык, дасьледуе беларуска-украінскія дачыненіні ў 1930-1950-я гг.

народамі, пад якімі меліся на ўвазе перадусім Беларусь, краіны Прыбалтыкі, Каўказу і Азіі, а лёзунг УПА “Свабоду народам, свабоду чалавеку!” стаў неад’емным складнікам ідэалёгіі ўкраінскага нацыяналізму.

Праўда, у адрозненьне ад іншых паняволеных народаў, украінцы мелі супольную мяжу з беларусамі і лічылі значную частку беларускага Палесься “ўкраінскай этнографічнай тэрыторыяй”. Да таго ж, паўднёвыя вобласці Беларусі — Берасьцейскую, Пінскую і Палескую — вышэйшае кіраўніцтва Нямеччыны ўвесень 1941 г. уключыла ў склад райхскамісарыяту “Ўкраіна”. Тут праблема паўстае ў шчыльнай этнічнай повязі беларуска—ўкраінскага памежжа, сацыяльной стракатасці тамтэйшых вёсак і мястэчак, якую заклала традыцыя — ўсё гэта зъяўляецца значнай адметнасцю Палесься, сфармаванай праз доўгі гістарычны працэс. Бандэраўцы ж уважалі гэтыя землі выключна за ўкраінскія.

Так, камандант вайсковай акругі УПА “Заграва” Грыц Рыбак “Юрко” ў справаздачы ад жніўня 1943 году паведамляў: “Давыдгарадоцкі раён. Насельніцтва ўважае сябе беларусамі. За ўкраінцаў выдаюць сябе толькі адзінкі. Да чаго спрычыніліся за нямецкаю акупацыяй ляхі, вядучы прапаганду, маўляў, калі запішуцца беларусамі, далучаць іх да Беларусі і будуць плаціць меншыя кантынгэнты, бо Украіна больш заможная і плаціць большыя кантынгэнты”.² А вось на паўднёвай Берасьцейшчыне і Кобрыньшчыне ўплыў украінскага нацыяналізму быў значна большы. Гісторык Уладзімер Гуленка сьцвярджае, што ў Дзівінскім раёне Берасьцейскай вобласці бандэраўцы дамінавалі цалкам: так ці інакш з УПА там было звязана каля 3000 чалавек.³ Але гэтую лічбу маглі скласці беларускія і бульбаўскія аддзелы, якія чэкісты пазначалі як бандэраўскія. Прыкладам, беларускія атрады Грэчкі на Піншчыне і Ермака на Кобрыньшчыне, праўдападобна, не былі ў падпарадкованыні УПА(б) і дзеянічалі самастойна.⁴ У справаздачы УПА(б) пра стан і дзеянісць падзем’я вайсковай акругі “Заграва” ад 25 сінегня 1943 г. зазначалася, што ў Пінскім раёне “дзеянічаюць мясцовыя банды”, якія не падпарадкоўваюцца бандэраўцам.⁵

Прышлы кіраўнік УПА(б) Раман Шухевіч цягам 1942 г. быў заступнікам камандзіра 201-га ўкраінскага паліцыйнага батальёна, які нес ахову вайсковых аб’ектаў і змагаўся з савецкім партызанамі на Лепельшчыне.⁶ Улетку 1942 г. Шухевіч зьдзейсьніў спробу перавесці ўесь асабовы склад батальёну ў поўным узбраенні ва Ўкраіну для абароны мясцовага насельніцтва ад акупантаў, бо было відавочна, што немцы рыхтуюцца да роспуску фармацыі.*

Таму старшынам — Васілю Сідару і Юліяну Кавальскаму — было даручана аб'ехаць Чарнігаўскае Палесьсе з мэтай вызначэння найлепшага месца, куды б можна было перавесці батальён і стварыць базы для вайсковых аддзелаў АУН(б). Праз відавочнае дамінаванье на тэрыторыі ўсходній Жытоміршчыны савецкіх партызанаў, гэты рэгіён на мог быць выкарыстаны АУН(б).⁷ Пасля няўдалай спробы з Чарнігаўшчынай, Шухевіч даў загад Краёваму Проваду АУН ПЗУЗ (паўночна-заходніх украінскіх земляў) адшукаць месца для батальёну на Валыні, але ўрэшце, найбольш падыходзячым і спрыяльным аказалася беларуская Дзівіншчына. Туды была пераведзеная група старшынаў, між якімі былі вядомыя бандэраўцы Васіль Івахаў і Васіль Сідар.⁸ Але батальён украінскіх нацыяналістаў да Дзівіна не прыбыў, бо напрыканцы сьнежня 1942 г. яго разбройлі немцы. Украінскія гісторыкі імкнуцца праз гэты факт паказаць сымпатіі жыхароў Дзівіншчыны да ўкраінскага нацыяналізму, але зусім не апошнюю ролю з выбарам Дзівіншчыны адыграў геаграфічны чыннык — лясістая мясцовасць і непраходныя багны заўжды спрыяюць партызаншчыне, ды і моцная савецкая партызанка на паўднёвай Кобрыншчыне ў гэты час амаль адсутнічала.

Вядомым дзеячом украінскага нацыянальнага руху стаў ураджэнец Піншчыны Тэадор Шапаміцкі “Фёдар Одрач”.** Нельга адмаўляць, што былі і іншыя ўраджэнцы беларускага Палесься (асабліва паўднёвай Берасьцейшчыны), якія сталі зацятымі прыхільнікамі ўкраінскай ідэі, але гэта былі зусім нешматлікія съведамыя ўкраінскія элемэнты. Большасць беларусаў—палешукоў далу-

*Выпаду ўкраінскага батальёну зь Беларусі дамагаўся ад немцаў беларускі нацыянальны актыў. Адзін з вэтэранаў беларускага вайсковага руху съведчыць, што ўкраінцы бралі ўдзел у карных акцыях супраць мірнага жыхарства, з-за чаго аднойчы ледзь не распачаўся збройны канфлікт зь беларускімі вайскоўцамі. А адна група Беларускай Незалежніцкай Партыі зьдзейсніла замах на Шухевіча, але той быў толькі паранены. Гл.: Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 79.

**Шапаміцкі Тэадор нарадзіўся 13.03 1912 г. у в.Мясяцічы, што знаходзіша ў 25 км. ад беларуска-ўкраінскага памежжа на беларускай Піншчыне. Скончыў Віленскі ўніверсітэт. Меў стасункі з віленскім беларускім актывам. У гады Другой сусветнай вайны стаў актыўным супрацоўнікам прапагандысцкага штабу УПА на Валыні. Браў актыўны ўдзел у выданыні бандэраўскіх падпольных газетаў, часопісаў і ўлётак. Увесну 1944 г. атрымаў загад зъехаць за мяжу як пісьменнік і журналіст з мэтай асьвятлення вызвольнай барацьбы на бачынах друку ў Эўропе.

*Камандаваньне групы УПА "Богун" і
прадстаўнікі вугорскай місіі. 1942 г.,
в. Будэрагі, Ровеншчына.*

мцы давалі на гэта дазвол, але, як съведчыць беларускі дзеяч Іван Касяк, бандэраўцы часьцяком выкарыстоўвалі гвалтоўныя мэтады ў мэтах спынення і ліквідацыі беларускай справы.⁹

Незадавальненьне ўкраінізацыяй беларускага Палесься было зафіксавана як СД, так і спэцгрупамі ГРУ Чырвонай Арміі, дзе падкрэслівалася варожае стаўленье як з боку удзельнікаў беларускай самааховы, так і насельніцтва.¹⁰ Пра гэта ж съведчыць і Васіль Вір у сваіх ўспамінах, дзе паведамляе пра арганізацыю беларускай нацыянальнай партызанкі на Палесьсі і адмоўнае стаўленье вёсак да ўкраінізацыі.¹¹

Безумоўна, праблема стракатасці этнічнай тэрыторыі сумежнага Палесься ставіць пад сумнёў карэктнасць пытанья дзеянасьці беларусаў у складзе бандэраўскай УПА. Каб развязаць клубок гэтых міжэтнічных адносінай спатрэбіца глыбокі наўковы аналіз на мікрагістарычным узроўні, дзеля зьдзяйсьнення якога неабходна не адно пакаленьне гісторыкаў.

Нагадаем, што 17-21 лютага 1943 г. бандэраўцы склікалі III Канфэрэнцыю АУН(б), дзе быў зроблены аналіз вызвольнай барацьбы і вызначэнне асноўных напрамкаў далейшай дзеянасьці. Украінскія нацыяналісты, паводле пастановаў канфэрэнцыі, мусілі ўсталяваць шчыльную супрацу з паняволенымі народамі за "самастойныя нацыянальныя дзяржавы ўсіх эўрапейскіх народаў на іх этнографічных тэрыторыях".¹² І гэты кірунак быў адзін з галоўных. Запачаткованая аунаўцамі ў 1939 годзе ідэя Фронту паняволеных народаў была на першых ролях ва ўсіх пастановах і маніфэстах арганізацыі, але ад лютага 1943 году гэтае пытанье яшчэ больш актуалізавалася. Гэтаму паспрыяў пачатак барацьбы супраць нямецкіх акупантатаў.

Чалася да УПА(б) на агульной хвалі антысавецкай няянавісці, альбо пад прымусам. У сваю ж чаргу, нацыянальна съведамае беларускае насельніцтва Палесься, якое апынулася ў межах райхскамісарыяту "Украіна", імкнулася адчыніць беларускі дзеяч Іван Касяк, бандэраўцы часьцяком выкарыстоўвалі гвалтоўныя мэтады ў мэтах спынення і ліквідацыі беларускай справы.⁹

Незадавальненьне ўкраінізацыяй беларускага Палесься было зафіксавана як СД, так і спэцгрупамі ГРУ Чырвонай Арміі, дзе падкрэслівалася варожае стаўленье як з боку удзельнікаў беларускай самааховы, так і насельніцтва.¹⁰ Пра гэта ж съведчыць і Васіль Вір у сваіх ўспамінах, дзе паведамляе пра арганізацыю беларускай нацыянальнай партызанкі на Палесьсі і адмоўнае стаўленье вёсак да ўкраінізацыі.¹¹

У гэты ж час, у Беларусі, кіраўнік БНП Усевалад Родзька пачаў падрыхтоўку да антыямецкага паўстаньня: ён меркаваў аб'яднаць беларускі актыў і стварыць беларускі варыянт АУН(б). Праграма і тактыка праектаванай арганізацыі была цалкам съпісаная ў бандэраўцаў.¹³ Бандэраўскі Фронт паняволеных народаў і створаны пры АУН–УПА(б) камітэт даў Родзьку надзею на толькі зьняць напружаньне ў беларуска–ўкраінскіх адносінах на Палесьсе, але і заручыцца падтрымкай у антынацыскім паўстаньні, таму лідэр БНП трymаў цягам 1943 году шчыльную сувязь з АУН(б), нягледзячы на антыбеларускую палітыку радыкальных прыхільнікаў Бандэры на паўднёвых беларускіх землях.

У сярэдзіне 1943 г. бандэраўцы напоўніцу разгарнулі антыямецкую барацьбу і паралельна з гэтым пачалі прапагандысцка–псыхалагічны ціск на нямецкія чужаземныя батальёны, якія складаліся з колішніх чырвонаармейцаў. Пачаліся перамовы з вугорскімі фармаваньнямі вэрмахту і прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцяў. Ад жніўня 1943 году ва УПА(б) распачалося фармаваньне так званых “інтэрнацыянальных загонаў”, арганізатарам якіх стаў колішні камандзір Чырвонай Арміі Дmітрап Карпенка “Ястраб”. Найвялікшымі па колькасці былі аддзелы летувісаў, грузінаў, татараў, азербайджанцаў, армянаў, узбэкаў. Існаваў аддзел расейцаў.¹⁴

Посьпех гэтай акцыі быў незвычайны. Так, вядомы дзеяч АУН(б) і УПА Мікола Лебедзь у сваёй працы падкрэслівае, што “ўлетку 1943 г. ва УПА было столькі чужанацыянальнага элемэнту, што каманда УПА... прыступіла да стварэння зь яго асобных аўтаномных нацыянальных аддзелаў–грузінаў, татараў, азербайджанцаў, узбэкаў. Гэтыя аддзелы мелі сваіх асабістых камандзіраў, свае нацыянальныя сцягі і сваю каманду”.¹⁵ У момант прыходу Чырвонай Арміі на заходнегукраінскія землі колькасць байцоў УПА даходзіла да 80000 украінцаў і 20000 чужанацыянальнага элемэнту.¹⁶

Асобны беларускі аддзел бандэраўцы так і не ўтварылі. Гэты момант выклікае шмат пытаньняў у дасьледнікаў беларускага супраціву. І сапраўды, адносіны між беларускімі актывамі і АУН(б) заставаліся вельмі напружанымі цягам нацысцкай і бальшавіцкай акупацыі. Летам 1943 г. беларускія нацыяналісты імкнуліся заключыць дамову з АУН(б) аб супрацьцы альбо ненападзе. Але напрыканы чэрвеня 1943 г. у Менск прыбыла дэлегацыя з Палесьсе, якая складалася зь некалькіх камандзіраў беларускай самааховы і прадстаўнікоў бульбаўцаў. Яны прадставілі беларускаму нацы-

янальнаму актыву мэмарандум аб адносінах да АУН(б). У ім, у прыватнасці, паведамлялася, што бандэраўцы паставілі за мэту ўзяць пад поўны кантроль “этнічныя ўкраінскія землі”, а тых, хто не пагодзіцца зь іх кіраўніцтвам, запічваюць да ворагаў. Пераважную большыню беларускага актыву адштурхнула ад супрацы з АУН(б) менавіта радыкальная пазыцыя бандэраўцаў у справе беларускага Палесся.¹⁷ Адзіным, хто ў гэты час разылічваў на дапамогу АУН(б) быў Усевалад Родзька. Ён адправіў на перамовы зь імі Ўладзімера Шавеля, але яго зынішчылі ці то савецкія партызаны, ці то самі ж бандэраўцы.¹⁸

Варта ўлічваць, што беларусы ўсё ж такі ваявалі ў складзе УПА(б) — паасобку, ці невялікімі групамі ўваходзілі ў склад яе аддзелаў. Але, праўдападобна, гэта былі ня съведамыя беларускія жаўнеры, а колішняя чырвонаармейцы беларускага паходжання, якія апынуліся ва УПА(б) воляй лёсу. Да таго ж, як съведчыць Раман Пятрэнка, кіраўнік аддзела зынешніх сувязяў каманды УПА-Поўнач у 1944 г., найбольш неўкраінцаў у аддзелах УПА было з Чырвонай Арміі, але асноўную группу ўтварылі расейцы, што нярэдка выдавалі сябе за ўкраінцаў, беларусаў, казакаў з-над Дону ці Кубані.¹⁹ І насамрэч, беларусы былі прадстаўлены ў шэрагах УПА пераважна колішнімі жаўнерамі Чырвонай Арміі. Увесень 1943 году вайсковая акруга “Тураў” (яна ахоплівала тэрыторыю паўднёвой Берасьцейшчыны і паўночнай Ровеншчыны) дала загад будаваць лягер для шпіталю, сковішча ды іншыя аб'екты для новай базы вайсковай акругі ў Камень-Кашырску. Паводле съведчанняў настаўніка з Валыні Ігара Віжаўца, у будове шпітальных памяшканняў брала таксама удзел сапёрная чота* з Уладзімершчыны, якая з большага складалася зь беларусаў, колішніх ваякаў Чырвонай Арміі на чале з чотавым Зубенкам, таксама беларусам.²⁰ Тоё, што беларусы былі задзейнічаны на будоўлі — гэта не выпадковасць. Усё ж такі бандэраўцы затойвалі недавер да прадстаўнікоў іншых нацыяў і імкнуліся, каб яны выконвалі з большага ахоўнага функцыі. Доказам гэтага зьяўляецца систэма разъмяшчэння чужаземных фармацыяў у сетцы УПА: яны былі арганізаваныя на нацыянальным прынцыпе ў сотні і курэні і, калі гэта былі сотні, дык уваходзілі ў склад нейкага курэння УПА, а калі курэнь — дык у склад загону УПА.²¹ Як съведчыць бандэрavez Фёдар Кондрат, на Кремянеччыне ў гады вайны дзейнічалі як Чэская паўстанская армія пры УПА, так і чужаземныя аддзелы, але ў наступальных акцыях яны ня бралі ўдзелу, бо выклікалі недавер.²² Дарэчы, чэскі аддзел УПА дзяяў

увосень 1943 году таксама і на тэрыторыі беларускай Століншчыны.²³ Найбольшым недаверам карысталіся расейцы, якія пры спрыяльнай нагодзе дэзэртавалі да савецкіх партызанаў.²⁴

Каб вывесці ідэю супрацы паняволеных народаў на новы ўзорвень, канкрэтныя засады і разрэкламаваць яе, Провад АУН(б) і ГК УПА выступілі зь ініцыятывай склікання Канфэрэнцыі паняволеных народаў Усходній Эўропы і Азіі. 21-22 лістапада 1943 году ў вёсцы Будэраж на Ровеншчыне адбылася Першая Канфэрэнцыя Паняволеных Народаў Усходній Эўропы і Азіі. Апошні камандзір УПА Васіль Кук съцвярджае, што менавіта вялікая колькасць “інтэрнацыянальных” аддзелаў і паспрыяла яе правядзенню.²⁵ Але пры гэтым, гісторык Пятро Мірчук піша: “У пратаколе канфэрэнцыі зазначаецца, што багата дэлегатаў прыбылі з сваіх родных зямель, што знаходзіліся ў той час пад бальшавіцкай акупацыяй, перамагаючы шматлікія цяжкасці пры пераходзе лініі фронту”.²⁶

У канфэрэнцыі прынялі ўдзел 39 дэлегатаў ад 13 народаў. Беларусаў прадстаўлялі 2 дэлегаты, кірауніком дэлегацыі быў “Дружны”.²⁷ Паводле ўспамінаў Дзымітрыя Касмовіча, ён ад імя БНП выслаў на гэтую канфэрэнцыю вайсковую дэлегацыю ў складзе капітана В. Ермаковіча і старшага лейтэнанта Г. Маліноўскага. Ад імя БНП рэзалюцыю Канфэрэнцыі падпісаў дэлегат БНП капітан Ермаковіч пад псэўданімам “Дружны”.²⁸ Але ў зборніку дакумэнтаў Сяргея Сергейчука падаецца съпіс ураджэнцаў іншых рэспублік СССР, што ваявалі ў часе вайны на тэрыторыі вайсковай акругі “Богун” (паўднёвая частка Ровеншчыны). Сярод пералічаных ёсьць 7 беларусаў, а пад псэўданімам “Дружны” значыцца чалавек пад іншым прозвішчам. Съпіс выглядае наступным чынам:

1.Бялецкі Грыгоры (“Жалезныя”), в. Халоблін, Магілёўская вобласць (месца народзінаў — РК), Чырвоная Армія (у якой фармацыі раней нёс службу — РК), хімічны інжынер.

2.Дубчак Фёдар Іванавіч, в. Лушчыкі, Кобринскага раёну. 18.08.1943 г. (дата ўступлення ў шэрагі УПА — РК).

3.Іваноў Іван (“Беларус”), г. Мсьціслаў, Магілёўская раён, Чырвоная Армія, артылерыст. 31.08.1943 г.

4.Лабасенка Аляксей (“Стэцько”), в. Бахацец, Магілёўская вобласць, Чырвоная Армія, танкіст.

5.Марыцаак Уладзімер (“Дружны”), в. Вялікае, Менская вобласць, Чырвоная Армія. 28.05.1943 г.

*Арганізацыйная сістэма ЎПА ў гады нямецкай акупацыі выглядала наступным чынам: курэнь — каля 300 чал., сотня — 100-120 чал., чота — 30-40 чал., рой — каля 10 чал.

6. Свадкеўскі Аляксандар (“Салавей”), г. Крычаў, Магілёўскай вобласці, Чырвоная Армія. 21.11.1943 г.

7. Бондар Аляксей (“Чарнота”), в. Пажог Пінскай вобласці.²⁹

Дык кім быў насамрэч “Дружны” — прадстаўніком БНП ад Касмовіча, альбо звычайнім шэррагоўцам з Чырвонай Арміі які паходзіў зь Беларусі? У вядомым часопісе Проваду АУН(б) “Ідея і чин” у матар’яле, прысьвежаным Канфэрэнцыі паняволеных народаў, зазначалася, што беларускі дэлегат “Дружны” паводле адмысловасці быў мінамётнікам.³⁰ А гэтая вайсковая адмысловасць характэрная пераважна для колішніх чырвонаармейцаў. Мы схіляемся да таго, што беларускую дэлегацыю на канфэрэнцыі ачольваў Уладзімер Марыцак (магчыма таксама псэўданім), колішні жаўнер Чырвонай Арміі, які далучыўся да УПА 28 траўня 1943 году, але гэта ня значыць што ён ня мог мець контакту зь беларускім супрацівам. Прыйгадаем, што напрыканцы траўня 1943 году Усевалад Родзька наладзіў контакты зь кіраўніцтвам АУН(б). У чэрвені яго прадстаўнікі прымаюць удзел у сходзе падрыхтоўчага камітэту “Паняволеных народаў СССР”.³¹ Марыцак служыў ва УПА(б) ў складзе вайсковай акругі “Богун”, што займала частку паўднёвой Ровеншчыны. Менавіта там і адбылася лістападаўская канфэрэнцыя. Родзька яшчэ ў траўні 1943 году мусіў ведаць аб прыблізным месцы яе правядзення, бо пачаў праз сваіх прадстаўнікоў прымаць удзел у сходзе падрыхтоўчага камітэту “Падняволеных народаў СССР” і мог адмыслова пакінуць свайго чалавека на Ровеншчыне.

На канфэрэнцыі “Дружны” мог выступаць як ад імя беларусаў ва УПА (улічваючы дынаміку і спэцыфіку разьвіцьця этнанацыянальнага аспекту дзейнасці АУН(б) такі рэкламны крок цалкам імаверны), так і ад імя БНП. Хочацца таксама зьвярнуць увагу на нязначны эфект лістападаўской канфэрэнцыі для беларускага вызвольнага руху — нікіх рэальных наступстваў яна не прынесла. У сваю чаргу, яшчэ на ліпеньскай нарадзе 1943 году беларускі нацыянальны актыў забараніў Родзьку самастойныя контакты з АУН(б) і тым больш, ускладаньне на сябе нейкіх абавязкаў у складзе камітэту “Падняволеных народаў СССР”.³²

Адзначым, што Родзька, які імкнуўся весьці сваю палітычную гульню і рыхтаваў антыямецкае паўстаньне, здолеў перацягнуць на свой бок Дз. Касмовіча. Але Р. Астроўскі, Ф. Кушаль і М. Вітушка паставіліся адмоўна да супрацьцы з бандэраўцамі і арганізацыі антыямецкага выступу.³³ Відавочна, што “Дружны” мусіў мець пэўнае заданьне па лініі Родзькі-Касмовіча, якія на той момант прытрымліваліся адных палітычных прынцыпаў.

Зазначым, што ў Цэнтральным дзяржаўным архіве вышэйшых ворганаў улады ды ўпраўлення Украіны захоўваецца 1445 “Эвэдэнцыйных карткаў”* ваякаў УПА—“Поўнач”, ВА “Богун”.³⁴ Менавіта з гэтых карткаў прафэсар Сергейчук і зъмісьціў інфармацыю пра “Дружнага” ды іншых беларусаў, але была пададзеная няпоўная інфармацыя, бо такая тыповая картка мае 15 пунктаў, што даюць магчымасць скласці ўяўленьне пра асноўныя падзеі ў жыцці пэўнай асобы. Увогуле, у гэтай акрузе беларусы склалі 8% ад усіх паўстанцаў-неўкраінцаў і 0,14% ад агульнай колькасці 1445(паводле картак) паўстанцаў у акрузе.³⁵ А вось пра старшага лейтэнанта Г. Маліноўскага, другога прадстаўніка Беларусі на той канфэрэнцыі, звесткі пакуль што адсутнічаюць.

У сънежні 1943 году ўкраінскія паўстанцы зъвярнуліся да беларускага народу (гэтая ўлётка была надрукавана для пашырэння і ў самой Беларусі).³⁶ Паводле зъвесту, мэта гэтай акцыі палягала ў тым, каб разрэкламаваць і пазнаёміць беларускае насельніцтва з асаблівасцямі этнанацыянальнай палітыкі УПА, абудзіць съядомасць і далучыць іх да супольнай барацьбы. Ва ўлётцы да беларускага народу, у якой спачатку быў зроблены глыбокі экспурс у гісторыю, заклікалася поруч з жаўнерамі УПА біць і немцаў, і бальшавікоў.*

“[...]

Беларускі народ! Ратунак Твой у Табе самім!

Уставайма на барацьбу за вызваленіе зь ярма драпежніцкіх імперыялістаў: нямецкіх гітляроўцаў і маскоўскіх бальшавікоў. Толькі ў супольным фронце ўсіх паняволеных народаў Эўропы і Азіі супраць імперыялістаў здабудзеш съветскую будучыню! Гэтую съявитую барацьбу супраць панявольнікаў распачаў ужо ўкраінскі народ, высылаючы ў бой Украінскую Паўстанцкую Армію, якая б'еца пад лёзунгамі: “Воля народаам, воля чалавеку. За самастойныя дзяржавы паняволеных народаў Эўропы і Азіі!”.

Аддзелы Украінскай Паўстанцкай Арміі няшчадна б'юць ворагаў-імперыялістаў: гітляроўскіх ды сталінскіх чужынцаў і іх прыслужнікаў ва Украіне.

Беларусы! Стварайма свае збройныя сілы і выганяйма далоў банды імперыялістычных захопнікаў, што нішчаць Твой народ,

*Маецца на ўвазе памятныя карткі ў выглядзе анкетаў для ўнутранага карыстання не прызначаныя для прапаганды. Таму зъмест “Эвэдэнцыйных карткаў” можна лічыць больш-менш аб’ектыўным.

Удзельнікі ОУН(б), фота з кнігі
“Щит і меч Отчества”

ХАЙ ЖЫВУЦЬ САМАСТОЙНЫЯ НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ ДЗЯРЖАВЫ ПАНЯВОЛЕНЫХ НАРОДАЎ!”.³⁷

Заўважым, што ва ўлётцы пытаньне аб этнічнай прыналежнасці Палесься не ўздымалася. Праўдападобна, што сутнасьць распаясюду гэтай улёткі неабходна разглядаць у кантэксце змены тактыкі барацьбы УПА: напрыканцы 1943 году бандэраўцы пачалі зьдзяйсьняць баявыя і прапагандыстыкі рэйды на тэрыторыю беларускага Палесься. Напрыклад, перад доўгім рэйдам у Прыбалтыку ўлетку 1950 г. бандэраўцы падрыхтавалі амаль люстэркавую мінулай ўлёткую “Да беларускага народу”, бо рэйд мусіў праходзіць па тэрыторыі Беларусі.³⁸ Магчыма і тады, напрыikanцы 1943 году, украінскія нацыяналісты плянавалі зьдзейсьніць нейкую сур'ёзную акцыю ў Беларусі. Да таго ж, 2 сінегжня 1943 году кіраўніцтва УПА выдала інструкцыю ў справах неўкраінцаў, што дзейнічаюць пры УПА або знаходзяцца на тэрыторыі дзеянья УПА. Інструкцыя загадвала прыпыніць на пэўны час фармаваньне гэтых аддзелаў, ўжо згрупаваная аддзелы не прызначаць да вайскова-баявых заданьняў, а таксама зьбіраць дадзеныя па ўсіх чужаземных аддзелах УПА ў адмысловых формах №1 (для аддзелау неўкраінцаў у складзе УПА) і №2 (для аддзелаў шуцпаліцы і нацыянальных частак нямецкіх войскаў на тэрыторыі дзеяў УПА).³⁹ А гэта сведчыць пра тое, што зварот да беларускага народу разглядаўся

рабуюць і паляць Твае сёлы.
Заводзьма свой лад і парадак на сваёй зямлі.

Уваходзьма ў паразуменье
ды арганізу́йма супольныя дзеі з
аддзеламі Украінскай Паўстанц-
кай Арміі супраць супольных во-
рагаў. За намі праўда, перамога
будзе наша!

Далой нямецкі і маскоўскі
імпэрыялізм!

ХАЙ ЖЫВЕ САМАСТОЙНАЯ
БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАВА!

ХАЙ ЖЫВЕ САМАСТОЙНАЯ
УКРАІНСКАЯ ДЗЯРЖАВА!

*Зазначым, што ўлётка “Білорускій народе” была надрукавана ва ўкраінскай мове, а ўлёткі да расейцаў і добраахвотнікаў пры вэрмахце ці СС друкаваліся ў расейскай мове. У дадзеным варыянце зъмяшчаецца пераклад на беларускую мову.

як выключна пропагандысцкая акцыя, а не скіраваная на спробу ўтварэнья беларускага асобнага аддзела пры УПА.

Відавочна, што з набліжэннем Чырвонай Арміі ўкраінскія нацыяналісты пачалі рэалізоўваць мерапрыемствы, накіраваныя на ўтрыманье неўкраінскіх фармацыяў у складзе УПА, абуджэнне ў іх нацыяналальных пачуццяў. Канфэрэнцыя паняволеных народаў з'яўлялася важным складнікам гэтых мерапрыемстваў. Зрэшты, некаторыя аддзелы ўцякалі да партызанаў ці да Чырвонай Арміі, часткі азіяцкіх і каўказскіх фармацыяў прабіваліся на ўсход.⁴⁰

Увесень 1944 году на тэрыторыю Беларусі, па дарозе ў Падляшша, рэйдавым паходам прыбыла частка бандэраўскага аддзела „Галайда 2”, якая ўваходзіла ў тэрытарыяльны адрэзак „Данілаў” (Холмшчына). Камандзірамі „Галайды 2” былі „Воран” і „Куліш”.⁴¹ Галоўнай яго мэтай было наладжванье контактаў зь беларускімі нацыяналістамі.⁴² Але пра наступствы гэтага пахода для беларускага руху нічога невядома. Падобныя рэйды бандэраўцы рабілі і ў іншыя краіны. Відавочна, што з прыходам савецкіх войскаў зъмянілася як тактыка барацьбы з акупантам, так і стаўленьне да чужаземных фармацыяў. Нягледзячы на тое, што ўкраінскія нацыяналісты змаглі пакласьці ў аснову сваёй палітыкі прынцыпы ўзаемапавагі, узаемадапамогі і роўнасьці між нацыямі, запачаткаўваць Фронт падняволеных народаў (па-сутнасці, гэта быў прышлы Антыбальшавіцкі Блёк Народаў), крытэрамі рэалізацыі такіх прынцыпаў былі перадусім украінскія нацыянальныя інтарэсы — доказам гэтага зъяўляецца гвалтоўная ўкраінізацыя беларускага Палесся і канфлікты зь беларускімі нацыяналістамі, якія, магчыма, і зъявіліся прычынай таго, што АУН–УПА(б) не стварыла аўтаномны беларускі аддзел пры сваім войску.

¹ Національні процесі в Україні: історія і сучасніцтво. Документы і матеріали. Довіднік: в 2 ч. Кіев, 1997 – Ч.2, б.269; Деревинській В. Концепція ОУН Фронту спільнай боротьбы поневоленых народів // Украінський визвольны рух / Центр досліджень визвольнога руху. Збірник 4: Боротьба народів Цэнтральна – Східної Європи прытоталітарных режимів в 20 ст. Львів, 2005, б. 44.

² Місячний звіт про стан та діяльніцтво запілля ВО в серпні 1943 р. // Літопис УПА. Том 2 (Нова серыя). Кіев-Торонто, 1999, б. 247.

³ Гуленко В. ОУН-УПА и Армия краёва в Белоруссии. К вопросу о деятельности и взаимоотношениях // Старонкі ваенны гісторыі. Вып.1. Менск, 1992, б.180.

⁴ Паведамленніе аўтару жыхароў вёсак Краглевічы, Дабраслаўка, Азарычы, Валішча, Хвароснае, Лышча, Хабовічы ад ліпеня 2007 г. // Дыктафонныя запісы захоўваюцца ў прыватным архіве аўтара.

⁵ Місячний звіт про стан та діяльніцтво запілля ВО в грудні 1943 р. // Літопис

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

- УПА. Том 2 (Нова серія). Київ-Торонто, б. 1999, 261.
- ⁶ Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів. Івано-Франківськ, 2002, б.64-65; Кук В. Генерал-хорунжий Роман Шухевич. Головний командир УПА. Львів: ЦДВР, 2005, б.31.
- ⁷ Мечник С. Шляхами підпілля революційної ОУН. Причинки до історії. Львів, 1997, б. 91-92.
- ⁸ Стародубець Г. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941-1943 рр.). Тернопіль, 2002, б. 84.
- ⁹ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь уchorа і сяньня. Менск, 1993, б. 257.
- ¹⁰ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б.68.
- ¹¹ Тамсама, б. 69.
- ¹² ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби. – 1929-1955. Видання ЗЧ ОУН, 1955, б. 80.
- ¹³ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў, б.80.
- ¹⁴ Киричук Ю. Український національний рух 40-50 рр. XX ст.: ідеологія та практика. Львів, 2003, б. 142.
- ¹⁵ Лебедь М. Українська Повстанська Армія, її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Ч. 1. Німецька окупація України. Дрогобич, 1993, б. 66.
- ¹⁶ Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Мюнхен, 1953, б. 51.
- ¹⁷ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў, б. 82-83.
- ¹⁸ Тамсама, б. 84.
- ¹⁹ Літопис УПА. Том 27. Роман Петренко: За Україну, за її волю; спогади. Торonto—Львів, 1997, б. 172.
- ²⁰ Вижовець І. Санітарна служба УПА на Волині // Волинь — Електронне видання № 394, 22 вересня 2005 р. // <http://volyn.com.ua>.
- ²¹ Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Мюнхен 1953, б. 249-250.
- ²² Кондрат Ф. Ми стали волі на сторожі / серія “Наши партізани”, 2002 // http://lib.oup-ira.org/kondrat/part_1.html.
- ²³ Сергійчук В. Український здвиг: Волинь.1939–1955. Київ, 2005, б. 60.
- ²⁴ Фёдоров А. Трудная судьба (литературная запись Е. Шатрова) // Огонёк. — 1964, №23, травень.
- ²⁵ Кук В. Я вёў перамовы з прадстаўнікамі беларускай нелегальнай арганізацыі (інтэрв'ю, запісанае А. Барткевічам у каstryчніку 2005 г.) // Беларускі Рэзыстанс, 2006, № 1 (3), б.73.
- ²⁶ Літопіс УПА. Т.1. Торонто, 1978, б. 205; Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Мюнхен, 1953, б. 70.
- ²⁷ Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Мюнхен, 1953, б. 70.
- ²⁸ Касмович Д. За вольную і сувэренну Беларусь. Вільня, 2006, б. 199; Гл. таксама: Казак П. Беларускія дэлегаты // Беларускі Рэзыстанс, 2004, № 1, б. 101.
- ²⁹ Сергійчук В. ОУН — УПА в роки війни. Нові документы і матеріали. Київ, 1996, б. 442-443.
- ³⁰ Ідея і чин, 1944 рік, № 1(6), б. 19.
- ³¹ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў, б. 78.
- ³² Тамсама, б. 83.
- ³³ Тамсама, б. 77-78.

- ³⁴ Гл. падрабязьней: Патриляк І. „Еведенційні картки” УПА як статистичне джерело // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху. Збірник 6. Львів, 2006, б. 110-148; Патриляк І. Колективний портрет „немісцевого” вояка ВО „Богун” УПА-„Північ”// Визвольний шлях – Кн. 9 (678), вересень 2004. Річник 57, б. 85-100.
- ³⁵ Патриляк І. „Еведенційні картки” УПА як статистичне джерело // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху. Збірник 6. Львів, 2006, б. 118.
- ³⁶ Косик. В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993, б. 386.
- ³⁷ Сергійчук В. ОУН – УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, 1996, б. 371-373.
- ³⁸ В'яtronovich B. Reyd ukraїns'kix povstançiv u Prival'ziku // Ukrayins'kiy vizvol'nyy rux / Centr dosl'jeden' vizvol'nogo ruxu. Zbirnik 1. L'viv, 2003, b. 148.
- ³⁹ Istruktsiia pro organizaçiu, vikoristannia iy informuvannia shodo naçional'nykh viddil'iv pri UPA ta nimeck'kii armii // Litopis UPA. Tom 2 (Nova seriya). Kyiv-Toronto, 1999, b. 77-78.
- ⁴⁰ Mîrčuk P. Ukrayins'ka Povstan'ska Armiia 1942-1952. Münhen, 1953, b. 132.
- ⁴¹ Reidi UPA // Mîrčuk P. Ukrayins'ka Povstan'ska Armiia 1942-1952. Münhen, 1953, b. 214-220.
- ⁴² Kyrichuk YO. Istorija UPA. Ternopol', 1991 // http://lib.oun-upa.org/kyryczuk/rozdil_4.html.

Кастусь Казак:

“ТАДЫ МЫ ВЕРЫЛІ, ШТО БУДЗЕМ САМАСТОЙНЫЯ”

Кастусь Казак, 2007 г.

З моманту заканчэння Другой сусьветнай вайны прайшло ўжо больш за шэсцьдзесят гадоў. Для гісторыі — гэта неўялічкі кавалак часу, але для людзей — жыцьцё амаль цэлага пакаленія. Вэтэраны вызвольнага руху таго пэрыяду, што жывуць у Беларусі і па-за яе межамі, заспаўца непасрэднымі сведкамі і ўдзельнікамі Беларускага Рэзыстансу ў гады вайны.

Кастусь Казак нарадзіўся 2 студзеня 1926 году ў мястэчку Германавічы (цяпер Шаркоўшчынскі раён Віцебскай вобласці). Там скончыў сём клясаў школы.

У 1939 годзе паступіў у Дзісненскую гімназію, але з прыходам “першых саветаў” навучанье прыйшлося спыніць і вярнуцца ў Германавічы, дзе ён і сустрэў пачатак нямецка-савецкай вайны. У часе нямецкае акупацыі, праз адсутнасць іншых навучальных установаў, вырашыў паступіць у Глыбоцкую пэдагагічную вучэльню на настаўніцкія курсы. Пасьля іх сканчэння Казак настаўнічаў у мястэчку Лужкі.

Перад прыходам Чырвонай Арміі ён адыйшоў на заход. У Польшчы беларускія нацыяналісты прапанавалі Кастусю Казаку далучыцца да беларускіх выведкава-дывэрсыйных аддзелаў, якія фармаваліся пад нямецкім контролем. Так ён апынуўся ў лягеры падрыхтоўкі ў Вальбужы, дзе з часам атрымаў рангу афіцэра. Быў у спэцыяльным батальёне “Дальвіц”, якім кіраваў Усевалад Родзька. Пасьля раззбраенія “Дальвіца” чэскімі партызанамі ўвесну 1945 г. некаторыя нацыяналісты прабіваліся ў Беларусь, некаторыя на Захад, а Кастусь Казак вырашыў застацца ў Польшчы. Ён, крыху выправіўшы сваё прозвеічча, жыў там да лета 1948 году, пакуль яго не схапіла савецкая выведка.

Пасьля допытаў у Варшаве ў дзяржбяспечы быў суд і вырак паводле сумнавядомага артыкула 58–1а ў выглядзе 25 гадоў паз-

баўленьня волі. Пазней прысуд удалося абскардзіць і зьменышыць да 10 гадоў. Але тым ня менш, з 1948-га па 1955 год Кастусь Казак адбываў тэрмін у Гарлягу ў Нарыльску, дзе выбухнула адно з найбуйнейшых антыбальшавіцкіх паўстаньняў вязняў, у якім ён разам зь іншымі беларускімі патрыётамі браў актыўны удзел.

Падчас зняволеня Казак сустрэў сваё кахранье. Са сваёй жонкай, Раісай, пражыў пасля вызваленя з сталінскіх канцлягераў складанае жыцьцё. Пасля цяжкай хваробы, сёлета ўвесну Раіса Міхайлаўна памерла. На радзіме Кастусю Казаку, як колішняму вязню, не было стабільнай працы, таму даводзілася шукаць розныя варыянты. У пачатку 90-х гадоў ён быў актыўным дзеячам беларускага адраджэння ў Шаркоўшчыне, дзе жыве і цяпер. Да яго часта прыязджаюць родныя дочки і ўнуکі, а па гаспадарцы дапамагаюць зычлівя ю суседзі.

Прапануем чытачам "БР" інтэрв'ю з Кастусём Казаком, запісанае ў чэрвені 2007 году.

— Сп. Кастусь, як Вы патрапілі ў Вальбуж?

— Перад прыходам саветаў многія пачалі адступаць. Я апынуўся ў Польшчы. Там да мяне падышлі вярбоўшчыкі ў цывільнім і сказалі: "Хочаш дамоў хутчэй? Паехалі з намі. Ёсьць у нас такая арганізацыя, што хутка будзеш дома". Ну я і паехаў у гэты Вальбуж, а там вялікі палац стаяў...

— Ці шмат людзей было закінута адтуль у Беларусь?

— Ня ведаю. Гэта ж былі сакрэтныя звесткі.

— А немцы ў Вальбужы былі?

— Не было іх — усё там сваё было. І песні свае былі.

— А якія песні?

— Ну зараз Даньчык пяе ўсе гэтыя песні:

“Ідзэм удзень, ідзэм начамі,

Сыны мы пушчаў і лясоў,

Ідзэм бунтарнымі съядамі

На бой з чужынцамі ізноў”.

— Ці бачылі Вы Гелду і Родзьку ў гэтай школе?

— Мы іх там не маглі бычыць. Там, у гэтай школе, было так зроблена, каб менш іх бачыць. У батальёне “Дальвіц” па ўсёй дарозе Родзька зрабіў дзьве-тры прамовы і ўсё — я яго больш ня бачыў. Немцы тады больш нічога ня значылі.

— Якія ўражаныні пакінуў Родзька?

— О, гэта быў Цыцэрон! Калі ён прамаўляў, было чутно як муха ляціць. Такая была цішыня... У яго нейкае дараваньне было.

— А ён прамаўляў ад імя арганізацыі?

— Ад сябе. Арганізацыя ніякіх не было. У нас амаль усе былі афіцэрамі. Была “Паўночная” і “Паўднёвая” групы. А колькі там было людзей я і ня ведаю. Я ў лягеры жыў з Сянкоўскім, які пасьля вайны працаваў на “Радыё Свабода”. А Родзька выступаў так: “Нас ніякія немцы больш не цікавяць. Мы больш зь імі справы ня маём. Мы зъяўляемся адзінкай самастойнай”. Тады мы думалі, што будзем самастойныя, верылі. У нас была “Пагоня” на рукаве і крыж Ярылы на пятліцах. Родзька спачатку вывеў людзей з Дальвіцу, а пасьля ззаду ішлі з Вальбужа, знаходзіў такія дарогі і выводзіў [з акружэння]. Дайшлі ў Кольбэрг, за Данцыгам, адтуль — да Шчэцына. Тады ехалі ў бок Чэхаславаччыны цягніком. Па цягніку самалёты моцна білі каля самага Бэрліну. Тады даехалі ажно да Шнэкопфэ, цяпер горад Сынекка, гэта на мяжы старой Польшчы і Чэхіі. Тады пайшлі ў Чэхію. Немцы і ўласаўцы там дралу давалі. Сустрэлі многа ўкраінцаў. О, там іх столькі было, але чэхі іх прапушчалі, можа баяліся... Там жа я сустрэўся зь Міхасём Зуем і Міхасём Ганько.

— А ў Празе Ганько быў адзін ці з СБМаўцамі?

— Ніякага аддзелу не было — ён быў адзін. Хацелі газэтку сваю зрабіць у Празе, я напісаў артыкул і даў яму, каб надрукаваў. Ён пачытаў і сказаў: “Дужа жырна напісана, а калі патрапішся ў рукі бальшавікоў, дык табе там адразу галаву адрэжуць за пісаніну таяку”. “Як хочаш, твая воля”, — адказаў я. У яго была магчымасць друкаваць там вершы як улёткі. Ён тады быў у Празе разам зь Міхасём Зуем. Батальён наш пасьля разбройлі чэскія партызаны на плошчы невялікага места каля Прагі. Родзька пайшоў зь імі весьці перамовы, але нас разбройлі. Тады мы вярнуліся назад у лес і адтуль “рассыпаліся” хто-куды. Родзька нам сказаў: “Хто якую мову ведае, туды і едзьце — так будзе лягчэй дабрацца дамоў”. Некаторыя прабіваліся ў Беларусь, але я ня ведаю хто.

— Па вайне, у Польшчы, Вы мелі нейкія стасункі з Зуём?

— Не. Ня меў. Во як я ездзіў у Шчэцын, можа гадоў 10 таму, дык даведаўся ад свайго сябры, Віталя Лагуна, які ўжо памёр, што той перапраўляў Зуя і яшчэ некага праз Одэр [у 1948 годзе].

— Распавядзіце пра паэта Язэпа Пабяржына з “Дальвіца”.

— Я вось яго сустрэў можа гадоў дзесяць таму ў Браславе, на турбазе. Магчыма, ён яшчэ жывы. Мы аб мінулым не размаўлялі. Увогуле, ён калісьці быў вясёлым чалавекам, з гумарам.

— У “Дальвіцы” ён быў набліжаны да Родзькі?

— Ён як і ўсе былі. З Родзькам ніякіх размоваў ня вёў. Хаця, там

усе рушылі сваімі групамі, магчыма Пабяржын і быў дзе—небудзь разам з Родзькам.

— А калі Вас схапіла савецкая выведка?

— Гэта было ў 1948 годзе. Я працаваў настаўнікам на панімецкіх землях, што адышлі пад Польшчу, у мястэчку Ротвасэр. Вечарам вяртаўся са школы дамоў. Заходжу ў кватэру, толькі хацеў запаліць съяцло, а мяне за руку “цап”. Зрэшты, я адчуваў, што за мной сочаць. Павезылі ноччу ў Варшаву, у польскі КГБ. Там пасадзілі мяне ў падвал і ахоўвалі. А тады з польскай турмы перадалі мяне ў выведку Паўночнай групы войскаў, варшаўскую контрвыведку. Там мяне хацелі завэрбаваць разьведчыкам для працы за мяжой, але я сказаў, што нібы для гэтага трэба вельмі многа грошай. Прыйпісалі мне, што я пры немцах выкладаў дзецям у школе не па савецкай праграме. Пра Вальбуж на прысудзе ніхто не казаў. Далі 25 год. Паслья я абскардзіў прысуд і мне яго зьменшылі да 10 год.

— А ў Нарыльску хлопцаў з “Дальвіцу” сустрэлі?

— Так, былі: Хадкевіч, Палягошка, Грыгор’еў. У Нарыльску вязні паднялі вялікае антыбалашавіцкае паўстаньне. Прыйсягу давалі на нажы — і ніхто ня здрадзіў. Мы, беларусы, трымаліся разам. У гэтым Гарлягу каго-толькі не было: ўкраінцы, прыбалты, расейцы, кітайцаў багата было. Вось Клімовіч з Гомелю пра гэтую падзею добра піша*. Гэта асобная доўгая гісторыя.

12 чэрвеня 2007 г., Шаркоўшчына. Даўктафонны запіс. Падрыхтаваў Раман Клявец.

*Рыгор Клімовіч (1924 — 2000) — вэтэран беларускага вызвольнага руху, вязень сталінскіх канцлягераў. Кіраўнік Нарыльскага паўстаньня 1953 году, аўтар гімну паўстанцаў. Паходзіў з Гомельшчыны. Аўтар кнігі ўспамінаў “Конец Горлага”, шматлікіх публікаций у друку.

Надзея Рамановіч:

“РОДЗЬКА МЕЎ ЗАБАРОНУ ВЯРТАЦЦА НА РАДЗІМУ”

Партрэт Усевалада
Родзькі

З Надзеяй Рамановіч (дзявеочае прозвішча Сіўко) мяне пазнаёміў съв. пам. Янка Жамойцін.¹

Нашая адзінай сустрэча адбылася ў Варшаве ў чэрвені 2001 годзе. Жамойцін распавёў, што Рамановіч мае звесткі пра паваенны лёс Усевалада Родзькі, кіраўніка Беларускай Незалежніцкай Партыі.²

Доўгі час лічылася, што яго пакаралі съмерцию бальшавікі ў 1946 годзе. Аднак Родзьку захавалі жывіцё. Больш таго, рэдакцыя “БР” атрымала інфармацыю пра яго паваенны лёс. Съляды Усевалада Родзькі і яго новай сям'і знайшліся ў Расеі... Спадзянемся, што ў наступных нумарах часопісу зможем напісаць нешта пэўнае ў гэтай справе. А пакуль прапануем нашым чытчам пазнаёміца з цікавым інтэрвю Надзеі Рамановіч. Яна ня толькі падае весткі пра паваенны лёс Усевалада Родзькі, але згадвае й іншых беларускіх патрыётаў. Упершыню пра сустрэчу Родзькі і Ірма Зайко ў Сыбіры (пра яе распавядаета Рамановіч) было напісаны ў нью-ёркскай газэце “Беларус”.³

С.Ё.: — Хто такая Ірма Зайко?

Н.Р.: — Мая сваячка. Мама мая і яе бацька былі сястра і брат, стрыечныя. Ірма зь Менску родам, увесь час там жыла. Яе бацьку арыштавалі ў 1933 годзе, калі “чистка” была, і ён ужо не вярнуўся. А яна з маткаю жыла. У часе ваеннае завірухі Ірма Зайко (гэта яе дзявеочае прозвішча) сышлася з бурмістром Менску (насамрэч, зь кіраўніком Менскага павету — С.Ё.) Контаўтам. Калі фронт набліжайся, ён яе адправіў у Варшаву, дзе меў хату. І яна выехала. Контаўт і сам хацеў прыехаць, але перад выездам быў застрэлены на вуліцы.⁴

С.Ё.: — У Менску?

Н.Р.: — Так. Увечары ён паехаў разьвітацца са знаёмымі, а за ім сачылі партызаны. І калі ён варочаўся дадому, яго і шафёра

забілі. А Ірма так і засталася ў Варшаве... Яшчэ ня скончылася вайна, а яна знайшла сабе нейкага палкоўніка. Пасьля яны разам у Кіеў выехалі.

С.Ё.: — Гэта быў савецкі палкоўнік?

Н.Р.: — Савецкі. Там яны жылі і там яе арыштавалі... Яе мама ў Польшчы жыла. Ня ведаю, куды падзеўся той палкоўнік, але Ірма засталася адна. І яна хацела перайсьці сюды, у Польшчу, да мамы. Але на мяжы яе злавілі. І потым раскапалі гэта ўсё, дзе, як... Ірма, здаецца, дастала 15 ці 20 гадоў лягероў.

С.Ё.: — А дзяцей ад Контатаўта ў яе не было?

Н.Р.: — Не, у яе не было дзяцей... Не прыпамінаю, у якім яна была лягеры. Яны, мусіць, мелі нумары.

Я.Ж.: — Паштовую скрыню кожны меў, адрасы не падаўваліся.

Н.Р.: — Яна там прабыла 10 год. І пасьля 10 год, мусіць, як ужо Сталін памёр, была амністыя. І яе вызвалілі. Ірма вярнулася ў Менск.

Я.Ж.: — Дзесьці ў 1956 ці 1957 гадах.

Н.Р.: — У 1956 годзе яна вярнулася, бо я яе ў 1957-м бачыла. З Польшчы можна было ехаць у Беларусь. Я паехала ў Менск да другой стрыечнай сястры...

С.Ё.: — А дзе Вы жылі ў той час?

Н.Р.: — У Варшаве... І вось я спаткалася з Ірмай Зайко. Мы гаварылі. Раптам яна кажа: “Знаеш што, я Родзьку спаткала, там. Ужо пасьля амністыі, нас вызвалілі, мы ўжо свабодна хадзілі. На работу ён ішоў ці з работы — зь лягера іх гналі”. І яна яго ўбачыла, а ён пазнаў яе. Яны былі знаёмыя.

Я.Ж.: — А яны даўно былі знаёмыя?

Н.Р.: — Яны былі знаёмыя з часу вайны, калі яна жыла ў Менску. Бо я Родзьку ведала зъ дзяцінства.

Я.Ж.: — Здаецца, вы разам вучыліся?

Н.Р.: — У Наваградку ў гімназіі разам вучыліся. Толькі ён быў у старшым класе, разам з Барысам Рагулям.⁵

А я была малодшая на 2-3 гады.

С.Ё.: — У час вайны ў Родзькі была жонка?

Н.Р.: — Не, не было ў яго жонкі. Ён адзін быў. А потым я яго спаткала, калі мы перад фронтам выїжджалі зъ Вільні [у 1944 годзе]. Родзька прыехаў да нас, бо мы жылі ў доме Чалоўскага. А гэты Чалоўскі працаваў разам з Родзькам у Віцебску. У той момант Родзька быў зъ нейкай жанчынай. Мы яе “савецкім шафёрам” называлі...

С.Ё.: — Яна старэйшая была за яго?

Н.Р.: — Старэйшая. Мы паглядзелі на яе. Я кажу: “Вова, што ты выдумаў? Навошта табе гэтая баба старая?”.

С.Ё.: — А ён што?

Н.Р.: — Кажа: “Так здарылася”. Ну мы паехалі праз Коўну ў Польшчу. А яны паехалі сваёй дарогай.

С.Ё.: — А хто гэта такі, Чалоўскі?

Н.Р.: — Ведаю, што быў ён 1912-1913 гадоў нараджэньяня. На тыя часы яшчэ малады чалавек.⁶

С.Ё.: — Вы распавядалі, што Ірма Зайко сустрэла ў лягеры Родзьку. І што ён ёй яшчэ казаў?

Н.Р.: — Яна гаворыць: “Ну, Вова, вызваліліся мы”. А ён кажа: “Ты вызвалілася, а я то не. Я амністыі не падлягаю”. Родзька сказаў, што ён дастаў 25 год турмы: “Мала таго, я маю забарону вяртатца на радзіму, мушу тут застацца”. Гэта ўсё, што яна мне распавяла.

Я.Ж.: — Гэта вельмі праўдападобна, таму што за такія “важнейшыя злачынствы” тады, у 1956 годзе, не звольнялі. Наогул, не дазвалялі вяртатца сюды, на Бацькаўшчыну.

Н.Р.: — Так як ён ёй сказаў, а яна перадала слова мне, а я вам гавару.

С.Ё.: — А праўда, што Вы езьдзілі ў Амэрыку да бацькі Родзькі?

Н.Р.: — Езьдзіла, але не да яго бацькі. У Амэрыцы я спаткала сваю сябrouку, якая была замужам за Плескачом. Ён з Наваградку родам.⁷

Іх там было троє гэтых Плескачоў...

С.Ё.: — У якім гэта было годзе?

Н.Р.: — У 1971-м. Але перад тым я патрапіла ў Канаду... У Таронта спаткала гэту сваю каляжанку. Яна адмыслова прыехала і запрасіла мяне ў госьці ў Дэтройт. І я паехала. Была ў яе цэлы месяц.

С.Ё.: — І Вы сустрэліся зь Філарэтам Родзькам? ⁸

Н.Р.: — Я яго ня бачыла, бо Родзькі жылі ў Нью-Джэрсі. Пра гэта мне Пляскач сказаў. А я яму расказала, што чула пра іх сына. Ён кажа: “Я зараз зазваню да яго”. І зазваніў. І мы па тэлефоне зь ім, з бацькам, мусіць, гадзіну прагаварылі.

Я.Ж.: — А бацька нічога ня ведаў пра лёс сына?

Н.Р.: — Ня ведаў.

С.Ё.: — І пра што ён распытваў?

Н.Р.: — Я яму расказала. Ён гаворыць: “А нам усе гавораць, што яго там расстралілі ці што... А тут для нас такая навіна”.

С.Ё.: — А Вы Ўсевалада з малога ведалі?

Н.Р.: — Так. Мая мама паходзіла з Вераскава. А Родзька таксама ў Вераскава жыў. Яны празь дзьве хаты мелі свой дом. Я прыяжджаля летам да бабулі. Часам разам гулялі, я, Вова, Норык Косця. Сябравалі.

С.Ё.: — Сям'я Родзькаў заможнай была?

Н.Р.: — Бацька быў настаўнікам, а маці нідзе не працавала. Гімназія платная была, за навучанье плацілі.

Я.Ж.: — У параўнаньні з той бядой, якую перажывалі сяляне, можна сказаць, што ён быў заможным.

Н.Р.: — Яны мелі свой дом, які быў добра збудаваны. Я часта ў іх бывала...

С.Ё.: — А Ўсевалад дзе нарадзіўся?

Н.Р.: — У Вераскаве.⁹

Бацька яго быў зь Вераскава, а адкуль маці, ня ведаю. Мой тата таксама быў настаўнікам — Філімон Сіўко. Ён памёр, калі я мела 8 гадоў. Тата позна ажаніўся — у 32 гады. Маме, калі яна брала зь ім шлюб, было толькі 16 гадоў. Яна яго вучаніцай была... Калі тата памёр, прыехаў дзядзька і забраў мяне ў Вераскава. Сказаў: “Няхай там у мяне пабудзе, будзе ў школу хадзіць”. І я хадзіла ў школу ў Вераскаве, і Родзькі бацька мяне вучыў.

С.Ё.: — Як настаўнік ён быў добры?

Н.Р.: — Так, выкладаў усё. Настаўнікаў у школе было толькі двое — ён і паляк Яблонскі. Дзяцей жа многа не было. А пасьля я пайшла вучыцца ў Наваградзкую польскую гімназію імя Міцкевіча. Беларуская гімназія на той час ужо была зачыненая. Каб паслаць мяне ў беларускую гімназію ў Вільню, мама ня мела столькі грошай.

Я.Ж.: — Так што ў гімназіі з Родзькам бачыліся?

Н.Р.: — Так, кожны дзень.

С.Ё.: — Каго памятаце зь беларусаў у гімназіі?

Н.Р.: — Буляка, ён пасьля быў бурмістром. У Таронта па вайне жыў. Рагулю Барыса.

С.Ё.: — А Сажыча не памятаце? ¹⁰

Н.Р.: — Так, ён з Гарадэчні. Цяпер у Дэтройце. Ажаніўся з Мазуранкай з Наваградка. Іх дзьве былі, Мазуранкі. Куды падзелася другая, ня ведаю. У іх быў брат Юрка, памятаю, што ён на скрыпцы граў.¹¹

С.Ё.: — А Уладзімера Сіўка Вы ведалі? ¹²

Н.Р.: — Так. Ён не сваяк мой — аднафамілец. Ён ажаніўся з каляжанкай з Любчы, Оляй, файнай дзяўчынкай. Як прыйшлі бальшавікі, я пайшла вучыцца ў дзесяцігодку. З Оляй была ў адной клясе.

Я.Ж.: — А дзе Вы з мужам пазнаёміліся, з Рамановічам?

Н.Р.: — Справа ў тым, што ён быў жанаты на маёй сястры... Як прыйшлі бальшавікі, яны лічылі яго “буржуем”. Ён жа быў гаспа-

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

дарчым чалавекам, меў вапельню, цагельню. Дык вось усе суседзі, бедната, і пачалі бальшавікам казаць: “Яго трэба арыштаваць, бо ён багаты”. Паклікалі яго ў НКВД. Але дома яго не засталі — ён у Наваградку быў. Вярнуўся, а тут павестка. “Не, — кажа, — я ў НКВД не пайду, бо адтуль не вярнуся”. І ён той самай ночы выбраўся з дому, перайшоў мяжу і прыйшоў у Варшаву. А ў гэты час яго бацьку, маці, жонку, сына бальшавікі вывезылі на Сыбір.

Я.Ж.: — У часе вайны ў Наваградку ён быў вельмі паважаным чалавекам.

Н.Р.: — Яму вапельню пакінулі [немцы]. Яго кіраўніком пакінулі, і ён працаваў.

Я.Ж.: — Ён быў такім съведамым беларусам. У Наваградку яго вельмі шанавалі. Ён дапамагаў. Зь ім мы ездзілі да Менску, Вільні.

С.Ё.: — Можа Вы ведаецце каго з Наваградзкай гімназіі, хто таксама жыве ў Польшчы?

Н.Р.: — Юрка Буська жыве ў Польшчы.

Я.Ж.: — Сэнюх лічыць сябе палякам, але моцна звязаны зь Беларусяй... Чэслай быў у СБМ у Любчы. Кіраўніком там быў Віця Казак. Ён ужо памёр.

Н.Р.: — Яго бацька быў настаўнікам.

С.Ё.: — А як склаўся лёс Казака?

Я.Ж.: — Ён тут быў, скончыў палітэхніку, працаваў інжынэрам.

С.Ё.: — І ня быў арыштаваны?

Я.Ж.: — Ня быў. Сям'я яго тут жыве. Жонка Зіна, таксама з Любчы, памерла ў 2000 годзе.

Публікацыя Сяргея Ярша

¹Янка Жамоцін (1922 — 2003), беларускі грамадзкі дзяяч, пісьменнік. Падчас нямецкай акупациі вучыўся ў Наваградзкай настаўніцкай сэмінарыі, кіраваў СБМ у Наваградку. Сябра Беларускай Незалежніцкай Партыі. Быў арыштаваны дзяржбясьпекай у Польшчы. Пасля канцлягера вярнуўся з СССР у Польшчу, жыў у Варшаве. Аўтар успамінаў пра свой жыццёвы шлях.

²Усевалад Родзька (нар. у 1920 г.), беларускі палітычны і вайсковы дзеяч. Падчас Другой сусветнай вайны быў адным з кіраўнікоў Беларускага нацыянальнага Супрападраздзялення ЦК БНП (мянушка “Воўк”). У 1941-1943 гг. быў бурмістрам Віцебску, у 1943-1945 гг. — сябра Беларускай Цэнтральнай Рады. У канцы вайны меў вайсковую рангу маёра, кіраваў дэсантным батальёнам “Дальвіц”. У ліпені 1945 г. арыштаваны савецкай дзяржбясьпекай у Беластоку. У 1946 г. асуджаны на кару смерцю.

³ Ёрш С. Пра Міхася Ганька і Ўсевалада Родзьку // Беларус, 2003, № 485, чэрвень.

⁴ Уладыслаў Контайт (1908 — 1943), беларускі палітычны і культурны дзеяч. Перад Другой сусветнай вайной жыў у Варшаве, браў актыўны ўдзел у беларускім культурным жыцці. З восені 1941-га займаў пасаду старшыні Менскага павету. Браў удзел у беларускім нацыянальным антынацыскім падпольлі. Забіты савецкімі партызанамі ў лістападзе 1943 г.

⁵ Барыс Рагуля (1920 — 2005), беларускі палітычны і вайсковы дзеяч, намесьнік старшыні Рады БНР. Вучыўся ў Наваградзкай беларускай гімназіі да яе закрыцца, пасля скончыў польскую гімназію імя А. Міцкевіча.

⁶ Чалоўскі падчас нямецкай акупацыі быў начальнікам Маладэчанскага раёну (“Беларускі голос” (Вільня), 1942, 9 каstryчніка). Паводле ўспамінаў Язэпа Малецкага, які называе яго “Чалоўкай”, яны часта разам з Родзькам у 1941 г. ездзілі “у некіх падпольных беларускіх справах” у Варшаву (Малецкі Я. Пад знакам Пагоні. Таронта, 1976, б. 54-55). Паводле съведчання Міколы Ганька, па вайне Чалоўскі жыў у Заходній Нямеччыне. Недзе ў канцы 40-х разам з Ул. Дудзіцкім выехаў у Вэнэсуэлу (Юрэвіч Л. Вырваныя бачыны. Да гісторыі Саюзу Беларускай Моладзі. Менск, 2001, б. 46).

⁷ Хутчэй за ўсё маецца на ўвазе Васіль Пляскач, беларускі грамадзкі дзеяч у ЗША, сябра Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання. Нядыўна памёр у ЗША.

⁸ Філарэт Родзька (1890 — 1977), беларускі грамадзкі дзеяч, настаўнік. Паходзіў зь вёскі Вераскава Наваградзкага раёну. З 1949 г. — у ЗША, сябра Рады БНР.

⁹ Насамрэч, Ус. Родзька нарадзіўся 21 чэрвеня 1920 г. на хутары Паддубнае каля мястэчка Чучавічы Лунінецкага раёну, дзе ў той час знаходзіліся яго бацькі.

¹⁰ Язэп Сажыч (нар. у 1917 г.), беларускі палітычны і вайсковы дзеяч, генэрал. Скончыў Наваградзкую гімназію імя А. Міцкевіча і польскую падафіцэрскую школу. Падчас нямецкай акупацыі — афіцэр беларускіх збройных фармацияў, сябра БНР. На эміграцыі — актыўны удзельнік беларускага грамадзкага жыцця. У 1982-1997 гадах — старшыня Рады БНР. Жыве ў ЗША.

¹¹ Юрка Мазура, беларускі вайсковы і грамадзкі дзеяч. Сябра Рады БНР. Памёр у лютым 1990 г. у ЗША на 73 годзе жыцця.

¹² Уладзімер Сіўко (1917 — 2003), беларускі вайсковы дзеяч, паэт. Выпускнік Наваградзкай беларускай гімназіі. У 1944 г. быў камандзірам беларускага швадрону ў Наваградку. Вязень бальшавіцкіх канцлягераў.

“БЮЛЕТЭНЬ БНП” У НЯМЕЧЧЫНЕ. ЦІ БЫЎ ЁН У ТОЙ ЧАС НЕЛЕГАЛЬНЫМ ВЫДАНЬНЕМ?

“БР” працягвае перадрукоўваць патаемны “Бюлетень Беларускай Незалежніцкай Парты”. У № 1(2) за 2005 г. былі цалкам зъмешчаныя нумары 1 і 2 за 1942 год. У гэтай кніжцы “БР” мы зъмяшчаем нумары 3 і 5 “Бюлетеню БНП” за 1944 год. Копія трэцяга нумару атрыманая намі зь Лёнданскай беларускай бібліятэкі імя Ф. Скарыны. Найлепшую копію пятага нумару мы адшукалі ў эміграцыйным выданьні “ЛЕТАПІС жыцьця беларускай эміграцыі”.¹ Калі № 3 малавядомы, дык некаторыя матэрыялы № 5 ужо былі зъмешчаныя ў кнізе “Вяртаньне БНП. Асобы і дакумэнты Беларускай Незалежніцкай Парты” (Менск — Слонім, 1998).

Нагадаем, што толькі першыя два нумары падпольнага выдання выйшли ў Беларусі, астатнія друкаваліся ўжо за мяжой. Дагэтуль невядома, з чым быў звязаны перапынак у выданьні “Бюлетеню БНП” — ад пачатку 1943-га да жніўня 1944-га. Сябры ЦК БНП Міхась Рагуля (рэдактар перыёдкі) і Барыс Рагуля, якія па вайне жылі на Захадзе, гэта ніяк не патлумачылі. Прычым, паводле ўспамінаў апошняга, “Бюлетень БНП” задумваўся, як квартальнік.

Паводле адной з вэрсіяў, выданье “Бюлетеню БНП” было спынена ў пачатку 1943 г. пасьля дамовы старшыні БНП Усевалада Родзькі з СД.² Тады Родзька быў пастаўлены перад выбарам: альбо нямецкая служба бяспекі праводзіць масавыя арышты сябраў БНП, альбо партыя пачынае працаўцаць пад нямецкім контролем. Правал беларускай кансьпірацыі здарыўся ў выніку дзейнасці нямецкай і савецкай агенцтваў ў беларускім нацыяналістычным руху. У сінёжні 1942-га быў расстрэляны кіраунік і ідэолаг Беларускага нацыянальнага антынацысцкага Супраціву ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі.

Програмны артыкул
з трэцяга нумара
“Бюлетеню БНП”.

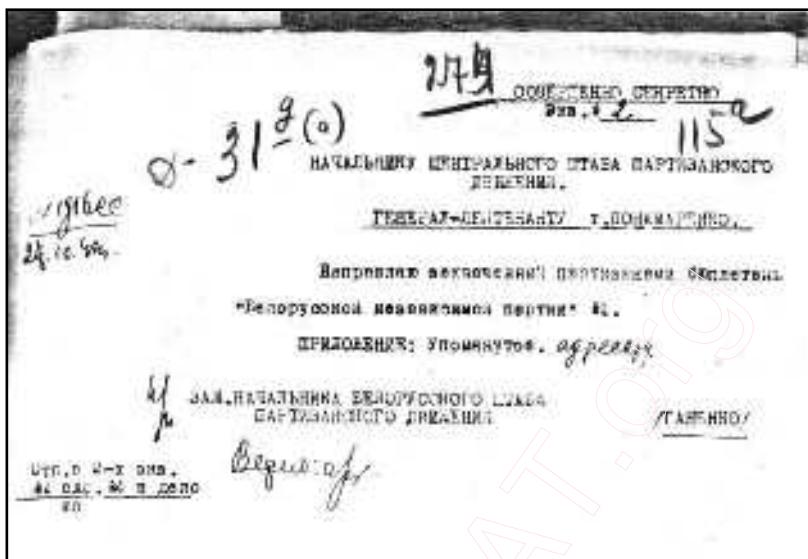
Ус. Родзька прыняў нямецкія ўмовы (стрымліваньне нацыянальнага партызанскага руху, спыненіе антынімецкай пропаганды), прайдападобна, спадзяючыся выйграць час. Сам жа ён працягваў рэалізацыю пляну Гадлеўскага — падрыхтоўку антынімецкага паўстання.

Дык чаму ж “Бюлетэнь БНП” адрадзіўся ў жніўні 1944 году? У той час ажыцьцяўляўся плян арганізацыі пры німецкай дапамозе антысавецкага супраціву ў Беларусі. Ужо была створаная кансьпірацыйная арганізацыя “Чорны Кот” на чале з маёрам Міхалам Вітушкам, большая частка сілаў якой на той час знаходзілася ў савецкім тыле. Ва Ўсходній Пруссіі праходзіў падрыхтоўку беларускі спэцыяльны батальён “Дальвіц”, палітычным кірауніком якога быў старшыня БНП Родзька. Маючы падтрымку авбера, апошні атрымаў значныя магчымасці па вярабоўцы ў сваю вайсковую адзінку людзей. І калі немцаў цікаліваў найперш выкананыне беларусамі дывэрсійна-выведчых заданінь ў за лініяй фронту, дык Ус. Родзька марыў пра арганізацыю шырокага паўстанцкага руху на Бацькаўшчыне. Яму трэба было любым коштам арганізаваць пропагандысцкую працу па абодва бакі лініі німецка-савецкага фронту.

На наш погляд, аднаўленыне выхаду “Бюлетэню БНП” стала магчымым пасля таго, як німецкія спэцслужбы санкцыянувалі выкарыстаныне антысавецкімі арганізацыямі антынімецкай пропаганды. Яшчэ ў траўні 1944 г. зьявілася сакрэтная інструкцыя СД. Паводле яе, выкарыстаныне “антинімецкай рыторыкі” дапускалася “дзеля паляпшэння эфекту насыці дзеянасці нацыянальных збройных фармацый у тыле Чырвонай Арміі”.³ Ніякай рызыкі ўжо не было. Родзька аднаўляе выхад “Бюлетэню БНП” ва Ўсходній Пруссіі пры батальёне “Дальвіц”. Ужо ў верасьні 1944-га № 3 быў дастаўлены ў Беларусь разам з дэсантнікамі.

Дык ці можна лічыць “Бюлетэнь БНП” з трэцяга нумару патаенным выданьнем? На наш погляд, можна. Німецкія спэцслужбы далі санкцыю на пропаганду, а не на выданыне канкрэтнага пэрыёдыка. Ён па-ранейшаму друкаваўся кансьпірацыйна і також нелегальная

П. Панамарэнка быў адным з чытчакоў "Бюлетэню БНП"

распаўсюджваўся, як у Нямеччыне, так і ў БССР. Паводле ўспамінаў Барыса Рагулі, за распаўсюд "Бюлетэня БНП" у Нямеччыне быў расстраляны Уладзімер Бітус.⁴ Па зъмесьце "Бюлетэнь БНП" па-ранейшаму быў антынацысцкім і антысавецкім.

Напрыканцы верасня 1944 году ў руکі НКГБ БССР патрапіў № 3 "Бюлетэню БНП". Яго знайшлі ў арыштаванага дэсантніка "Дальвіца" Андрэя Вайтовіча. Зъмест нумару вельмі зацікавіў аналітыкаў дзяржбясьпекі. Кавалак тэксту, прысьвечаны ўзаемадачыненням немцаў, палякаў і беларусаў на Лідчыне, быў уключаны ў дакладную запіску старшыні СНК БССР і сакратару ЦК КП(б)Б П. Панамарэнку ад 14 кастрычніка 1944 г. "Аб чэкісцка-вайсковых мерапрыемствах па ліквідацыі нацыяналістычных белапольскіх бандтармаваныняў і мясцовых бандгрупаў у раёнах Баранавіцкай і Вілейскай абласцей за перыяд з 8.9.44 па 13.X.44 г.". ⁵

У трэцім нумары выдання быў зъмешчаны артыкул "Перад зъменай акупанта", у якім падсумоўваліся вынікі нямецкай акупацыі Беларусі, прагнаваліся магчымыя наступствы панаванья бальшавікоў. Аўтар (а гэта быў альбо Родзька, альбо Мікола Шкялёнак) крытыкуе нямецкую палітыку ("2,5 гады была Беларусь для іх палітычнай і эканамічнай калёніяй"), Беларускую Цэнтральную Раду ("псэўдо-урад"). Ён адзначае, што немцы мелі "штучную,

вельмі напружаную сыстэму палітычнай раўнавагі ў Беларусі". І як прыклад, прыводзіць Лідчыну, дзе немцы супрацоўнічалі з польскай АК, якая праводзіла "акцыю вынішчэння беларускіх сялян". І ў гэтым артыкуле і ў іншых матэрыялах праходзіць галоўная тэза БНП — трэба рыхтавацца, рыхтаваць з "вартасных народных сілаў... кадры... будучай народнай рэвалюцыі".

БНП абвяшчае стаўку на свае, беларускія сілы. Прычым, намагаецца іх умацоўваць, пашыраць свой уплыў. Нездарма ў tym жа нумары быў зъмешчаны зварот "Да беларускай інтэлігэнцыі". "Бюлетэнь БНП" заклікае інтэлігэнцыю ўступаць у партыю, браць удзел у падрыхтоўцы "паўстання-рэвалюцыі". Засыцерагае, што без інтэлігэнцыі рэвалюцыя можа страціць галоўную мэту — незалежнасць Беларусі.

Пяты нумар, які выйшаў напрыканцы 1944 году, больш аналітычны. Адчуваецца блізкае заканчэнне вайны. Акрамя традыцыйных заклікаў рыхтавацца да змагання, рабіць стаўку "на собскія сілы", аўтары "Бюлетэню БНП" аналізујуць міжнародную ситуацыю і прагназуюць магчымае далейшае разъвіцьцё падзеяў у Эўропе. У нумары была надрукаваная сваесаблівая інструкцыя для сябраў БНП, што рабіць пры tym ці іншым варыянце заканчэння вайны. У далейшым некаторыя арыштаваныя сябры БНП съведчылі ў турме савецкай дзяржбясьпекі, што вярталіся ў Беларусь і дзейнічалі ў адпаведнасці з публікацыяй у пятym нумары "Бюлетэню БНП". Яе аўтарам I. Валахановіч называе Ўсевалада Родзьку.⁶

На жаль, нам пакуль няўдалося выявіць чацверты нумар выдання, які выйшаў увесень 1944 году ў Бэрліне. Паводле съведчання Б. Рагулі, яго выдаў М. Шкляёнак. Шосты нумар "Бюлетэню БНП" выйшаў у 1946 годзе ў Заходній Нямеччыне. Яго выдаўцом быў Замежны сэктар БНП.

Сяргей Ёрш

¹ 1984 г., № 21, каstryчнік.

² Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 85.

³ Беларускі супраціў, б. 136.

⁴ Беларус, 1999, № 462, красавік-травень.

⁵ Нёман, 1994, № 1, б. 143.

⁶ Валаханович И. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944-1953 гг. Минск, БГУ, 2002, б. 37.

Пільнуй, каб не папала ў рукі ворага

Бюлетэнъ

Беларускай Незалежніцкай Партыі № 3

Орган Вызвальнага Сялянска-Работніцкага Руху.

З І М Е С Т:

1. ПЕРАД ЗЪМЕНАЙ АКУПАНТА.
2. ДА БЕЛАРУСКАЙ ІНТЭЛІГЭНЦЫИ.
3. УСТАВАЙ НАРОД — верш.
4. НАШАЕ СУМЕЖЖА — весткі.
5. З ЖЫЦЬЦЯ ПАРТЫІ.
6. КАРОТКІЯ ВЕСТКІ.

І Н С Т Р У К Ц Ы Я

аб карыстаньні і пераходзівальні “Бюлетэню”.

1. Пільнуй, каб не папаў “Бюлетэнъ” у рукі ворага.
2. Ніколі не пакідай у няпэўным месцы.
3. Як найменей насі пры сабе.
4. Прачытай сам, дай прачытаць свайму добраму знаёмаму — съведамаму беларускаму патрыёту, які ня зрадзіць і забяры назад.
5. Матар’ял выкарыстоўрай у гутарках з сябрамі, але будзь пры гэтым асьцярожны.
6. Перадавай іншым толькі ў “чатэры вочы”, бяз прысутнасці каго небудзь трэцяга.
7. Аб загінуўшым экзэмпляры дакладай якнайхутчэй таму, ад каго атрымаў.

ЗДАБУДЗЕМ БЕЛАРУСКУЮ ДЗЯРЖАВУ —
АЛЬБО ЗГІНЕМ У БАРАЦЬБЕ ЗА ЯЕ.

К а р о т к і я в е с т к і.

БІС*. — 2 ліпеня г.г. каля Стаўпцуў бальшавікі разстрялялі 2200 беларускіх жаўнераў, партызанаў і сялян. Вось прыклад, у які

*БІС — Беларуская Інфармацыйная Служба.

способ новыя “вызваліцелі” адносяцца да сваіх “освобождённых граждан”, у тым ліку і да партызанаў, якія яшчэ нядаўна пралівалі кроў пад іх съязгам і ў імя іх лозунгаў.

БІС. — Усё больш мацнеючая партызанская акцыя ў барысаўскіх лясах не дае хвіліны спакою бальшавікам. Вайсковыя транспарты вельмі часта стаюцца ахвяраю ўдалага нападу, ня глядзячы на моцную ахову. Тымчасам групы партызанаў усё расступць, дзякуючы ўсё большаму і большаму папаўненіню з пасярод сялянскай моладзі.

Беларускі працоўны народ не пагодзіцца ніколі з панаваннем бальшавікоў так, як не пагадзіўся з панаваннем немцаў. Акупанта будзе беларус біць усёды і заўсёды.

БІС. — У Нямеччыне створаная спэцыяльная дывізія, у якой гуртуюцца між іншымі і беларускія аддзелы, якія адступілі перад бальшавікамі.

Усякую карэспандэнцыю, артыкулы і матар'ялы палітычнага характеру для “Бюлетэню” накіроўваць у Цэнтральнае Бюро БНП.

ПАШЫРАЙЦЕ ІДЭІ БНП.
УСЬВЕДАМЛЯЙЦЕ НАРОД.
РЫХТУЙЦЕСЯ ДА БАРАЦЬБЫ.

Рэдагуе Цэнтральнае Бюро БНП.

ПЕРАД ЗЪМЕНАЙ АКУПАНТА

І зноў падзеі перакаціліся па палёх Беларусі. Зноў пажары, пажары, разваліны гарадоў, вераніцы бежанскіх вазоў на дарогах, сълёзы і кроў. Паўтараецца традыцыя апошніх часоў нашай гісторыі — адзін акупант адыходзіць, другі прыйходитці; адзін нішчыць здабываючы, другі — каб не пакінуць свайму ворагу якіхколечы матэрыяльных базаў. Адбудоўваць ня думае ніводзін з іх — гэта

пакідаецца заўсёды ў гэтакім выпадку няшчаснаму беларусу. Кожны намагаецца перавысіць папярэдніка абязаньнямі лепшага быту для беларусаў, у прыктыцы кожны нясе заўсёды адно — усё цяжэйшу для народу эксплёатацыю.

Па колькі немцы былі шчодрыя ў абязаньнях палітычнага характару, па толькі скупыя ў сваёй штодзённай палітыцы. 2,5 гады была Беларусь для іх палітычнай і эканамічнай калёніяй, пастаўшчыком сельскагаспадарчага сыр'я і рабочай сілы. Толькі набліжэнне фронту і рост чырвонай партызаншчыны ў Беларусі прымусіў немцаў нечым залагодзіць усхвалёваныя настроі народу. Фон Готбэрг ня маючи амаль ніякай боездольнай сілы для барацьбы з партызаншчынай пачаў абязьпечвацца кругом палітычнымі ходамі.

Дагаварыўшыся з часткай польскіх партызанаў у Лідчыне на-кіраваў іх супроць чырвоных, хаваючы на задні плян і свой асабісты і агульнанямецкі гонар. У некаторых асяродках, як прыкладам у Наваградку дазволіў сваім падуладным камісарыкам праз пальцы глядзець на ўздым беларускага нацыянальна-вайсковага руху, у той-жа аднак Лідчыне ўсімі сіламі падтрымоўваў польскую акцыю вынішчэння беларускіх сялян. Але для нэутралізацыі і палякаў, і беларусаў съязнік у цэнтр Беларусі расейскую брыгаду Камінскага і некалькі палкоў казакаў, якіх адзінай баёвай акцыяй было нішчэнне і зьдзек над беларускімі вёскамі.

Адначасова праводзіўся палітычны ход больших памераў. Каб устрымаць нездаволенія і даведзенія да апошняга беззакончнымі зьдзекамі народныя масы ад стыхінага нацыянальнага партызанскаага руху, ці ад далучэння да чырвоных партызанаў — падараўваў ім генэральны камісар для палітычнай гульні твор неазначанага характару — Беларускую Цэнтральную Раду. Быццам урад, быццам аддзел генэральнага камісарыяту, ці праста група асабістых лучнікаў Готбэрга зь беларускага боку. У рэчаістасці гэты псэудо-уряд быў настолькі адізалёваны ад народу, што адчуваў сябе ня лепш ад якогаколечы ўраду на эміграцыі, на правах азылю. Можа сябры Рады і мелі шмат добраі волі і ня меньш добрых плянаў, у практыцы аднак аказаліся бязсільнымі, няздольнымі іх рэалізаваць.

Ды інакш і быць не магло, бо рада зьяўлялася толькі і выключна прыватным, нават не зацверджаным у Бэрліне, творам Готбэрга, заданьнем якога было — не кіраваць народам, а быць прыманкай для народу, адцягваючы яго ўвагу ад сапраўднага палажэння. Найяскраўшым доказам гэтага была хаця-бы гісторыя Беларускай

Краёвай Абароны — марынаваньне некалькі дзесяткаў тысяч неўзброенай, босай беларускай моладзі ў казармах, каб толькі адцягнуць яе ў гэтакі спосаб ад актыўнага ўдзелу ў разгортваючыхся падзеях. Зброі і вірапаткі бальшыня батальёнаў БКА не дачакалася і да апошніх дзён свайго існаваньня.

І гэты новы трук нямецкай калінельнай палітыкі амаль удаўся — вялікая частка народу верыла аж да дня г. зв. “II-га ўсебеларускага кангрэсу” — асуджэннене якога пакідаем далейшай гісторыі — і да дзён савецкай афэнзывы. На працягу трох год удалося немцам устрымашь разгон нацыянальнага рэвалюцыйнага руху ў абдымкі бальшавіцкай пропаганды.

Толькі падпольны нацыянальны рух, кіраваны кансэквэнтна органамі БНП вырываў найбольш вартасныя народныя сілы з дурману чужацкай палітыкі і рыхтаваў зь іх кадры будучай народнай рэвалюцыі.

Нямецкая, штучная і вельмі напружаная систэма палітычнай раўнавагі ў Беларусі мусіла бязумоўна рухнуць пры першым штуршку — гэта і сталася. Перад бальшавіцкай афэнзывой уцёк Готбэрг, за ім яго камісарыкі і іх зондэрфюрэрэры, а усьлед і ўсе “айнгаймішэ” каралькі, не выключаючы вялікай колькасці сувежа съпечаных афіцэрэryку БКА і “радных” рознага калібра. Апошнім адступалі перад бальшавіцкай навалай — жаўнер, шэры працаўнік з ідэйным партыйным актывістам на чале — хто на эміграцыю, хто ў лес.

Так заканчыўся пэрыяд нямецка-беларускай прыязні ў краю, аналізаваць яго, займацца яго дэталямі будзем пазней — сёньня шкада на гэта месца і часу.

Прышлі бальшавікі...

Ці гэта было шчасьце ці няшчасьце ў нашым палажэнні, цяжка сказаць, хутчэй — новы фрагмент няспыннага народнага няшчасьця. Шчасьцем можна лічыць толькі той факт, што баі трывалі ў Беларусі ўсяго некалькі дзён і гэтым самым аблінула нас пэрспектыва поўнага вынішчэння, вядомая прасторам сучасных франтоў, на якіх баі трываюць даўжэй.

Казаць аб палітыцы бальшавіцкай на Беларусі сёньня, альбо аб іх новых акупацыйных мэтадах яшчэ за рана, бо яны яшчэ ня выпрацаваліся; хопіць нам аднак уявіць, што мабілізацыя ў чырвоную армію агаліе Беларусь амаль абсалютна з нашай моладзі, кідаючы яе на бязьмежжа далёкіх франтоў — на амаль пэўную съмерць, што голад у далёкім савецкім тылу высасе апошнія матэрыяльныя запасы з краю і ѿ канцы сам да нас пераселіца

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

— хопіць падумаць аб гэтым, каб зразумець пэрспэктывы недалёкай нашай будучыні.

Аднак народ наш ужо адвучаецца чакаць бізуна, падставіўшы голыя плечы. Апошня гады паказалі, што беларускі лес найбольшы саюзьнік беларуса, і туды накіроўваецца наш малады актыў, там гуртуеца баёвая сіла з сялян, з жаўнерай, з былых партызанай — каб у адпаведны час пачаць адтуль рэвалюцыйны зрыў, а цяпер даць прытулак грабляным, мучаным беларускім масам.

І на эміграцыі ў рабочых асяродках, сярод бежанцаў і жаўнерай расьце лік штурмовых дружын і звязаў, каб на загад ісьці на помач сваім братам у краі.

Інакш і быць не магло. Беларусь цераз усе няшчасці і па касцячых усіх сваіх ворагаў усё пэўней і хутчэй набліжаецца да дзён свайго ідэалу — да волі і незалежнасці. А гэтыя дні недалёка. Ні нямецкая, ні бальшавіцкая [акупацыя] не магла і не зможа адпіхнуць нас ад гэтых дзён, бо яны — адвочнае права гісторыі, яе лёгіка і справядлівасць.

Там, дзе нас былі сотні, сёньня тысячы, а ўзайтра — увесь ужо дзяржаўны, шматміліённы народ.

c.

УСТАВАЙ НАРОД З ШЫРОКИХ НІЎ
НА СОНЦА-ШЛЯХ У СЪВЕТ — З НАЧЫ.
ЗА ЗЬДЗЕК, ЗА КРОЎ — ПЕРАВАРЫ
НАРОГАЎ СТАЛЬ У ЖАР-МЯЧЫ.

ДА БЕЛАРУСКАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ

“Маланкавая” вайна, аб якой думалі яе пачынальнікі, мела безумоўна за заданыне пры сёньняшніяй ваеннай тэхніцы нязвычайна хуткім ударами “аглушыць” ворага адразу на фронце і ў тылах. І парваўшы лучнасць, здэмаралізаваўшы транспарт, навёўшы агульную паніку змусіць ворага да капітуляцыі.

Гэтакім спосабам немцы зламалі палякаў, бэльгаў, галандаў, французаў і іншых, а самім страхам перад гэтакай вайной зъняволілі шмат іншых дзяржаваў.

Пры аграмаднай дынаміцы цэнтральных сілаў у гэтакай вайне цяжка разылічваць на меньшыя, бочныя, цяжка ў шалёным ваенным гоне весьці прыгнечаным народам вызвольнае змаганыне на абшары абнітым вайной.

На гэта разылічвалі немцы і так наставіўшы сваю палітыку імкнуліся з усходняй Эўропы зрабіць сваю калёнію.

Сталася інакш. Вайна зацягнулася. Немцы і бальшавікі, найбольш у яе ўцягнутыя, паслья трохгадовага змагання стаяць сёньня на выхадных перад развалам. Жаўнер так па адным як і другім баку ня хоча ўжо далей ваяваць. Зъявішча гэта зь нямецкага боку выразна можна было назіраць пры іх апошнім адступленні на ўсходзе. З савецкага-ж — аддаўна ўведзеныя “заградотделы” для пільнаваньня уласнага фронту выразна аб гэтым гавораць.

Вайна працягваецца. Ваюючыя бакі будуць далей слабець, разкладацца, пханыя да немінучай загубы. Сумніўна, ці нават нямецкая праблема новай зброі магла-б што-небудзь у гэтым зьмяніцца.

Набліжэннне гэтага часу цягне за сабою выхад новых сілаў. Сілаў, зроджаных народамі дагэтуль недапушчанымі да голасу, якія раней таптаныя, не браныя пад увагу, павінны сказаць і скажуць сваё слова.

Гэтыя новыя сілы, ужо стыхійна пачынаючыя жыць у народных гушчах, зъяўляюцца не нейкім штучным творам палітыкаў, а неабходнай гістарычнай пасълядоўнасцю, выплываючай з прыроднага, законнага імкнення кожнага народу нармальная жыць і разывівашаца. Родзяцца яны патое, каб скінуць путы акупацыі і каб адпомсьціць усе непамерныя крыўды і паняверкі, зъбраныя вякамі.

Расьце і будзе расьці гэтая сіла і ў масах беларускага народа. Расьце, бо мае ўсе даныя росту і ўжо ніякая моц ня здолее яе зламаць.

Расьце, бо ў кожным кутку нашай Бацькаўшчыны, кожны беларус мае даволі чужых “вызвольнікаў” і “дабрадзеяў”, у якую кашулю яны не былі-б апранутыя. Не чакае ён ужо ад іх дапамогі. Ня хоча іх дабрадзеяйнасцяў. Ня верыць ужо, што яны дадуць Беларусі магчымасць нацыянальнага і эканамічна-гаспадарчага разывіцьця.

Расьце, бо душа і сэрца кожнага беларуса па край перапоўнены ненавісцю і жаданьнем помсты за дасюлешні гнёт, зъдзек і круй.

Расьце, каб ужо ў хуткім часе разладавацца бурай паўстаньня. Выбух наступіць. Не памогуць ужо ніякія абяцанкі і ніякая, пронямецкая ці пробальшавіцкая палітыка. З гэтым згодзіцца кожны беларускі палітык і кожны думаючы беларускі інтэлігент.

Паўстаньня-рэвалюцыі нам не мінуць. Але каб рэвалюцыя ў сваім стыхійным паходзе не загубіла па дарозе галоўнай мэты — ідэі незалежнасці Беларусі і не зыйшла на неправільны шлях, трэба ўсёй беларускай інтэлігэнцыі падаць руку свайму народу, і ўліцца ў першыя рады рэвалюцыйных калёнаў. Дзеля гэтага трэба мець моцную, съядомую мэты, зложаную з шчырых, моцных і

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

адданых справе людзёў, партыю — на чале з непахісным, фанатычна веручым у справу і свой народ, павадыром, якому-бы народ поўнасьцю даверыў сябе і які яго ніколі не здрадзіў-бы.

Далей — каб асягнуць мэту пры найменшых сваіх стратах, трэба рэвалюцыю дакладна з усімі дэталямі падрыхтаваць і гэта першае /патрабуючае вялікую колькасцьца працаўнікоў/ поле дзеяньня нашай інтэлігэнцыі. У кожнай галіне жыцьця ў краю ці на эміграцыі, дзе-б хто не знаходзіўся, павінен звязацца з партыяй і выконваць яе даручэнныі ў гэтым кірунку. Хто-ж супрацоўнічае сілай неабходнасьці з ворагам павінен памятаць, што дабро народу перадусім і што не чужыя, а свае абавязкі перад народам і яго кіраўніцтвам — партыяй — зьяўляюцца съвятасцю.

Гэту працу, працу падрыхтаваньня і вядзенія беларускага народу ў апошні бой за **Незалежнасьць** узяла на сябе **Беларуская Незалежніцкая Партия**.

БНП заклікае цябе — беларуская інтэлігэнцыя ўступіць ў яе рады і аддаць свае сілы. здольнасьці, а калі трэба і жыцьцё для нашай супольнай, съвятой справы. Час змаганьня блізкі. Памятайце толькі, што калі мы цяпер не здабудзем у бai незалежнасьці, то застанемся на даўгія гады нявольнікамі і зломлены ў барацьбе народ пракляне сваю інтэлігэнцыю, свой актыў; а тых, якія адхінуцца сёньня ад працы для народа, зоймуцца збіраньнем прыватнага багацьця для сябе, часта коштам сваіх братоў ці народа, не міне рука справядлівай помсты!.

Дык усе пад кіраўніцтвам БНП за працу падрыхтоўча-арганізацыйную.

Усе ў рады змагароў за Незалежную Беларусь праз народную рэвалюцыю-паўстанье.

А. К.

НАРОДНАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ — ШЛЯХ МОЦНЫХ ХАРАКТАРАЎ
І АХВЯРНЫХ СЭРЦ!

З жыцьця партыі.

Штурмовыя аддзелы.

Пастановай ЦК БНП ва ўсіх асяродках партыйнай сеткі будуць створаныя Штурмовыя Аддзелы.

Беларуская Інфармацыйная Служба.

Пастановаю ЦК БНП пакліканая да жыцьця спэцыяльная ўстанова, заданьнем якой зьяўляецца інфармаваць край і замежжа аб бягучых здарэннях у беларускім жыцьці. Установе гэтай даецца назоў: “Беларуская Інфармацыйная Служба” /у скароце БІС/ і абымае яна сваёй дзейнасцю ня толькі край, але і ўсе асяродкі, дзе знаходзяцца беларусы. БІС ужо прыступіла да працы.

Прысяга штурмовых Аддзелаў.

Апошнімі днямі ў некалькіх асяродках адбылося ўрачыстае злажэньне штурмавікоў і камандзіраў новапаўстаўшых Штурмовых Дружын БНП.

Нашае сумежжа.

Украіна.

Годы нямецкай і бальшавіцкай акупацыі і ваенныя падзеі мочна вынішчылі ўкраінскі актыў і аслабілі яго рэвалюцыйны рух. Кансэрватыўна-манархістычныя групіроўкі застылі ў эмігранцкай вэгетацыі, а на месца маладога ідэёвага актыву з пад знакаў ОУН прышлі людзі новыя ў палітычным жыцьці, мала азнаёмленыя з плянавым рэвалюцыйным рухам. Народ аднак стыхійна вядзе далей змаганьне ў імя даўных нацыянальных ідэалаў.

Прыбалтыка.

Ліцьвіны, згодна з сваёй палітыкай не далучацца да ніводнага з ваюючых лягераў, устрымаліся ад эвакуацыі за мяжы Літвы, за выняткам хіба толькі невялікай колькасці ўрадаўцаў, працуючых у чыста нямецкіх установах. Ці гэта выйдзе ліцьвінам на карысць — цяжка сказаць, можна сабе аднак лёгка ўяўіць, у які способ будзе выглядаць багатая Літва, пасля некалькіх месяцаў ваенны бальшавіцкай гаспадаркі. І тады трэба бязумоўна спадзявацца хуткай і вострай рэакцыі з боку літоўскага насельніцтва, якое кіне сваю палітыку пасыўнага адпору і ўключыцца ў агульны аনтыбальшавіцкі фронт.

А цяпер дай пачытаць свайму добраму знаёмаму, съведа[ма]му беларусу і забяры назад.

Пільнуй, каб не папала ў рукі ворагу!

Бюлетэнь

Беларускай Незалежніцкай Партыі № 5
Ворган Беларускага Сялянска-Работніцкага Руху

З І М Е С Т:

- 1.У маршы М.Т-к
- 2.Паўстань! — К. Я.
- 3.Ад ЦК Б.Н.П. — Канцавы
4. Да Беларускіх вайсковых фармацыяў у Нямеччыне —
Беларускіх работнікаў і палітычнай эміграцыі — Дубовы
- 5.Мы і “ўласаўшчына” — Д.
- 6.Беларуская моладзь — Каладзей
- 7.Аб палітычным палажэньні ў Эўропе — Аглядчык.

І Н С Т Р У К Ц Ы Я АБ КАРЫСТАНЬНІ і ПЕРАХОЎВАНЬНІ “БЮЛЕТ[Э]НЮ”

1. Пільнуй, каб не папаў “Бюлетэнь” у рукі ворага.
2. Ніколі не пакідай у няпэўным месцы.
3. Як найменей насі пры сабе.
4. Прачытай сам, дай прачытаць свайму добраму знаёмаму — съведамаму беларускаму патрыёту, які ня здрадзіць і забяры назад.
5. Матар'ял выкарыстоўвай у гутарках з сябрамі, але будзь пры гэтым асьцярожкны.
6. Перадавай іншым толькі ў “чатыры вочы”, бяз прысутнасці каго-небудзь трэцяга.
7. Аб загінушым экзэмпляры дакладай як найхутчэй таму, ад каго атрымаў.

ЗДАБУДЗЕМ БЕЛАРУСКУЮ ДЗЯРЖАВУ —
АЛЬБО ЗЪГІНЕМ У БАРАДЗЬБЕ ЗА ЯЕ

У МАРШЫ

Жыць нам прышлося вялікімі днямі
На пераломе зялеза і песьняў;
У новых маланках, у новым громе
Съвет стары грудзям быў цесны.

Толькі шэрагаў каб нам не ламалі!
Хай з паўдаратогі, хто слаб адыходзе!
Хворых на сэрца, грудзі і ногі
Трэба ня браць у паходзе!
Плакаць ня будзем над паўшымі ў маршы,
Не, брат, ня варта! Нашто ім малітвы?
З новай адвагай, сілай і гартаю
Іх памянём новай бітвай.

М. Т-к.*

ПАЎСТАНЬ!

Паўстань з народу нашага, прарок,
Праяваў бураломных варажбіт,
І мудрым словам съкінь з народу ўрок,
Які быў век праз ворагаў спавіт!
Зъбяры ў вадну ўсю Беларусь — сям'ю,
Вазьмі зь яе прысягу і зарок,
Што не прадасьць сябе, сваю зямлю...
Зъняць путы Бацькаўшчыны ўстань, прарок!

Паўстань з народу нашага, пясьняр!
Былых і будучых вякоў баян,
І ў бурны кліч, як буры ўдар,
Зъ віхрамі загудзі пад звон кайдан!
Гудзі над Беларусяй з краю ў край,
У сэрцах съпячых распалі пажар,
Над курганамі пяруном зайграй!
Збудзіць нябожчыкаў паўстань, пясьняр!

Паўстань з народу нашага, ваяк,
І волатам на вогненым кані —
Народ аграблены, бы з торб жабрак,
За Бацькаўшчыну павядзі ў вагні!

*Верш Максіма Танка

Да хвалы шлях Радзіме пакажы,
Зъмяці з палёў яе чужых бадзяк,
На стражы стань гранічнае мяжы...
Свой край заваяваць паўстань, ваяк!
Паўстань з народу нашага, уладар!
Адбудаваць свой збураны пасад,
Бо твой народ забыў, хто гаспадар
І хто яго абдзёр з дзяржаўных шат.
На ўладара жджэ Беларусь даўно
І жджэ цябе ўладарства Божы дар —
Вялікае, магутнае яно...
Пад беларускі съцяг прыдзі, Уладар!

К. Я. *

АД ЦК Б. Н. П.

Мінуў адзін з шматлікіх гадоў гісторыі Беларусі. І здавалася-бы на першы пагляд, што гэты год, як кожны зь мінульых, год змагання за ад вечныя ідэалы, год вечных надзеяў, чаканьняў, духовых уздымаў і вечных расчараўаньняў.

Але не! Гэты год розыніца ад усіх іншых. Ён зьяўляецца годам вялікіх надзеяў і годам адраджэння веры ў народзе ў собскія сілы.

Гэта год, у якім даканаўся вялікі псыхічны пераварот у шырокіх масах Беларускага Народу, бо ў гэтым годзе, больш як у іншым, пераканаўся наш народ, што адно толькі ёсьць бязумоўна пэўным у вялікім змаганні за незалежнасць — гэта собскія сілы і дзеля таго падняў ён зноў съцяг ад вечнага змагання, арганізуючы БЕЛАРУСКАЕ КРАЁВАЕ ВОЙСКА, вырасшае з нашага паўстанчага руху на родных загонах.

Беларускае Краёвае Войска — гэта доказ здаровай народнай думкі і веры ў свае сілы.

Таму сяньня, уступаючы ў новы год нашае эры, уступаем у новы этап нашага змагання.

Мы, партыйцы, уступаем у яго з перакананьнем, што створанае намі Беларускае Краёвае Войска, узгадаванае на нашых ідэалах безкампраміснага змагання з усімі акупантамі нашай зямлі, ёсьць

*Верш Янкі Купалы “Паўстань...” упершыню быў надрукаваны ў верасьні 1919 г. У “Бюлётэні БНП” ён перадрукаваны зь невялікім зьменамі. — Зайвага С.Я.

фактам дакананым і гэта дае нам сілы і жалезнай вытрываласьці ў нашым вялікім змаганьні.

Ад імені Партыі ЦК вітаю Вас, змагары БКВ, з Новым Годам і жадаю, каб Вы ўлілі ў свае рады ўсіх тых, хто яшчэ да гэтае пары блудзіць на раздарожкы, шукаючы надарэмна чужацкіх саюзьнікаў у змаганьні за нашыя народныя ідэалы.

Вітаю Вас, браты, загнаныя вайной на чужыя землі і жадаю Вам усім у гэтым Новымя годзе мець шчасльце прыступіць да змаганьня, але ўжо не за чужыя нам інтарэсы, а за нашую **МАЦІ — Незалежную Беларусь!**

Вітаю Вас, сябры БНП, жаўнеры штурмавых аддзелаў і ўсіх тых, хто зъяднаўся пад съцягам БНП з аднёю думкай: здабыць **Незалежную Беларусь**, або загінуць у змаганьні за Яе.

І вітаю Цябе, Беларускі Народ, з Новым Годам і запэўняю Цябе, што сыны Твае ўступаюць у яго з цвёрдым перакананьнем, што год гэты, калі ня будзе годам аканчальнай перамогі, то прынамсі годам, у якім ужо выразна зарысуецца Твая Вольная Постаць, годам вялікага прагрэсу ў змаганьні за Незалежнасць!

Няхай жыве Беларускі Народ !

Няхай жыве БЕЛАРУСКАЕ КРАЁВАЕ ВОЙСКА!

Няхай жыве НЕЗАЛЕЖНАЯ БЕЛАРУСЬ і ЯЕ ЗМАГАРЫ !

Канцавы.

ДА БЕЛАРУСКИХ ВАЙСКОВЫХ ФАРМАЦЫЯЎ У НЯМЕЧЧЫНЕ, БЕЛАРУСКИХ РАБОТНІКАЎ И ПАЛІТЫЧНАЙ ЭМІГРАЦЫІ

Апошняя падзеі на ўсходзе могуць у на[й]бліжэйшай будучыні пацягнуць за сабой вялікія зъмены ў укладзе Эўропы. Судзячы з хаотычнага адступлення немцаў, трэба спадзявацца развалу Нямеччыны. Астaeцца другі наш вораг, які ўжо акупаваў нашу Бацькаўшчыну і выціскае зь Яе апошняя жыцьцёвые сокі, каб зъдзейсьніць сваю мару — даканаць сусьветнае рэвалюцыі — бальшавізм.

У сувязі з гэтым трэба лічыцца з наступнымі магчымасцямі:

1. Нямеччына капітулюе на рэч Англіі і Амэрыкі і зь іх згодай

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

кідае ўсе свае сілы супраць бальшавікоў, каб адбіць занятыя імі нямецкія тэрыторыі.

2. Капітуляцыя Нямеччыны на рэч бальшавікоў, стварэнне нямецка-камуністычнага ўраду і супольна змагацца супраць Англіі і Амерыкі.

3. Змаганье Нямеччыны аж да аканчальнай перамогі саюзнікаў і падзел яе паміж імі.

У выпадку першым: загадваю: гуртавацца усім беларусам у вайсковыя адзінкі, каб стварыць паважную сілу, зь якой мусіла-блічыцца Англія ў змаганьні з бальшавізмам.

У выпадку другім: усім Беларусам грозіць выдача нямецкім камуністычным урадам бальшавікам, і як рэзультат гэтага — павольнае кананыне ў савецкіх лагерох. Бальшавікі не палічуцца нават і з “остамі”, якія перажылі столькі зьдзеку, голаду і непасільной працы для справы нямецкіх катоў, бо яны лічуться усіх Беларусаў, якія даўжэйшы час праўывалі ў Нямеччыне, за “пераўзгадаваных” немцамі на некарысць бальшавікоў.

У сувязі з гэтым загадваю:

а/ усім беларускім вайсковым фармацыям прабірацца партызанскім спосабам на Бацькаўшчыну і там лучыць у рады Беларускага Краёвага Войска і далей змагацца за наш ідэал — **НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ**.

б/ работнікам палітычнай эміграцыі, карыстаючы з мамэнту хаосу, узброіцца і групамі выходзіць з Нямеччыны на Беларусь, дзе ёсьць нашая аснаўная вайсковая база.

в/ гэтаму загаду не падлягаюць беларусы старэйшыя як 50 год, ці зусім слабыя здароўем.

У выпадку трэцім: пункты а. і б. як у другім; да пункту в: імкнунца дастацца за дэмакратычную лінію англа-бальшавіцкую, г. з. за лінію, якая падзеліць Нямеччыну на сферу ўплываў бальшавікоў і англа-амэрыканцаў.

Работнікі і палітычныя эмігранты, абнятыя арганізацыйнай сеткай БНП, паступаюць пад кіраўніцтвам партыйных кіраўнікоў як у пункце а/; не абнятыя БНП арганізуюць самастойна малыя групы ў сіле 5-10 чалавек і дзейнічаюць, як у пункце а і б.

Прыпамінаю, што надыходзіць вялікі гістарычны мамэнт новага ўкладу сіл у Эўропе, які выкарыстаць для нашай Бацькаўшчыны і дзеля спаўнення нашых ідэал[а]ў ёсьць нашым абавязкам.

Раней ці пазней дойдзе да канфлікту паміж англа-амэрыканцамі і бальшавікамі, якія пагражают зынішчэннем усюму цывілізованаму съвету. А мы не павінны траціць халоднай крыві і

спакойна прыгатоўвацца і чакаць на гэты мамэнт. Мы, Беларусы, паставілі сваё жыцьцё на адну карту: або здабыць НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ, або загінучь у змаганьні за Яе. Ані бальшавікі, ані немцы Яе нам не дадуць!

Дык зь верай у лепшую будучыню!

Наша пара надыходзіць!

Няхай жыве Незалежная БЕЛАРУСЬ !

Д У Б О В Ы

Кіраунік Вайсковы ўпоўнаважаны
ад ЦКБНП на Нямеччыну.

МЫ І “УЛАСАЎШЧЫНА”

Выпускаючы навагодні нумар “Бюлетэню” і няхочучы быць неактуальным сярод тых, да чыйго ведама дайшоў ужо маніфэст ген. Уласава, зразумела, што мушу тут парушыць тэму т. зв. “Едзіненьня” ці іначай “Камітэту Народаў Расеі”.

Тэма гэтая, дзякуючы, з аднаго боку сваёй актуальнасці, з другога-ж добрай прапаганьдзе, вышыкалянай на бальшавіцкіх мэтадах, сталася даволі актуальнай, а асабліва сярод Беларускага народу, які бадай адзін з першых падняў съязг барадзьбы з бальшавізмам.

На зъмену нямецкай акупацыі прышла на нашыя землі ізноў ня мень кашмарная бальшавіцкая, зь якой мы сяньня змагаемся ў глыбокім падпольлі і /у/ родных лясох, ня могучы супроцьставіць раўнавартаснай сілы ў адкрытым змаганьні.

Зразумела, што для нас зъяўляецца саюзьнікам кожная сіла, абавёртая на здарowych нацыянальных асновах, якая імкнецца да стварэння самастойнага дзяржаўнага арганізму і якой у першую чаргу стаіць на перашкодзе бальшавізму.

І так, цераз супольнае змаганьне супроты бальшавізму Беларускага Краёвага Войска і Украінскай Партызанскай Арміі стварыўся натуральны беларуска-украінскі саюз. Да іх далучаюцца ў супольным змаганьні іншыя народы Каўказу. Гэты саюз паўстаў з супольна пралітай гэтымі народамі крыўі, у супольным змаганьні з супольнымі ворагамі, з кождаразовымі акупантамі, бо вораг наш той, хто бязпраўна захоплівае нашыя землі і адмаўляе нам натуральнага права на незалежнасць.

І вось, у гэтым часе паяўляецца на арэне антыбальшавіцкага змаганьня новы дзейнік у постасці ген. Уласава.

Зусім зразумелая рэч, што БНП з радасцю прывітала вестку, што нарэшце таксама і расейцы паднялі, трыманы ўжо намі і

іншымі народамі акупаванымі бальшавікамі, съцяг змаганьня з чырвонау заразаю.

Паколькі ген. Уласаў стаіць на чыстым і здаровыем нацыянальна-расейскім грунце, БНП, як беларуская нацыяналістычная арганізацыя, ня можа і ніколі ня будзе выступаць проці ў яго. Але навучаныя на прыкладзе немцаў, якія ішлі супроты бальшавікоў “за вольную Беларусь і Украіну”, што і між іншым і ген. Уласаў ставіць сабе за заданьне, падыходзіць да ўсялякага роду “асвабажджэння” з пэўнай асьцярогай.

БНП у супольным змаганьні з бальшавізмам не адкідае такога паважнага саюзьніка, якім ёсьць Расейскі народ і ідзе супольна з ім з такою мэтаю, каб разьбіць зыненавіджаны бальшавізм і на яго развалінах будаваць Незалежную Беларусь, разумеючы, што і Расейцы маюць адносна свайго народу ту ю самую мэту.

Але БНП, як арганізацыя, якая ўзяла на сябе адказнасць за лёсы і будучыню Беларускага Народу, чутка стаіць на варце самым назовам акрэсьленай ідэі і гатова ўступіць у крывавае змаганьне з найбліжэйшым нават саюзьнікам, калі ён пасягне на нашыя народныя правы, на нашае нацыянальнае я, на нашу незалежнасць.

Д.

БЕЛАРУСКАЯ МОЛАДЗЬ

Беларуская моладзь праходзіць яшчэ больш цяжкую і крывавую дарогу, чымся ўвесь Беларускі народ.

На яе душы адыйгрываецца ў найбольш яркай форме уся агіда і крывадушнасць нашых ворагаў.

Не патрэбна шмат аргумэнтаў, каб даказаць, колькі крүуды мусела перанесьці наша моладзь пад польскай акупацыяй Захадний Беларусі і зьдзек маральны на ўсіх адрезках маладое душы ў паняволенъні камсамолу.

Ня зрокся надзеі паняволенъні душы нашай моладзі і кароткатрываалы акупант нашай Бацькаўшчыны — гітлероўская Нямеччына.

Немцы добра ведалі, што моладзь ёсьць будучыня Беларускага народу і хочучы спыніць яе нацыянальны ўздым, накінулі маладой арганізацыі бязхрыбетнае і халуйскае кіраўніцтва ў асобе Ганька*. Гэтым самым думалі яны, што пры помачы бяздущнага інструменту,

* М. Ганько пакаяўся “ў грахах” і далучыўся да БНП толькі ў пачатку 1945 г., ужо пасля выхаду гэтага нумару “Бюлетэню БНП”.

які[м] быў у нямецкіх руках Ганько, ім лягчэй удасца выкарыстаць маладую беларускую сілу для сваіх мэтаў.

Аднак, здаровая ў сваіх асновах нашая маладзь хутка адшрыфтавала гэтывы подлывя намеры. Ёй ня трудна было пераканацца, што вызначаны ім немцамі кіраўнік — гэта нікчэмны “эрзац”, і яна хутка знайшла сабе правадыроў, вырасших зь яе радоў.

І так, памятаючы яшчэ польскія эксперыменты з гарцэрствам, бальшавіцкія з камсамолам і перажываючы апошняя нямецкія і зноў савецкія, дайшла да пераканання, што кожны чужынец імкненца да аднаго: забіць духову беларускую маладзь, каб лягчэй апанаўваць народ. Але як-бы ня імкнуліся да гэтага нашыя ворагі, ім ня ўдасца асягнуць сваёй мэты, бо Беларуская Моладзь нацыянальна ўжо съпелая і яна зразумела, якую адказнасць на сваіх плячах нясе, яна пераканалася, што ад яе залежыць будучыня Беларусі і таму ня мае права прадаць сябе і сваёй душы чужынкам.

І сяньня загнаная сілай у рады Чырвонай арміі — з аднаго боку, а з другога — кінутая ў нямецкія лягеры і фабрыкі, страціўшы ўсё ім дарагое: Бацькаўшчыну і сям'ю, ня страціла аднаго — гэта ІДЭІ. Ня страціла адвечнага імкнення да сонца і свабоды, да незалежнага жыцця ў Вольнай Бацькаўшчыне! Наш народ, маючы такую маладзь, можа быць спакойны за сваю будучыню.

Вы, маладыя арляніты, падняліся ў прастору па СОНЦА! Дык не дазвольце чужынкам зламаць Вам крыльле!

Трымайце цвёрда штандар незалежнасці ў сваіх маладых руках! З Вамі народ! З Вамі Беларуская Незалежніцкая Партыя!

Гуртуйцеся каля ЯЕ! Пашырайце ЯЕ ідэю, бо ідэя БНП — ідэя народу!

Каладзей*

АБ ПАЛІТЫЧНЫМ ПАЛАЖЭНЬНІ Ў ЭЎРОПЕ

За ўесь час вайны, палітычнае палажэньне ў Эўропе ніколі ня было такім заблытаным, як на пераломе 1944/45 гг. Галоўнай прычынай гэткага стану ёсьць няпэўнасць, да чаго імкнуцца ў гэтай вайне заходня-эўрапейскія дзяржавы Англія і Амэрыка. Бо калі Нямеччына была на вышыні сваёй ваеннай славы, калі яе арміі стаялі на ўсходзе пад Пецярбургам, Москвой, Сталінградам і на Каўказе, а на захадзе нямецкія камандзеры з пагардай адкідалі

* Псэўданім Станіслава Грынкевіча (малодшага), дзеяча Беларускага Камітэту Самапомачы ў Бэрліне, сябра БНП ад 1944 г.

нават усялякую думку аб магчымасці высадкі англа-амэрыканцаў — палітычная сытуацыя ў Эўропе складалася пад беспасрэдным уплывам нямецкіх перамогаў на фронце і была ясная. Увесь сьвет ведаў, што калі-б перамагла Нямеччына, усе эўрапейскія дзяржавы страцілі-б сваю самастойнасць, а занятыя на ўсходзе вялізарныя прасторы былі-б нямецкімі калёніямі, нямецкім “лебенсраймам”. Таму ўся Эўропа адхілілася ад немцаў і была салідарнай у сваёй антынямецкай пазыцыі.

Але нямецкая перамога кончылася хутка. Бальшавік затрымаў нямецкі паход на ўсходзе, выкарыстаўшы знурэнне ворага, ды ягоную бязъмежную дурноту, прычына якой ляжыць у расавай нямецкай тупалобасці і пагнаў нямецкія арміі назад. Пасьля двух гадоў бязупыннага біцьця немцаў, бальшавік глыбока ўрэзаўся ў самую Нямеччыну, загарнуў амаль усе Балканы, Вугрыю, Фінляндью. І калі-б у гэтай вайне Нямеччына мела за ворага толькі бальшавіцкую Расею, дык палітычнае палажэнне ў Эўропе складалася-б цяпер пад уплывам бальшавіцкіх перамогаў і было-б таксама ясна кожнаму ведама, да чаго імкнуцца бальшавікі. Мэта ў іх была і засталася тэй самай — сусветная рэвалюцыя. У прыпадку перамогі расейцаў — уся Эўропа складалася-б з г. зв. савецкіх рэспублік, у якіх панавала-б Москва і ейнае НКВД. За колькі год бальшавіцкага панаваньня Эўропа, у тым сэнсе, у якім сяньня мы аб ёй гаворым, перастала-б зусім існаваць. Яна была-б aberнута ў пустэльню.

Але ў гэтай вайне праймаюць удзел ня толькі Москва і Нямеччына. У саюзе з Москвою ваююць супроты Нямеччыны Англія і Амерыка. Што іхныя мэты вайны не пакрываюцца з Нямецкімі — гэта бязспрэчна. Але не пакрываюцца яны і з бальшавіцкімі, а калі не, дык як далёка ідуць розніцы? Ці пасьля супольнай перамогі над Нямеччынай гэтыя розніцы выклічуць новую вайну, гэтым разам між заходнімі дзяржавамі і Москвой? Іншымі словамі — ці Англія і Амерыка маюць у гэтай вайне свае собскія мэты, дзеля зьдзейсьнення якіх рашиліся-б і на вайну з сваім саюзнікам — Mac[к]вой, пасьля, зразумела, заканчэння вайны з Нямеччынай?

Трэба сцьвердзіць, што гэтае пытаньне, асабліва цяпер, калі вайна супроты Нямеччыны набліжаецца да канца, цікавіць абсолютна ўвесь сьвет, а перадусім народы Эўропы, у тым ліку і нас, беларусаў. Нажаль, на яго дагэтуль няма выразнага адказу. Выказаны тамы супярэчных думак, але далей іх справа не пайшла. Ніхто сяньня ня важыцца сказаць, што новая вайна напэўна будзе і ніхто ізноў-жа не пярэчыць катэгарычна, што яе ня будзе.

Калі падсумаваць усе тыя аргумэнты, якія прамаўляюць за няўхільнасцяй збройнай развязкі між заходнімі дэмакратыямі і Москвою, дык лёгіка іх здольная пераканаць кожнага ў нямінучасці гэтае вайны. Калі-б яе ня было, уся Эўропа зь яе калясальнымі людзкімі і тэхнічнымі магчымасцямі, пасля разъбіцца Нямеччыны сталася-б у самым хуткім часе бальшавіцкай. Ня толькі амэрыканцы, якія вынесліся-б самі, але і ангельцы былі-б назаўсёды выкінутыя з эўрапейскага сухазёму. А за пару год чырвоным за-гарэліся-б полымям і самыя ангельскія абтокі, ды багацейшыя ў сьвеце ангельскія калёніі. З Каўказу, Ірану, Балкану і Аўганістану бальшавікі без асаблівых цяжкасцяў дакаціліся-б да Іраку, Эгіпту, Суэцкага канала і на пасыледак да Індыі. Катастрофа Ангельшчыны была-б пытаньнем найвышэй дзесятка-пару год. А нават ці трэба было-б так доўга чакаць? Палітычная дынаміка бальшавіцкае Масквы такая аграмадная, што сумлеўна, каб яна, апанаваўшы Эўропу, чакала-б і пару год зь ліквідацыяй Ангельшчыны. І таму вайна між англа-амэрыканцамі і Москвой ёсьць няўхільнай ня толькі дзеля таго, што Англія і Амэрыка будуць бараніць сваіх інтарэсаў і свайго існаваньня, але і дзеля таго, што яе справакуюць бальшавікі. Справакуюць не абавязкова тым, што чырвоная армія, сустрэўшыся дзесь у сярэдзіне Нямеччыны з англа-амэрыканцамі, рынецца на іх. Можа быць і гэтак, але гэта для бальшавікоў не патрэбна. Москва распаліць хатнія войны ў Францыі, Гішпаніі, Бельгіі, Італіі, так як нядавна распаліла ў Грэцыі і будзе падтрымоўваць чырвоных усімі способамі. Ці-ж ужо сяньня бальшавікі ня ўздымаюць чырвоных съязгоў з сярпом і молатам у Алжыры, Італіі, Бельгіі, Францыі, а нават у сярэдніяй Амэрыцы, тут-же пад носам у англа-амэрыканцаў?

Москва ведае, што перамога чырвоных у гэтых краінах будзе раўназначнай з канчальным выгнаньнем зь іх ангельцаў, не гаворачы ўжо аб амэрыканцах. Сама Москва ў гэней акцыі можа застацца "збоку", толькі "назіральнікам" і нават спрабаваць устанавіць "добраяя" зносіны, зразумела, да пары да часу, як з Англіяй гэтак і з Амэрыкай, браць у іх аграмадныя пазыкі і лудзіць англа-амэрыканскіх капіталістых шырокімі магчымасцямі для іхных капіталаў пры адбудове зруйнаваных СССР і Эўропы. Само сабой зразумела, што гэтыя пазыкі бальшавікі ўжывуць на ўзбраеніне, ніколі іх ня зьвернуць, а капіталістых да сябе ня пусьцяць. І навошта! За колькі год ня будзе і самых пазычальнікаў!

Гэткім чынам, калі-б англа-амэрыканцы не хацелі трэцяй сусветнай вайны, а думалі-б шляхам дыплёматычных камбінацыяў з

бальшавікамі нейкім цудам адбудаваць у Эўропе зынішчаную палітычную раўнавагу /гэтым разам скіраваную супроць бал[ъ]шавікоў/, дык гэта было-б такой наўнасьцяй, зь якой можна спаткацца дзе хаця, нават у немцаў, але ня ў Англіі ці Амерыцы. Так вучыць нас, прынамся, гісторыя. Калі англа-амэрыканцы не захочуць, дык бальшавікі накінуць ім вайну.

Такой сітуацыі, каб бальшавікі, пасьля разьбіцца Нямеччыны, раптам павярнулі на ўсход і зракліся Эўропы, як гэта зрабілі калісь іхняя продкі манголы, быць ня можа. Такія рэжымы, як бальшавіцкі ці нацыяналсацыялістычны, свайго дынамізму паўстрымаць ня могуць — яны або перамагаюць, або гінуць, калі ён ня мае магчымасці разьвіцца або вечнага заходу.

Гэткім чынам на пытанье: ці пасьля разгрому Нямеччыны дойдзе да трэцяй сусьветнай вайны між СССР з аднаго боку, а магчыма і Амерыкай з другога, можна са стаграцэнтнай пэўнасьцяй цвердзіць, што так. Нельга пагадзіцца з тым, каб Ангельшчына, а нават ЗША гэтага ня бачылі. Яны могуць адчуваць зынеахвочаньне, цяжкасці, але ня ўхільнасьць вайны, бязумоўна, разумеюць. Англія ня можа выдаць Эўропу бальшавікам, бо гэта азначала-бы собскую загубу. З другога боку, Англія без саюзнікаў наагул не ваюе, а ў Эўропе бяз іх і ваяваць ня можна. Таму няма сумлеву, што пасьля перамогі над немцамі яна будзе імкнуцца да стварэння ў Эўропе такога стану, каб тут існавала сіла, якая пры ейнай дапамозе раўнаважыла бальшавікоў. Гэта сусветчыць, што прынамсі Англія, мае свае выразныя мэты вайны ў Эўропе. Яна ня можа аддаць яе бальшавікам, як абаронцы Эўропы ад усходняе дзічы. Самі-ж немцы сваей бязглуздай палітыкай зрабілі ўсё, каб гэтая дзіч прыйшла аж у сэрца Эўропы, а цяпер, як фарысэ, б'юцца ў грудзі і крычаць, што бяз іх няма ратунку. Дарэмна! Калі бальшавікі і будуць разьбітыя, а эўрапейскія народы атрымаюць свабоду, дык зробяць гэта ў кожным выпадку ня немцы. Калі-ж у шматлікіх, нават выдатных палітыкаў і эўрапейскай грамадзкай думцы пануе няпэўнасьць, што да магчымасцяў вайны заходніх дзяржаваў з бальшавікамі, дык каранёў яе трэба шукаць не ў адсутнасьці собскіх мэтаў у Англіі і ЗША ў Эўропе, а ў палітычнай тэктыцы гэтых дзяржаваў у адносінах да бальшавікоў. А гэта што іншае. Запрадаўды, за ўвесі час вайны англа-амэрыканцы толькі і зрабілі, што ўва ўсім уступалі бальшавікам. Здавалі ім у Эўропе адну пазыцыю за другой. Усе іхняя гарантіі аказаліся пакуль што,

запраўды, толькі словамі. Больш таго. Англа-амэрыканскія адказныя палітычныя дзеянікі прызнаюць бальшавікамі права гаспадарыць у Эўропе так, як яны хочуць. Немцы гэткае паступаваньне тлумачуць халуйствам і слабасцю Чэрчыля і Рузвэл[ъ]та перад Сталінам. Мы ня выключаем, што Чэрчыль і Рузвэл[ъ]т хочуць дагаварыцца з Сталінам, каб неяк абыйсьціся бяз новай вайны, хоць гэтыя спробы ўважаем за зусім дарэмныя і недарэчныя. Але калі-б Англія і ЗША чуліся ў адносінах да бальшавікоў без парандыння дужэйшымі, што ёсьць фактам, дык ці аплацілася ім сяньня выступаць супроць бальшавіцкага захопніцтва і палітыкі ў занятых імі частках Эўропы? Ці-ж не чырвонаармеец пралівае сваю кроў і ці не бальшавіцкі работнік надрывае апошнія сілы, зносячы голад і холад, каб асягнуць перамогу, якая так неабходная і для Англіі з Амэрыкай? Што значыць прыабяцаць бальшавікам ня тое што Эўропу, а нават і Афрыку ў прыраўнаньні да тых ахвяраў, якія яны складаюць у гэтай вайне? Хто сяньня датримоўвае, у змененых абставінах, палітычныя абяцанкі? Нам здаецца, што гэта больш правільнае тлумачэнье, чымся шукаনьне тут нейкай слабасці ці халуйства перад Сталінам.

Адказаўшы гэткім чынам на пытаньне адносна магчымасцяў трэцяй сусьветнай вайны і выяснянішы, што для існаванья Англіі, а нават ЗША, неабходным ёсьць устанаўленыне ў Эўропе палітычнае раўнавагі, скіраванае, пасля разьбіцца немцаў, супроць бальшавікоў, мы гэтым ня вырашае[м] яшчэ пытаньня, як далёка заходня дзяржавы зайнтрасаваныя ў перабудове Эўропы, у асаблівасці, ці нашыя землі ўваходзяць у сферу гэтага зайнтрасаваньня? Палітычную раўнавагу ў Эўропе Ангельшчына можа ўстанавіць розна. Найпрасцейшы способ — гэта ня руйнаваць і не драбіць Нямеччыны, а выкарыстаць яе ў будучых мірных камбінацыях супроць бальшавіцкай Расеі. Тады Ангельшчына ня мела-б зацікаўленыня ня толькі нашымі землямі, але нават Польшчай. Гэта была-б найгоршая для нас камбінацыя. Калі-б, аднак, перамагла канцэпцыя падзелу і зынішчэння Нямеччыны, аб чым сяньня шырака гаворыцца ў пр[о]цінямецкім лягеры, тады заходня дзяржавы павінны былі-б падзяліць і СССР. Тады для народаў г. зв. “МіжЭўропы”, а гэтым самым і для нас, беларусаў, адчыніліся-б шырокія перспектывы здабыцца незалежнасці.

Аб магчымасцях гэтых канцэпцыяў, як і аб дзеяніках, якія стаяць за адну і другую, скажам іншым разам.

Аглядчык.

БНП РАЗГАРНУЛА АКТЫЎНУЮ БАРАЦЬБУ СУПРАЦЬ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ

Прапануем увазе чытачоў дакумэнт з Дзяржайнага архіву Мінскай вобласці, які датычыць гісторыі Беларускай Незалежніцкай Партыі. Гэта даведка НКГБ аб дзеянасці БНП на тэрыторыі Беларусі, датаваная 24 лютага 1945 году. Найперш зъвяртае на сябе ўвагу адсутнасць камуністычнай дэмагогіі ў вызначэнні мэтаў БНП. У дакумэнтах, прызначаных для “ўнутранага карыстаньня”, патрэбы ў ёй не было. У дакумэнце суха і съцісла распавядаетца пра структуру, мэты і шляхі дзеянасці БНП. Пазначана дата заснаванья партыі — 1942 год. Прыведзеныя звесткі пра Цэнтральны Камітэт і арганізацыйную структуру БНП, прычым дакладна вызначана яе нізавая арганізацыйная адзінка — зъвяно. Асаблівую цікавасць выклікае съцверджаньне аб tym, што групы БНП былі створаныя ва ўсіх абласных і раённых цэнтрах БССР. Прауда, гэта супярэчыць сучасным ведам аб БНП як малаколькаснай і глыбока закансыпраўданай арганізацыі. Улічваючы раздробленасць тэрыторыі Беларусі падчас нямецкай акупацыі, такая разгалінаваная структура БНП нам падаецца малаверагоднай. Магчыма, супрацоўнікі НКГБ намагаліся такім чынам падвысіць у вачах сваіх кіраўнікоў значнасць выкрытай імі арганізацыі і яе небясьпеку для савецкай улады. Але інфармацыі занадта мала, каб можна было рабіць абгрунтаваныя заявы на гэты конт.

Дакумэнт падаецца ў перакладзе з расейскай мовы.

Васіль Матах

“Зусім сакрэтна

Сакратару Мінскага Абласнога Камітэту КП(б)Б

тав. КАЗЛОВУ

гор. Мінск

Даведка

На тэрыторыі Беларускай ССР ускрыта падпольная контррэвалюцыйная нацыяналістычная арганізацыя, якая называе сябе “Беларускай незалежніцкай партыяй” (“БНП”). Апошняя была

створана ў 1942 годзе нацыяналістамі пад кіраўніцтвам нямецкіх разьведвогранаў.

“БНП” мае праграму, статут і ставіць за сваю мэту вядзенне ўзброенай барацьбы супраць савецкай улады, за стварэнне “незалежнай” буржуазнай беларускай рэспублікі.

Кіруочым органам гэтай партыі зьяўляецца цэнтральны камітэт, які складаецца з 7-мі сябраў, які ачольвае кіраўніцтва 5-ю аддзеламі: палітычным, арганізацыйным, вайсковым, прапагандысцкім і фінансавым.

Цэнтральны камітэт “БНП” праз спэцыяльных упаўнаважаных зьдзяйсьняе ідэйнае кіраўніцтва і контроль за дзейнасцю партыі. Спэцыяльныя ўпаўнаважаныя ЦК кіруюць абласнымі арганізацыямі “БНП”, абласныя — раённымі, а апошнія першаснымі. Першаснай арганізацыйнай адзінкай “БНП” зьяўляецца зьвяно, якое складаецца з 3-7 сябраў на чале з кіраўніком зьвяна, які прызначаецца раённымі кіраўнікамі “партыі” і ў працы яму* цалкам падначалены.

У адпаведнасці з статутам у сябры “Беларускай незалежніцкай партыі” можа быць прыніяты кожны беларус, які дасягнуў 16-гадовага ўзросту** пасля праходжання 2-х месяцовага выпрабаваўчага тэрміну і складання пісьмовага абавязацельства на вернасць “ідэям партыі”.

Наяўнымі матэрыяламі выяўлена, што падпольныя групы “БНП” былі створаны ва ўсіх абласцях і раённых цэнтрах БССР.

У пэрыяд акупацыі Беларусі нямецкія разьведвальныя органы праз сваю агенцтуру з ліку выбітных нацыяналістаў на чале “БНП” накіроўвалі дзейнасць апошніх на вярбоўку ў свае шэрагі новых прыхільнікаў, распальваныне нацыяналістычных памкненняў і прышчапленыне варожых адносінаў да Савецкага Саюзу.

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі ад нямецкіх захопнікаў, “БНП” пад сцягам стварэння “незалежнай” буржуазнай Беларускай рэспублікі разгарнула актыўную барацьбу супраць савецкай улады.

На тэрыторыі Ўсходняй Пруссіі ў лягеры “Дальвіц”[.] у маёntку Вальбуж і іншых месцах існавалі спэцыяльныя школы па падрыхтоўцы дывэрсантаў, разьведчыкаў, арганізатораў і кіраўнікоў бандыцкіх груп, якія ствараюцца ў нашым тыле для вядзення ўзброенай барацьбы супраць савецкай улады.

У гэтых школах навучаліся ўцекшыя з немцамі ўдзельнікі а[нты]/с[авецкіх] нацыяналістычных арганізацыяў (у тым ліку і сябры “БНП”), якія існавалі ў пэрыяд акупацыі на тэрыторыі Беларусі і ачольваліся “беларускай цэнтральнай радай”.

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

У цяперашні час цэнтральны камітэт “БНП” сумесна з нямецкімі разьведорганамі вядуць узмоцненую перакідку праз лінію фронту ў наш тыл сваіх эмісараў з мэтай актывізацыі дзеянасьці гэтай “парты”, арганізацыі паўстанцкага руху, тэарыстычнай, дывэрсійнай і разьведвальнай працы.

Паведамляем для інфармацыі.

Начальнік Упраўлення НКГБ Мінскай вобл.

Падпалкоўнік Дзяржбяспекі

(ЗМУШКО) Подпіс

Вык. Мерынаў

24 лютага 1945 г.

№ 2/2/1375

г. Мінск

ПМ

Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці, ф. 1-П, в. 2, спр. 68, арк 51-52. Машынапіс, арыгінал. На першым аркушы дакумэнта стаіць штамп, які съведчыць пра тое, што ён паступіў у Асобы Сэктар Мінскага абкаму КП(б)Б 1 сакавіка 1945 г. з уваходзячым нумарам 826. На першым аркушы таксама ёсьць выкананы чарніламі подпіс 1-га сакратара Мінскага абкаму Васіля Казлова і дата “2/III 45 год”

*Так у тэксеце.

**Паводле Статута БНП з архіва сябра ЦК Міхася Зуя, у партыю прымаліся асобы, якія мелі 18 гадоў. Гл.: Ёрш С. Вяртаньне БНП. Асобы і дакумэнты Беларускай Незалежніцкай Партыі. Менск—Слонім, 1998, б. 109. — Заўвага “БР”.

*Богдан Швец**

БЕЛАРУСКІЯ АБАРОНЦЫ КАРПАЦКАЙ УКРАІНЫ

Гэтая публікацыя, безумоўна, сэнсацыйная. Дагэтуль нічога не было вядома пра змаганьне беларусаў у складзе абаронцаў Карпацкай Украіны ў сакавіку 1939-га. Некалькі дзесяткаў бязыменных герояў вяртаюцца зь нябыту. Праўда, мы пакуль ня ведаем іх прозывішчаў, але гэта толькі заахвочвае да далейших пошукаў. Ёсьць звесткі, што захаваліся сьпісы байкоў “Карпацкай Січы”, у якіх каля некаторых прозывішчаў пазначана “беларус”.

Хто былі гэтыя людзі? Пераважна студэнты, якія навучаліся ў ВНУ Чэхіі і Нямеччыны. Яны нашывалі на рукавы бел-чырвона-белыя сцяжкі, прышпільвалі значкі з “Пагоняй” ды змагаліся за Беларусь, хоць і ў карпацкіх гарах, у складзе ўкраінскіх аддзелаў. Гэтыя маладыя хлопцы пайшли ваяваць насуперак пазыцыі беларускіх эміграцыйных палітыкаў у Празе і Бэрліне, што арыентаваліся на чэхаў і немцаў, якія пакінулі Карпацкую Украіну на “зъяданьне” Вугоршчыне. Яны ня мелі палітычнага кірауніцтва, ня мелі і камандзіра, які мог бы дамагчыся іх аб'яднаньня ў складзе аднаго аддзела...

Некаторыя пражскія беларусы, якія па вайне трапілі на Захад, згадвалі пра хлопцаў, якія паехалі бараніць Карпацкую Украіну. Яны сцівярджалі, што адтуль ніхто не вярнуўся...

У жыцьці німа нічога выпадковага. Госпад заўсёды мае Свае задумкі, у гэтым я яшчэ раз меў магчымасць пераканацца, калі 26 жніўня 2007 году апынуўся на кінафэстывалі ў Львове. Менавіта там праходзіў прагляд адной з сэрый дакументальнага кінафільму “Сабор на крыўі”, прысьвежанай Карпацкай Украіне. Побач са мной сядзеў беларускі праваслаўны сьвятар а. Сяргей Горбік, суаўтар кнігі “Беларускі супраціў”, якую я меў магчымасць прачытаць. Дзякуючы размове зь ім зьявіўся і гэты невялікі артыкул.

Яшчэ ў сярэдзіне 90-х гадоў XX ст., пачынаючы працаўцаў над тэмай Карпацкай Украіны, я меў магчымасць папрацаўцаў у маскоўскіх архівах савецкага КГБ, дзе і пазнаёміўся з паказанынямі

*Богдан Швец — украінскі гісторык, кандыдат гістарычных навук. Адзін з аўтараў сцэнару дакументальнага фільму “Сабор на крыўі”. Жыве ў г. Луцк.

Палкоўнік Міхайла
Каладзінскі

прэзыдэнта Карпацкай Украіны а. Аўгусьціна Валошына. Сярод іншых, зьявілася ў майм нататніку і наступная цытата: "...абараняць Карпацкую Украіну прыехалі ня толькі украінцы з усяго съвету. Сярод добраахвотнікаў Карпацкай Січы былі французы, беларусы, гішпанцы ды іншыя". *

Тады я не надаў належнай увагі гэтай цытате, але, як зараз бачна, занатаваў яе не выпадкова.

Як вядома, 9 лістапада 1938 году была створаная "Арганізацыя Народнай Абароны — Карпацкая Січ" — узброеная сілы Карпацкай Украіны, а са сьнежня таго ж году

пачалося прыбыцьцё добраахвотнікаў з усяго съвету. Гэта былі пераважна ўкраінцы, сябры розных нацыянальных арганізацыяў ад АУН да "Пласту". Па інфармацыі вугорской выведкі, на пачатак сакавіка 1939 г., "Карпацкая Січ" налічвала ў сваіх шэрагах 15 тысяч байцоў, зь іх 7 тысяч былі апранутыя ў форму. На яе ўзбраеныні былі 12 тысяч стрэльбаў, 5 тысяч пісталетаў, а ў групе "Хуст" — 15 танкаў.

Сёньня дакладна невядома, колькі беларусаў пасыпелі прыбыць ў Карпацкую Украіну, бо нацыянальнай статыстыкі тады не вялося. Але захаваліся некалькі цікавых дакумэнтаў.

Так, у прыватным архіве сям'і Бунчукоў з Канады¹, захоўваецца кароткі ліст Олеся Бунчука ад 4 сакавіка 1939 году. У ім Олесь піша: "... служу пад камандай паўкоўніка Каладзінскага.² ... Сярод нас ёсьць дзесятак маладых беларускіх хлопцоў, пераважна студэнтаў, раскіданыя яны па ўсіх чотах і ў нашую таксама. Нашылі на рукавы свой нацыянальны сымбал — бел-чырвона-белы сцяжок".**

Відавочна, беларусы былі ня толькі ў атрадзе палк. Каладзінскага, але аб гэтым крыху ніжэй.

Пакуль невядома, адкуль прыбылі на абарону Карпацкай Украіны беларускія добраахвотнікі. Але, улічваючы невялікі тэрмін яе існаваньня, хутчэй за ўсё, гэта былі беларускія студэнты з Чэхаславаччыны і Львова.

* Пратаколы допыту а. А. Валошына // ЦГІА РФ, спр. №1756-ГІ, арк. 59 (паводле запісаў аўтара ад 16.11.1994 г.).

** Ліст О. Бунчука родным. Фотакопія захоўваецца ў архіве аўтара. Пераклад з украінскай.

На жаль, Карпацкая Україна сталася чарговай “разьменнай картай” у палітычнай гульні нямецкай і савецкай імпэрый. Ужо ў сакавіку 1939 году Гітлер паведаміў рэгенту Вугоршчыны адміралу Хорці, што Нямеччына не будзе супрацьдзеіць вугорскай акупацыі Карпацкай Україны і наогул усяго чэскага Закарпацьця.

У ноч на 14 сакавіка 1939 году аддзелы 6-й вугорской арміі перайшлі мяжу Карпацкай Україны і пачалі вайсковыя апэрацыі на мukачаўскай дзялянцы. Прэм'ер-міністр аўтаноміі а. А. Валошын аддаў загад жандармэрый выдаць зброю атрадам “Карпацкай Січы”. Адначасова з вугорскім наступам генэрал Л. Прхала аддаў загад чэшскім войскам прыступіць да раззбраеньня січавікоў. Пачалася герайчная абарона Карпацкай Україны.

Наступ вугорцаў ішоў у чатырох кірунках: 1. Ужгарад — Перэчын — Ужок; 2. Ужгарад — Свалява — Лавочне; 3. Мукачаў — Іршава — Кушніца; 4. Карапеў — Хуст — Ясіня — Волове. Асноўны удар быў нанесены на лініі Ужгарад — Перэчын, дзе пачаліся ўпартыя бai. Вугорскія аддзелы імкнуліся адрэзаць Карпацкую Україну ад Славаччыны. Працяглыя бai з украінцамі пагражалі доўгім таптальнем на месцы, але дапамога вугорцам прыйшла ад палякаў, якія пачалі разъвіваць свой наступ ад Ужоцкага перавалу. Цяжкія сутычкі з вугорцамі адбыліся каля вёскі Гаронда, дзе трymала абарону сотня січавікоў М. Стойка, якая раней служыла ў памежнай ахове. Украінцы 16 гадзінаў адбівалі атакі вугорской пяхоты, падтрыманай браневікамі.

Аналагічнае становішча склалася на лініі Берагова — Сеўлюш — Хуст. У наступе прымалі ўдзел бранетанкавыя і артылерыйскія часьці вугорскага войска. Горад Сеўлюш абараняў курэнъ³ січавікоў, які складаўся ў асноўным з навучэнцаў мясцовай сэмінарыі пад камандаваннем свайго выкладчыка сотніка Я. Галоты. На дапамогу сэмінарыстам выступіў гарнізон січавікоў з г. Карапеў. Атрымаўшы падмацаванье, украінцы разгарнулі фронт уздоўж р. Цісы. Падчас баёў горад Сеўлюш двойчы пераходзіў з рук у рукі. У абароне украінцы выкарысталі захоплены імі вугорскі танк.

Але сілы былі відавочна няроўныя. 16 сакавіка вугорцы акупавалі г. Хуст, а 17 сакавіка — г. Рахаў і вёскі Ясынь і Буштова (Бушціна). Сябры ўраду Карпацкай Україны на чале з а. А. Валошыным эмігравалі ў Румынію і далей — у Вену.

У апошнім баю з вугорскімі войскамі каля в. Валавец (17-18 сакавіка 1939 г.) герайчна загінуў атрад “Карпацкай січы” пад камандаваннем палкоўніка М. Каладзінскага (паводле іншых звестак, Каладзінскі загінуў каля Салатвіна альбо Бушціна — “БР”). Ніхто не адступіў. Цяжкапараненых байцоў дабілі вугорцы.

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

18 сакавіка 1939 г. вугорскія войскі завяршылі акупацыю Карпацкай Украіны і выйшлі на ўесь працяг мяжы з Польшчай і Румыніяй, а на трэці дзень акупацыі Карпацкай Украіны вугорскія войскі на Ворыцкім перавале перадалі польскім памежнікам палонных украінскіх січавікоў — грамадзянаў тагачаснай Польшчы, якія прыбылі на абарону Карпацкай Украіны. Пасьля кароткага маршу ўглыб польскай тэрыторыі січавікоў замкнулі ў склепе кашараў, а на наступны дзень, да заходу сонца яны былі расстраляныя ў вёсках Новая Растока і Вербяж'е.

У лістападзе 1942 году сп. Рыгор Лемко, брат і дзядзька якога маглі быць там расстраляныя, наведаў гэтыя месцы. Мясцовыя жыхары распавялі яму, што сярод расстраляных былі і некалькі чалавек родам з Вільні (Віленшчыны?). Гэтыя людзі размаўлялі “не па-польску і не па-ўкраінску”.***

Сп. Лемко лічыў, што гэта былі беларускія студэнты з Львова, што пайшлі разам са сваімі ўкраінскімі сябрамі абараняць Карпацкую Украіну.

Паводле нашага меркавання, у абароне Карпацкай Украіны ўдзельнічала некалькі дзесяткаў беларускіх нацыяналістаў-патрыётаў. Яны былі разъмеркаваныя па розных украінскіх фармацыях, бо ня мелі адзінага кіраўніцтва і ўсе яны герайчна загінулі “За вашу і нашу свабоду!”. Украінцы заўсёды захаваюць у сваіх сэрцах вечную памяць аб невядомых беларускіх героях.

Пераклад з украінскай.

¹Аўтар ужывае слова “радына”. Гэта досьць шырокі панятак, бо ўключае ўсіх родзічаў. Прозвішча могуць адрознівацца.

²Каладзінскі Міхайла (6.7.1902 — 19.3.1939), украінскі вайсковы дзеяч. Псеўданімы “Гузар”, “Кум”. Сябра Украінскай вайсковай арганізацыі з 1922 г., актыўны ўдзельнік моладзевых нацыяналістычных арганізацый. Актывіст АУН. Аўтар дасыльдання “Украінская вайсковая дактрина” (1935-37). Палкоўнік, начальнік штаба Карпацкай Січы ў 1938-39 гг. У сэрэдзіне сакавіка 1939-га, пасьля дээзтырства палкоўніка Яфрэмава, ачоліў Узброеная Сілы Карпацкай Украіны. Камандаваў абаронай сталіцы — горада Хуст. Расстраляны вугорцамі 19 сакавіка 1939 году і скінуты ў салатвінскі прылік (паводле іншых звестак, загінуў падчас бою з пераважаючымі сіламі вугорскага войска каля Бушціна).

³Курэнь налічваў каля 300 чалавек і адпавядаў батальёну.

***Ліст сына Рыгора Лемко – Богдана аўтару ад 12 красавіка 1999 г.

ДАВЕДКА “БР”:

“Карпацкая Україна” (другая афіцыйная назва “Прыкарпацкая Русь”) — аўтаномная рэспубліка ў складзе фэдэратыўнай дзяржавы чэхаў, славакаў і прыкарпацкіх русінаў у 1938-39 гг. У сакавіку 1939 году, ужо пасля пачатку вугорскай агрэсіі, была абвешчаная яе незалежнасць. Спачатку сталіцай быў Ужгарад, аднак у пачатку лістапада 1938-га рашэннем “венскага арбітражу” гэты горад, а таксама Мукачава і Берагава адыйшли да Вугоршчыны. Сталіца Карпацкай Украіны была перанесеная ў г. Хуст. Узброеныя сілы рэспублікі спачатку паўсталі ў форме моладзевай арганізацыі нацыянальнай самаабароны “Карпацка Січ”. У сакавіку яе сябры і дабраахвотнікі некалькі дзён стрымлівалі атакі вугорскіх войскаў, а пазней некаторым удалось арганізаваць партызанскі рух, які пратрымаўся да канца 1939 году. 16 сакавіка 1939 г. урад Карпацкай Украіны разам з прэзыдэнтам а. А. Валошыным быў вымушаны зъехаць на эміграцыю.

KAMUNKA

ЗАМАХ НА МІНІСТРА ЎНУТРАНЫХ СПРАВАЎ БССР. 1946 ГОД

У кастрычніку 1946 году ў Менску адбыўся замах на міністра ўнутраных спраў БССР Сяргея Бельчанку. Пра гэты факт стала вядома толькі сёлета, з публікацыі прафэсара Эмануіла Іофэ.* Аўтар спасылаецца на ўспаміны Бельчанкі, які намаляваў наступную карціну таго здарэнья:

“Бандыты мэтанакіравана палявалі на мяне. У Мінску 16 кастрычніка 1946 году ў мяне стрэліў снайпэр. Ён страляў праз акно на гарышчы хлява, які месціўся побач з майм домам, у акно маёй спальні. Гэта здарылася на золку, неўзабаве паслья таго, як я вярнуўся дахаты. Аднак з-за таго, што я быў накрыты ў той дзень набытай Надзеяй Паўлаўнай (жонкай С. С. Бельчанкі — Э. І.) коўдрай, куля, што ляцела ў мяне, не грабіла таўшчыні ваты, а, згарнуўшы яе ў камяк, застрала там. Яна нанесла мне толькі ўдар ў вобласці жывата і слабы апёк. Страпок хутка ўцёк, ды і актыўных заходаў па яго пошуку не праводзілася, бо забойстваў тады было нямала, і адцягваць сілы я не дазволіў”.**

Паводле Іофэ, арганізатарамі замаху былі “кіраўнікі бандай”, у якіх “выклікала нянавісцьць... актыўная дзейнасць Бельчанкі ў барацьбе з бандытызмам”.

Зразумела, што ніякія крыміналнікі не маглі ў той час арганізаціаці падобны замах. Арганізатарамі былі антысаветчыкі. Падпольле “Арміі Краёвай” у Менску да 1946 году ўжо было разгромленае. Арганізацыя Беларускага Супраціву “Чорны Кот” Міхала Вітушкі да 1947 году мела ў горадзе некалькі явак, але невядома, каб яе баявікі арганізавалі гэты тэракт. Затое яго магла зьдзейсніць партызанская група “Сталіца”. Першапачаткова яна належыла да арганізацыі “Чорны Кот” і летам 1944-га мусіла быць папоўненая да батальёна. Аднак ён так і не быў сформаваны, а яго камандзір “Алег Папковіч” (Алег Лапіцкі) быў дэзарыентаваны супрацьлеглымі загадамі па лініі Беларускай Незалежніцкай Партыі і “Чорнага Ката”. У канцы 1944 г. Лапіцкага арыштавалі, у выніку чаго група “Сталіца” засталася бяз сувязі з Галоўным штабам і дзейнічала самастойна. Яе база знаходзілася ў раёне Заслаўя ў адным з бункероў так званай “лініі Сталіна” (тайнае сховішча было таксама і ў самым Заслаўі). У групе налічвалася 50-80 чалавек. Яе першапачатковы склад быў папоўнены паліцыянтамі, сябрамі СБМ і дэзэртырамі з Чырвонай Арміі.

Вось што ўспамінае былы камандзір беларускага партызанскага атрада “Белавежа”:

“Апэрацыю ў Менску магла зъдзейсьніць толькі група “Сталіца”. Яна фактычна дзеянічала да канца восені — пачатку сінежня 1946 г. На жаль, ніякія матарыялы гэтай групы не захаваліся альбо пакуль не адшуканыя... Яны цалкам маглі зъдзейсьніць падобную акцыю, бо мелі падрыхтаваных людзей. Наколькі памятаю, Вітушка ўжо ў Нямеччыне згадваў, што гэтая група правяла шэраг акцый”.***

Яшчэ раз зазначым, што факт замаху на міністра ўнутраных справаў БССР трymаўся ўладамі ў строгім сакрэце. Афіцыйна прынята лічыць, што тэрактаў, накіраваных супраць буйных дзяржаўных дзеячоў савецкай Беларусі, не было.

СЁ

*Иоффе Э. Последний нарком и первый министр // Вечерний Минск, 2007, 22 сакавіка, № 62.

**Тамсама.

***Паведамленыне ад траўня 2007 г.

ПЕРШЫ ВІЦЭ-ПРЭЗЫДЭНТ БЦР БЫЎ КАМАНДЗІРАМ АТРАДА КАМАНДАСАЎ

Пра тое, што ж здарылася ў канцы вайны з першым віцэ-прэзыдэнтам Беларускай Цэнтральнай Рады Міколам Шкляёнакам, аж да нядайняга часу нічога не было вядома. Адныя дасьледчыкі пісалі, што ён зъбіраўся перабрацца ў зону акупацыі заходніх саюзнікаў, іншыя — што пайшоў у Беларусь.

Эміграцыйныя крыніцы падавалі розныя даты съмерці Шкляёненка. У “Кнізе ахвяраў бальшавізму” пазначана, што ў 1946 годзе ён быў “схоплены НКВД у Польшчы, павешаны ў Менску”.* У іншай публікацыі падаецца, што М. Шкляёнак быў “расстрэлены бальшавікамі ў 1947 годзе”.** Мала хто сумняваўся

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

ў ягонай съмерці ад бальшавіцкай кулі, толькі не былі дакладна вядомыя абставіны і месца съмерці. Вось і ў прадмове да выдадзенай у Беластоку кнізе гістарычных нарысаў Шкляёнка напісана наступнае: “У Бэрліне Мікола Шкляёнак плянуе перайсьці на бок англо-амэрыканскіх войск, але перадумаўшы, вясною 1945 году, ён зь невялікаю групою перабіраецца на тэрыторыю Польшчы, каб адтуль паслья вярнуцца ў Беларусь. Але плянам яго збыцца, на вялікі жаль, не ўдалося. Па ўказцы аднаго з правакатараў, Міколу Шкляёнка высадылі органы НКВД і арыштавалі. Паслья арышту яго прывезылі ў Менск, дзе ў 1946 годзе прыгаварылі да вышэйшай меры пакарання”.*

У красавіку 2003-га зьявілася магчымасць паспрабаваць даведацца пра лёс М. Шкляёнка ў гісторыка, супрацоўніка Цэнтральнага архіву КДБ Ігара Валахановіча. Аднак ён адказаў наступнае: “... у чэрвені 1945 г. ён [Шкляёнак] атрымаў ад кіраўніка БНП Усевалада Родзькі заданьне накіравацца з Варшавы ў Бэрлін. Далей прасачыць яго лёс мне не ўдалося. Але, наколькі мне вядома, **Шкляёнак ня быў арыштаваны ворганамі дзяржбяспекі**”**** Гэтае сцьверджаньне Валахановіча вельмі важнае і да яго мы яшчэ вернемся. Дарэчы, у манаграфіі І. Валахановіча больш дэтальна апісваецца гэты эпізод. 17 чэрвеня 1945 году на варшаўскай кансьпіратыўнай кватэры Юрый Луцкевіча адбылася нарада сябраў Беларускай Незалежніцкай Партыі з удзелам Ю. Луцкевіча, Лявона Луцкевіча, Усевалада Родзькі, Язэпа Пабяржына і М. Шкляёнка. Абмяркоўвалася міжнароднае становішча, мэты і задачы дзейнасці беларускіх нацыяналістаў у новых умовах. Па выніках нарады Шкляёнак “атрымаў заданьне выехаць у Бэрлін і ўстанавіць сувязь з беларускімі эміграцыйнымі цэнтрамі”*****

Заданьне дзейносе, бо чалавек толькі прыйшоў адтуль зь вялікімі цяжкасцямі і вяртаньне было б больш чым небяспечным. Зазнаным тут, што Шкляёнак у гады Другой сусветнай вайны быў адным з кіраўнікоў Беларускага нацыянальнага Супраціву. Яму ўдавалася спалучаць легальную дзейнасць з кансьпірацыйнай працай.

Аднак, як нам удалося ўстанавіць, вэрсія Валахановіча зьяўляецца памылковай. Магчыма, яна грунтуеца на паказаньнях у турме НКГБ Родзькі, які з розных прычынаў дэзынфармаваў чэкісту. Высъветлілася, што Мікола Шкляёнак у канцы вайны стаў... камандзірам атрада беларускіх камандас.

Зімой 1945 году ў Нямеччыне, у рамках тайнага пляну “Лібэн Кэтхэн”, пачалася падрыхтоўка атрада беларускіх камандас, які мусіў вярнуцца ў Беларусь для ўзмацнення кансьпірацыйнай арганізацыі Міхала Вітушкі (“Чорнага Ката”). Камандзірам атрада

быў зацьверджаны Мікола Шклянек ("Шкляны"). Падрыхтоўка асабістага складу працягвалася каля двух месяцаў. З пачаткам савецкага наступу на Бэрлін атрад быў пераведзены на нелегальнае становішча і знаходзіўся на адной з тайных базаў "Вэрвольфу". Шклянек прыбыў туды напрыканцы красавіка 1945 г. Пасьля заканчэння баявых дзеянняў і капітуляцыі Нямеччыны атрад "Шклянога" накіраваўся ў Польшчу.

Па прыбыцці ў пачатку чэрвеня 1945 г. у Варшаву, М. Шклянек мусіў асабіста сустрэцца з Вітушкам і атрымаць ад яго заданьне і месца дысылякацыі атрада. Выпадкова альбо на заданьне М. Вітушки Шклянек сустрэўся ў Варшаве з Усеваладам Родзькам, пра што мы згадвалі вышэй. Родзька патрабаваў, каб Шклянек падначаліўся партыйнай дысцыпліне і выконваў яго заданьні, але той адмовіўся. Таму ні ў які Бэрлін Родзька яго паслаць ня мог.

У другой палове чэрвеня 1945 г. атрад Шклянека накіраваўся з ваколіцаў Варшавы ў бок Белавескай пущы. Паводле атрыманага заданьня, ён мусіў ісці па наступным маршруце: Кобрынь — Баранавічы — Менск — Барысаў. На Барысаўшчыне атрад павінен быў узмацніць гарнізон супраціву "Беларусь-Цэнтар". У атрадзе М. Шклянека налічвалася 32 выдатна падрыхтаваных да партызанскай барацьбы байцы, была радыёстанцыя.

Пасьля адпачынку на беларускай партызанскай базе пад Кобрынем, атрад вырушиў пад Баранавічы. У раёне Гарадзеі ён неспадзявана трапіў у засаду. Аказваецца, у той мясцовасці спэцаддзел НКГБ якраз праводзіў апэрацыю супраць групы АК. Чэкісты і беларусаў прынялі за палякаў, крычалі па-польску, каб яны здаваліся. Але беларускія камандас біліся на съмерць. Шклянек быў моцна паранены ўжо ў першыя хвіліны бою. З аблогі вырвалася толькі група з 7 чалавек. Адзін з іх, Віктар па мянушцы "Нос", дабраўся да Кобрынскай партызанскай базы і паведаміў пра трагічны лёс атрада "Шклянога".

Лёс М. Шклянека заставаўся невядомы. Ён ведаў шэраг явак і месцазнаходжаньне некалькіх партызанскіх груп, але пасьля таго здарэньня ніхто з іх не пацярпеў. Кіраўніцтва супраціву зрабіла выснову, што Шклянек альбо загінуў у бое, альбо быў захоплены моцна параненым і неўзабаве памёр, так і не прыйшоўшы да прытомнасці. Былі таксама весткі, што ён да вясны 1946 г. пераходзіў на нейкім хутары каля Гарадзеі, але быў выкрыты здраднікам. Паводле гэтай версіі, Шклянек адстрэльваўся, а пасьля спрабаваў скончыць жыцьцё самагубствам, але толькі параніў сябе. Яго прывезлі ў Менск, дзе ён памёр у турэмным шпіталі.

Згодна пляну кансьпірацыі, пасьля гібелі камандзіра атрада яго мянушку мог ўзяць іншы партызан, новы камандзір гэтай фармацыі. Магчыма, так і сталася ў выпадку са Шклянекам. Паводле съведчаньня "Носа", з тых партызанаў, што ацалялі, некаторыя хацелі

адыходзіць у Польшчу, іншыя вырашылі схавацца на месцы. Яны мелі дакумэнты, якія съведчылі іх знаходжанье на прымусовых працах у Рурскіх шахтах (такія паперы былі ва ўсіх партызанаў атрада). Магчыма, хтосьці з гэтых партызанаў і ўзяў сабе мянушку “Шкляны”. Аднак на сувязь з Галоўным штабам ён не выходзіў, магчыма, таму, што былі забітыя радыст і шыфравальшчык.*****

Паводле савецкіх крыніцаў, увосень 1946 году МГБ БССР праводзіла апэрацыю па ліквідацыі “беларускай нацыяналістычнай банды “Шклянога”, якая дзейнічала калі чыгункі Баранавічы — Менск. На яе рахунку было 8 дывэрсіяў на чыгунцы. МГБ падзравала, што гэтымі партызанамі былі забітыя 18 партыйных і савецкіх актыўістаў, 13 супрацоўнікаў праваахоўных ворганаў. Апэрацыя па ліквідацыі атрада была закончаная 3 студзеня 1947 г. Загінулі 4 беларускіх партызаны, 3 былі захопленыя параненымі, 2 з іх памерлі па дарозе ў Менск. Трэцяга, які быў у цяжкім стане, спрабавалі выратаваць у шпіталі менскай турмы МГБ. Хутчэй за ўсё, ён таксама памёр, так нічога і не паведаміўшы чэкістам. МГБ не выключала, што некаторымі удзельнікамі атрада удалося ўцячы, быў абвешчаны вышук.*****

Такім чынам пра абставіны гібелі Міколы Шкляёнка зможам даведацца толькі з архіваў КДБ. Ён сапраўды, як слышна адзначыў Валахановіч, ня быў арыштаваны. Шкляёнак загінуў у баю. І ёсьць невялікая надзея, што ўдасца адшукаць і ягоную магілу.

Сяргей Ёрш

*Кніга ахвяраў бальшавізму. Цярністыя шляхі беларускай культуры. Кн. 1. Выданьне С[аюзу] Б[еларускіх] Ж[урналістых]. На чужыне [Зах. Нямеччына], 1950, б. 22.

**Другі Ўсебеларускі Кангрэс. Матар'ялы сабраныя і апрацаваныя на падставе пратакольных записаў камісіі Беларускай Цэнтральнай Рады пад рэдакцыяй праф. Р. Астроўскага. Выданьне Беларускай Цэнтральнай Рады. [Мюнхэн], 1954, б. 77.

***Шкляёнак М. Беларусь і суседзі. Гістарычныя нарысы. Беларуское Гістарычнае Таварыства. Беласток, 2003, б. 10.

****Валахановіч І. Тэрактаў як у Нью-Ёрку ў нас не было (інтэрвію) // Наша ніва, 2003, 25 красавіка, № 16.

*****Валахановіч И. Антисоветское подполье на территории Беларуси в 1944 - 1953 гг. Мінск, БДУ, 2002, б. 33-34.

*****Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 175-177.

*****Оперативные операции МГБ БССР против политического бандитизма в 1944—1950 гг. Курс лекций. Москва, 1959. Для служебного пользования, б. 153.

ПАЭТА ЯНКУ ПАЛОННАГА ШУКАЛА САВЕЦКАЯ ДЗЯРЖБЯСЬПЕКА

Прад намі пытанањне: ці жыць, ці ўміраць?
 Ці далей цярпець у няволі
 і съпіну пад ворагам лютым згінаць,
 пра нейкую ласку заўсёды пытаць
 і ўсьцяж наракаці на долю?
 Прад намі пытанањне на выбар стаіць,
 што ж скажаце тут — маўчаць, не маўчаць,
 ці голавы далей у ёрмы садзіць
 і вечнага гора паклоньнікам быць,
 ці лепей за волю ўміраць?
 Кажыце хутчэй — нешта трэба пачаць,
 вядома, мы мусіма нешта абраць:
 нас родныя гоні дзенъ з ноччу завуць,
 браты і сягоњняка долю куюць,
 а мы — можа, будзем драмаць?!
 Не здрэмлем, ня зморыць нас сон,
 разам з зарою устанем,
 сілай, адвагай напішам закон,
 тым, што тапталі, забралі ў палон,
 ў очы, як сокалы, глянем.
 Нашых прад імі ня спусьцім галоў,
 буры гнільлё не стрымае,
 думаю, сёньня з нас кожны бяз слоў,
 ўспомніўшы крыўды мінулых гадоў,
 прысягу съязгу складае.

Янка Палонны. Прад намі пытанањне! 1943 г.

Янка Палонны — таямнічая постаць, беларускі паэт, сапраўднае імя якога нам невядомае. Усё, што мы ведаем пра яго — гэта дзяякуючы ўспамінам Янкі Сурвілы, якія ён напісаў незадоўга да сваёй съмерці.

“Янка Палонны — гэта псэўданім. Ён быў палонным беларусам польскай арміі. Сапраўднага прозывіща ня памятаю, нідзе ня мог адшукаць, бо для нас усіх там ён існаваў як Янка Палонны”, — пісаў Сурвіла.¹ Вершы Янкі Палоннага зьяўляліся ў бэрлінскіх газетах “Раніца” і “Беларускі работнік”. Сам ён працеваў

БЕЛАРУСКІ РЭЗЫСТАНС

у бэрлінскім Беларускім Камітэце Самапомачы. Сурвіла зь ім там пазнаёміўся напрыканцы каstryчніка 1943-га. Яны пасябравалі, жылі ў адным памяшканьні.

“Янка Палонны быў шчыры, непасрэдны, ветлівы — сама дабрыня, — успамінае Я. Сурвіла. — Ад яго, здаецца, няспо беларускім лугам ці нашай нівай. Што мне памятаецца сёньня, гэта што нашыя гутаркі зводзіліся да ягоных пытаньняў і маіх адказаў. Ён увесь час выпытваў пра палажэнне ў Беларусі, пра жыцьцё сялянаў, пра школьніцтва, пра нацыянальнае жыцьцё. Я тады не падазраваў, што ён зьбіраеца ехаць у Беларусь, і ён, безумоўна, мне пра гэта не гаварыў”.

У студзені 1944 году Янка Палонны сказаў Сурвіле, што “атрымаў дазвол ад нямецкіх уладаў адведаць родных у Беларусі, што туды выяжджае за пару дзён і што назад ня вернеца”. Ён перадаў сябру на захаванье папку сваіх вершаў. Больш яны ня бачыліся. “Янка Палонны паехаў, і ніякіх вестак ад яго больш не было”, — пісаў Янка Сурвіла.

Яшчэ адным чалавекам, які пакінуў успаміны пра Янку Палоннага быў Вікенці Солтан зь Івянецкага раёну. Яго сын Вінцэнт Солтан так перадае слова бацькі: “*Бацька быў у палоне ў Нямеччыне, вызваліўся, пазнаёміўся зь беларусамі Бэрліну. Расказваў мене пра паэта Янку Палоннага. Ня ведаю, гэта псэўданім ці што. І хто ён такі, ня ведаю. Бацька быў у яго. Казаў, што ў яго кабінэце ляжала кніга ў залатой аправе — “Гісторыя Беларусі”.*”

Магчыма, пад уплывам Янкі Палоннага 30-гадовы Вікенці Солтан па вайне вырашыў вярнуцца на Бацькаўшчыну, хаця і мей магчымасць застацца на Захадзе. Сыну ён пасъля скажа, што вярнуўся, “каб будаваць незалежную Беларусь”.²

“Яшчэ адзін загублены пісьменніцкі лёс — загублены вяртальнем на Бацькаўшчыну, — пісаў пра Янку Палоннага дасьледчык Лявон Юрэвіч. —...Вершы Янкі Палоннага — такія-ж непасрэдныя ды шчырыя, які быў ён сам. Разам з тым, гэта чарговая невядомая старонка беларускай літаратуры. Цяпер мы маем дзесяткі ягоных тэкстаў, здымаць, пэўныя біяграфічныя звесткі — верагодна, нехта зможа працягнуць размову пра Янку Палоннага”.³

Сапраўды, нядаўна зьявілася нагода працягнуць гаворку пра далейшы лёс паэта. Зьявіліся звесткі, што ён вярнуўся ў Беларусь, але не да сваіх сваякоў. Ён вярнуўся, каб змагацца за яе волю і незалежнасць.

У 1947 годзе ў апэратыўным вышуку МГБ СССР знаходзіўся нехта Я. Палонны. У арыентыроўцы паведамлялася, што ён быў

супрацоўнікам Беларускага камітэту самапомачы ў Бэрліне. У 1943-44 гг. праходзіў спэцпадрыхтоўку на базе аввэра альбо СД у Кенігсбэргу. За лінію фронту Палонны быў перакінуты ў верасьні 1944 году. МГБ лічыла яго адным з кіраунікоў “падпольнай сеткі амэрыканскай выведкі”. Можна зрабіць высьнову, што савецкая контрвыведка мела арыентыроўку на Янку Палоннага яшчэ ў 1944-45 гг. Бо ў 1946 годзе яго нехта апазнаў у Воршы, аднак Палонны тады здолеў уцячы.⁴

У сьпісах вышуку МГБ СССР Я. Палонны заставаўся да 1951 году. Пазней яго ўжо не шукалі. З чым гэта звязана, невядома. Бо ніякай інфармацыі пра яго арышт альбо съмерць у вядомых нам дакумэнтах МГБ няма. Магчыма, савецкая дзяржбяспека атрымала інфармацыю, што Янка Палонны сышоў на Захад. Патрабаваць яго выдачы не было падставаў — Палонны ня быў на акупаванай немцамі тэрыторыі Беларусі і яго нельга было автнаваціцу у “войсковых злачынствах”. Нельга, аднак, выключыць магчымасці, што беларускі павет і кансьпіратар схаваўся дзесьці на тэрыторыі СССР, дзе й жыў пад чужым прозывішчам.

Сяргей Ёрш, Алена Катавіцкая

¹ Янка Палонны. “Прад намі пытаньне: ці жыць, ці ўміраць...” (Публікацыя Лявона Юрэвіча і Зымітра Саўкі) // Запісы БІНІМ, 1999, № 23.

² Паведамленье Вінцэнта Солтана С. Яршу ад 2003 г.

³ Запісы БІНІМ, 1999, № 23.

⁴ Цэнтральны архіў ФСБ РФ.

ЗАМАХ НА РАМАНА ШУХЕВІЧА. ЛЕТА 1942 ГОДУ

На працягу 1942 году на тэрыторыі Беларусі дзейнічаў 201-ы паліцыйны батальён, сфармаваны з украінскіх нацыяналістаў. На месцікам камандзіра гэтай фармацыі быў Раман Шухевіч, будучы галоўны камандзір УПА. Яго дзейнасць у Беларусі дагэтуль мала дасьледавана.

Трэці злева сядзіць Раман Шухевіч

У кнізе “Беларускі Супраціў” упершыню быў згаданы раней невядомы замах на Р. Шухевіча, арганізаваны летам 1942 году беларускімі нацыяналістамі. Прычынай акцыі стаў беларуска-украінскі канфлікт. Паводле ўспамінаў афіцэра адной беларускай вайсковай фармацыі, 201-ы батальён браў удзел у карных акцыях на Віцебшчыне ня толькі супраць савецкіх партызанаў, але і мірнага жыхарства. Беларускія вайскоўцы пачалі барапіць людзей. Тады ледзьве не адбылася збройная сутычка. У выніку “адна з групай БНП прысудзіла Р. Шухевіча да съмерці і нават узарвала аўтамабіль, у якім ён ехаў”. Аднак Шухевіч быў толькі паранены альбо кантужаны.¹

Пацверджаньне таго, што замах сапраўды быў, мы знайшли ў кнізе ўспамінаў камандзіра 201-га батальёну палкоўніка Яўгена Пабігушчага: “У суботу, 19 жніўня 1942 году, падарвалася на міне грузавая аўтамашына, зь якой ехаў сотнік Раман Шухевіч”. Аднак ён ня быў паранены, бо дапамагаў насіць параненых, якіх было 14 чалавек. Загінуў адзін немец — шафёр.²

Байцы 201-га батальёну, нібыта, былі перакананыя, што тэракт зьдзейснілі савецкія партызаны.

СЁ

¹ Ёрш С., Горбік С. Беларускі Супраціў. Львоў, 2006, б. 79.

² Побігушчый-Рен Е. Мозаіка моіх спомінів. Івана-Франківськ, 2002, б. 77.

НЕВЯДОМЫЯ ПАРТЫЗАНСКІЯ АДДЗЕЛЫ

25 жніўня 2007 году газэта “Чыгуначнік Беларусі” паведаміла, што манэўровому цеплавозу ЧМЭ3-2597, які працуе на станцыі Асіповічы Магілёўскай вобласці, нададзена імя Акіма Чумакова. 85 гадоў таму ён зъдзейсьніў “подзвіг” — уцёкі ад беларускіх партызанаў.

22 жніўня 1922 году машыністу А. Чумакову даручылі важную задачу — транспартаваць са Слуцку ў Асіповічы цягнік з “каштоўнымі грузамі Савецкай улады”. Што канкрэтна там было, невядома.

Інфармацыя пра заплянаваную перавозку стала вядомая антыбальшавіцкім партызанскім аддзелам Пташынскага і Цвірка. Было прынятае рашэнне пра захоп цягніка. Месцам для правядзення апэрацыі абразалі разъезд Пасека, на якім пашкодзілі сувязь і разабралі рэйкі.

Аднак машыніст заўважыў непаладкі і пачаў зыніжаць хуткасць, але як толькі выйшлі з засады партызаны — шматкроць яе павялічыў. Каб дамагчыся сваёй мэты, “лясныя браты” ўжылі зброю. Цяжка парапені машыніст Чумакоў здолеў выехаць у бясыпечнае месца і захаваць таямнічы груз.

Дагэтуль дасьледчыкам беларускага супраціву ані факту нападу на цягнік у 1922 годзе, ані вышэй згаданыя партызанская аддзелы былі невядомыя. Характэрна, што такія факты даведваемся ў даволі спэцыфічных выданьнях.

Андрэй Барткевіч

*Міхаіл Кузьняцоў**

“БАНДЫТЫ” ДЗЕЙНЧАЛІ ПРАФЭСІЙНА...

21 студзеня 1950 году ў Краснадары я быў прызваны ў войска. Нас цягніком адвезылі ў Баранавічы. Ехалі каля месяца. Наўскрайку Баранавічай нас пасялілі ў польскія хлявы. Я служыў у вайскова-паветраных сілах. Тры месяцы мы ня мелі аніякіх контактаў зь мясцовым насељніцтвам.

Улетку 1950 году мяне скіравалі ў звалненьне. У Баранавічах нас адразу зьдзівіла тое, як там ненавідзелі “чырвонапагоньнікаў”,** якія разъмяшчаліся каля нашага аэрадрому. “Чырвона-пагоньнікі” нават у кіно хадзілі па дзесяць чалавек, бо баяліся пааасобку — няnavісць да іх была жудасная. Да нас стаўленне было мягчэйшае, але таксама пераважна нядобрае. Прыгадваю, як шукаў у Баранавічах пэўную вуліцу. Доўга шукаў — мне мясцовыя адмысловыя паказвалі кірунак у іншы бок.

Прыгадваецца таксама цікавы выпадак. У 1951 годзе мы несьлі варту — ахоўвалі аэрадром. Жыта было высокае-высокае і тут адчуваєм нейкую мітусьню ў суседніяй вёсцы. Глядзім, мясцовыя расцьязваюць сваё майно з калгасу. Разрабавалі за ноч той калгас. А ранкам “чырвонапагоньнікі” навялі там парадак — зноў прымусілі занесці ўсё ў калгас. І такіх выпадкаў было багата.

Але самае страшнае — гэта забойствы нашых службоўцаў. Калі мы несьлі начную варту, дык некаторых забівалі. Прычым рабілася гэта прафэсійна. Справа ў тым, што каля Баранавічай стаяла некалькі дывізіяў авіяцыі далёкага дзеяньня і было шмат “чырвонапагоньнікаў”. Дык гэтая бандыты мелі сваю тактыку: забівалі ўнаучы нажом з аднаго ўдару, альбо ўдаўкай, але ніколі не стралялі — каб не было ніякага гуку, тады б мы адразу зьнішчылі гэтых забойцаў, бо вакол было вельмі шмат войскаў. Бандытаў пераважна не знаходзілі. А калі і схопяць, дык нам нічога не казалі пра іх. Праз гэта, дзеля бяспекі, да вартавога нам дасылалі “падвартаўвога”. Гэта было, безумоўна, патрэбна, бо калі адзін чалавек ахоўваў склад, дык забойствы здараліся часта.

У гэты час быўлі ўзбунтаваліся ў нас у Баранавічах дагэстанцы — чалавек 200. Казалі, маўляў, мы не разумеем па-расейску, мы “ня рускія”, а дагэстанцы, ды іншыя. Не хацелі падпарадкоўвацца камандзірам. Даходзіла нават да сур'ёзных сутычак. Урэшце, іх хутка сучішылі і пакаралі.

Запісаў Раман Клявец, 4 траўня 2007 г. Пераклад з расейскай.

* Міхаіл Кузьняцоў (1929 г. н.) — расеяц. Ад студзеня 1950 г. служыў у вайскова-паветраных сілах савецкага войска каля Баранавічай. Цяпер жыве ў Менску.

** Войскі Міністэрства ўнутраных спраў СССР, якія бралі ўдзел у дэпартыях мірнага насељніцтва і барацьбе супраць “лясных братоў”.

Ёзас Даўмантас-Лукша

БЕЛАРУСКІЯ ПАРТЫЗАНЫ З-ПАД НАРАЧЫ

Пра супрацоўніцтва паваенных беларускіх і летувіскіх “лясных братоў” вядома вельмі мала. Тым большую каштоўнасць набываюць успаміны аднаго з лідэраў летувіскага Супраціву Ёзаса Даўмантаса-Лукшы (1921 — 1951), у якіх ёсьць згадкі пра гэта. Лукша напісаў сваю кнігу “Партызаны за жалезнай заслонай” у 1950 годзе ў Парыжы, куды ён патрапіў пасьля некалькіх гадоў партызанскай барацьбы. У тым жа годзе Ёзас Лукша дэсантуеца ў Летуве, становіца палітычным кірауніком Супраціву. Яго пошукамі займаліся дзівее апэратыўныя групы МГБ СССР, якія выкарыстоўвалі здраднікаў зь ліку былых партызанаў. У 1951 г. Лукша загінуў у баю.

Мы перадрукоўваем два незнялікія фрагмэнты яго ўспамінаў. Адзін прысывеchanы контактам летувіскіх і беларускіх партызанаў у ваколіцах возера Нарач. Пасьля арышту ў канцы 1944 г. сябраў Беларускай Незалежніцкай Партыі А. Лапіцкага і І. Карапля, у 1945-м у гэтym раёне не было арганізаванага беларускага партызанскаага руху. Таму зусім праудападобна, што партызаны Жальгіріса сутыкнуліся са стыхійнай партызанкай, якую яны называлі “бандай”.

Другі кавалак успамінаў апісвае дзейнасць у Коўне крымінальной банды “Чорная кошка”, якая перабралася туды зь Беларусі. Гэтую банду нельга блытаць з нелегальнай беларускай арганізацыяй “Чорны Кот”, якая ў паваенны час дзейнічала ў Беларусі, Польшчы і Летуве.

Летувіскія партызаны паўночнага ўсходу

[...] У сакавіку 1945 г. група партызанаў з 800 чалавек пад камандаваньнем капітана Г. ваявала з моцнымі расейскімі аддзеламі [на паўночна-усходній Віленшчыне]. У бітве бралі ўдзел дзівее дывізіі энкавэдыстаў. Сярод партызанаў ўжывых засталося каля 150 чалавек. У гэтай сакавіцкай бітве быў цяжка паранены камандзір часьці. Камандаваньне прыняў Жальгірыс. Пасьля бі-

вы, ратуючыся ад перасьледу, ён адступіў з аддзелам за возера Нарач, дасягнуўшы тэрыторыі Беларусі. Тут яму ўдалося ўступіць у контакт з партызанамі, якія дзеялі ў гэтай мясцовасці.

Яны мелі патрэбу ў добрым кіраўніку з арганізаторскімі здольнасцямі. На той момант яны ўяўлялі сабой кепска ўзброеную, неарганізаваную банду, якая ня мела акрэсленай палітычнай мэты. Яны змагаліся хаатычна, без усялякай арганізацыі.

Жальгірыс някепска ведаў іх мову, уклад жыцьця і мысьленье, бо раней сам часта бываў у гэтай вобласці. Ён здолеў пераарганізаваць і ўмацаваць гэтыя асобныя часці, надаў іх дзейнасці палітычнае адцененне. [...]

Жальгірысу ўдалося арганізаваць там сумеснае кіраваньне часцямі.

Аднак такі парадак працягваўся толькі да таго часу, пакуль Жальгірыс заставаўся там са сваёй часцю. Як толькі яму ўдалося вярнуцца ў Летуву, парадак распаўся. Не перапыняліся арганізацыйныя і палітычныя спрэчкі, у якіх была забытая галоўная задача.

Чорная кошка Коўны

У той час у Коўне гаспадарыла банда начных рабаўнікоў “Чорная кошка”, якая зьявілася зь Беларусі. Гэтая банда дзейнічала не-вялікімі групамі па начах. Яны нападалі на жыхароў, якія вярталіся дахаты па неасвятленых вуліцах. Злавіўшы іх, зьбівалі, рабавалі, забіралі гроши і рэчы. Нярэдка і забівалі. Здаралася, што гэтыя бандыты ўрываліся і ў дамы. Часам трымалі пад дэльварым мяукаючую котку, пакуль гаспадары не адкрыюць дэльверы. Тады яны ўрываліся ў хату. Не было начы, каб у Коўне не было ахвяраў. У гэтай бандзе дзейнічалі і чырвонаармейцы, і былыя савецкія элемэнты. Ледзь съязмнене, як жыхары добра закрывалі дэльверы. Яны імкнуліся ўсе свае справы зрабіць у дзённы час. Калі яны вярталіся з кіно ці тэатра, дык шукалі кампанію і часта ўзбройваліся палкамі. Нам тады было зразумела, што калі каля дэльварэй пакідалі знак “Чорная кошка”, то тут былі начныя госьці.

Пасля месяца працы банда рабаўнікоў “Чорная кошка” перарвалася ў Вільню і празь нейкі час зынкла зь Летуву.

Друкуеца ў перакладзе зь летувіскай мовы паводле выдання:
Daumantas J. Partizanai. Vilnius, 1990, p. 95-96, 233-234.

Аляксандар Юршэвіч:

“ГЭТА БЫЎ РУХ, НАПРАМАК, ЯКІ ФАКТЫЧНА ПАЧАЎ АРГАНІЗОЎВАЦЦА ЯШЧЭ Ў 1944 ГОДЗЕ”

Сьв. памяці Аляксандар Юршэвіч (1928 — 2007) запозна ўзяўся за успаміны, тату напісана ім было ня шмат. Нешта было запісаны адным з сяброў рэспубліканскага грамадзкага аўяднання “Вэтэраны Адраджэння” і, відаць, калісьці будзе апублікавана. На мае прапановы нагаварыць успаміны на дыктафон Юршэвіч заўсёды адмаўляўся. Тату заставалася толькі рабіць запісы ў блакноце пасьля сустрэчаў і тэлефонных размоваў, фіксуючы самае важнае. Две з гэтых запісаў я і прапаную чытачам “БР”.

Сяргей Ёрш

7 верасьня 2005 г.

“У 1951-52 гг. я сядзеў у лягеры Цюрбан-Нура. Разам са мной былі беларусы Алег Лапіцкі, Леванчук і Волас. Я распавёў Воласу пра сваю арганізацыю — СБП. Волас кажа: “У вас ерунда была, дзіцячая арганізацыя. А я быў у сур’ёнай арганізацыі — Беларускай Незалежніцкай Партыі. Сур’ённыя справы намі рыхтаваліся, мы рыхтаваліся да барацьбы”. Воласа на допытах моцна зьбівалі, білі гумавымі дубінкамі. Якія паказаныні зь яго выбівалі, я ня ведаю. Як ня ведаю і яго лёсу.

Разам са Стакоўскім здраднікам СПБ мог быць Л. Некаторыя з актыўных сяброў скіляюцца да гэтага. Л. ужо памёр. Ён, дарэчы, быў з адной вёскі са Стакоўскім. Я прыгадваю, як пасьля суду разам з Мядзельцам, Асіненкам і Л. сядзеў у камэры съмяротнікаў. Як мяне туды прывялі, нехта зь іх сказаў: “А мы думалі, што цябе не арыштавалі”. “Як жа не арыштавалі, — кажу, — калі вы на мяне паказаныні давалі”. Я ў іх пытаўся: “Дык хто здрадзіў арганізацыю?” Яны ў адзін голас: “Стакоўскі!”. Прыйгядваю, што Л. тады неяк няўтульна адчуваў сябе разам з намі...

Калі я сядзеў у “амэрыканцы” ў камэры, убачыў надпіс на сцяне: “Алег Лапіцкі, акруговы кіраўнік СБМ, Ліда”. Я зьнізу напісаў: “Аляксандар Юршэвіч, СПБ”. У камэры мне тады ўдалося зрабіць два маленькія нажы. Праўда, лязо было заточанае толькі з аднаго боку. Аднойчы я нават на допыт хадзіў з адным са сваіх нажоў...

Лістапад 2005 г.

“Акрамя СПБ існавала яшчэ група... Гэта быў рух, напрамак, які фактычна пачаў арганізоўвацца яшчэ ў 1944 годзе. Мы выра-

Сядзяць (зълева направа): Аляксандар Юршэвіч, Сяргей Даламанаў, Іван Зайкоўскі; стаяць: Аўгэн Зенкевіч, Сірафім Зенкевіч. Глыбокае, 25 сакавіка 1946 г.

сеяц, вядомы знахар, жыў на Шаркаўшчыне, ужо памёр. Іван Якаўлевіч Зайкоўскі ваяваў на фронце, быў паранены. Ён закончыў Віленскі ўніверсітэт, быў дацэнтам Смаленскага мэдінстытута, кандыдатам мэдыцынскіх навук. Зайкоўскі пісаў па-беларуску вершы, апавяданні, якія друкаў у глыбоцкай раіннай газэце. Быў у камуністычнай партыі. Памёр ён у Смаленску. Аўгэн Іосіфавіч Зенкевіч жыў у Менску, быў дацэнтам Беларускага палітэхнічнага інстытуту, кандыдатам тэхнічных навук. Памёр у 2003 г. Яго брат Сірафім Іосіфавіч Зенкевіч жыў у Вільні, таксама памёр.

Яшчэ быў фізік Панцялеев, у Акадэміі навук пасълья працаўаў. Іван Мікалаевіч Мірончык, які пасълья быў галоўным паталагаанатамам Беларусі. Дысідэнт. Яго нават у вар'ятні трымалі.

Яны шмат зрабілі для Беларусі, кожны паасобку. Бо пасълья арыштаў сяброў СБП, майго арышту, ужо ня дзейнічалі як адзіная група. Ніхто зь іх ня быў арыштаваны. Я нікола не назваў, а іншыя сябры СБП нічога пра нашыя пляны ня ведалі.

Нават родныя хлопцаў нічога пра гэта ня ведаюць”.

шылі дзейнічаць больш разумна і асьцярожна: атрымліваць адукцыю, старацца займаць адказныя становішчы, каб падтрымліваць беларушчыну, пашыраць кола свайго ўплыву ў грамадзтве. Ніякай назвы не было. Мы былі аднадумцамі, якія марылі пра незалежную Беларусь, думалі пра будучыню, пра пэрспэктыву і будавалі доўгатэрміновыя пляны.

У гэтай групе былі: я, Сяргей Даламанаў, Іван Зайкоўскі, Аўгэн і Сірафім Зенкевічы. Былі і іншыя...

Сяргей Даламанаў — ра-

ЗАГАРТАВАНЫЯ ХОЛАДАМ СЫБІРУ

Шудзель Іосіф. Холад Сібіры. Пасставы, "Сумежжа", 2004, 116 б.; Рамановіч Кастусь. За волю Беларусі. Успаміны пра сябе і сваіх сяброў. Слонім — Менск, "Беларускі Рэзыстанс", 2005, 116 б.

Успаміны двух быльых палітвізяняў выйшлі самвыдатам вельмі абмежаваным накладам. Нейкім дзіўным чынам кожная з кніжак мае 116 бачын. Чытаюцца яны лёгка. Аўтараў аб'ядноўвае любоў да сваёй зямлі, жаданье сумленна працаваць. Аднак іх

пляны былі разбураныя паваеннымі савецкімі рэпрэсіямі. Праўда, калі Кастусь Рамановіч — ідэйнік-змагар, які нават двойчы трапляў за краты, дык Іосіф Шудзель — звычайны чалавек, які пацярпеў выпадкова. Рамановіч першы раз быў арыштаваны за СБМ, а другі — за ўдзел у патаемным Саюзе В вызваленія Беларусі. Шудзеля асудзілі, нібыта, за сувязь з антысавецкім партызанскім атрадам Міхася Ляскоўскага, які дзейнічаў на Шаркаўшчыне.

Успаміны Рамановіча і Шудзеля ўтрымліваюць шмат лягерных гісторый, героямі ці антыгероямі якіх былі нашыя землякі. Іосіф Шудзель згадвае маладога хлопца Мікалая з Юрацішкайскага раёну, які быў асуджаны за знятты з тэлефонных слупоў дрот (гэта не была антысавецкая акцыя, дрот быў патрэбны ў гаспадарцы). Каб хутчэй адбыць тэрмін пакараньня, Мікалай пайшоў у бальшавіцкім канцлягеры службыць канваірам зняволеных (адзін год канвойнай службы запічваўся як тры гады). Кадравыя жаўнеры зь яго зьдзекаваліся. Аднойчы на нарыйтоўцы дроваў Мікалай ня вытрымаў і расстраляў з аўтамата трох сваіх мучыцеляў. “Потым прапанаваў зэкам узяць зброю і ўцякаць, — піша І. Шудзель. — Але ніхто не згадзіўся. Тады ён вярнуўся ў палатку канваіраў і павесіўся”.

Рамановіч прыгадвае, як у 1945 годзе з лягеру ў Варкуце спрабаваў уцячы малады хлопец, электрык з Наваградка Барыс Сарока. Яго злавілі, прывезлы назад, каб паказаць вязням безпэрспэктыўнасць уцёкаў, і больш Сароку ніхто ня бачыў...

Шмат увагі абодва аўтары надаюць супрацьстаянню, якое існавала ў бальшавіцкіх канцлягерах паміж злодзеямі і палітычнымі. Бойкі паміж імі адбываліся рэгулярна і зь пераменным посыпехам. І Рамановіч, і Шудзель шчыра пішуць пра тое, як змагаліся за выжыванье ў зньяволені. За СВБ Кастусь Рамановіч атрымаў 10 гадоў, Iосіф Шудзель меў 25 гадоў. Трэба было мець моцныя характеристар і сілу волі, каб не зламацца, каб верыць, што “век так ня будзе”.

25-гадовы Шудзель быў вызвалены ў жніўні 1955-га. Сядзей у зньяволені, як “паляк”, а выйшаў на волю ўжо беларусам: “Пісаўся я палякам, а пракурор параіў мне пісацца беларусам. Я спачатку не пагаджаўся. Тады мне паказалі ліст, дзе бацькі пісалі, што я беларус. Ліст падпісаў бацька, а непісьменная маці паставіла крыжык. Аказалася, што бацькам сказаў, калі я паляк, то мяне накіруюць у Польшчу. Пасля гэтага мне заставалася толькі перапісацца на беларуса і паехаць дадому”.

Iосіф Шудзель заканчвае свае ўспаміны вяртаньнем на радзіму, радасцю сустрэчы з роднымі. Кастусь Рамановіч, які вызваліўся таксама ў 1955-м, толькі ў лістападзе, працягвае аповед пра свой жыцьцёвы шлях аж да часоў незалежнай Беларусі.

У 1952 годзе ў Рамановіча памёр бацька. Яго пахавалі на могілках каля вёскі Шчорсы. Калі Кастусь вярнуўся на Бацькаўшчыну, могілу адшукаць ён ня здолеў — яна не захавалася. І ніхто ня змог яму патлумачыць, як так сталася...

Такіх удараў на жыцьцёвых шляхах былых палітвязняў было нямала. Воля прымала іх ня надта гасцінна. Але хлопцы трymаліся, яны былі загартаваныя холадам Сыбіру.

Мікалай Шыбіцкі

ДВА “ПОМНІКІ” ГЕРОЯМ

“Ня бойцеся ахвяраў і пакут!”. Дакумэнты і матэрыялы пра дзеянісць мядзельска-смаргонскага антыкамуністычнага падзем’я (1948-1950 гг.) / укладальнік М.Чарняўскі. Вільня, “Наша будучыня”, 2006, 153 б.

Чарняўскі М. Як пошуг маланкі. — Менск, “Тэхналёгія”, 2006, 71 б.

Кнігі аб мядзельска-смаргонскім антыкамуністычным падзем’ем беларускі чытач пабачыў увесну 2007 году. Аўтар абедзвююх працаў

— вядомы дзеяч беларускага вызвольнага руху Міхась Чарняўскі. Ён яшчэ ў шкалярскім узроўні ведаў пра існаваньне гэтай арганізацыі, бо паходзіў з тых месцаў — зь Мядзельшчыны. У часы бальшавіцкага панаваньня было немагчыма зрабіць спробы грунтоўнага дасьледаваньня антыкамуністычнага падзем'я ўвогуле. Ужо

ў незалежнай Беларусі аўтар пачаў рупліва зьбіраць інфармацыю пра тыя падзеі. Іх жывыя съведкі жылі ня толькі ў Беларусі, але і ў Польшчы, Расеі. Менавіта расповеды падземнікаў сталі асноўнай крыніцай пабудовы гісторыі мядзельска-смаргонскай арганізацыі.

У зборніку дакумэнтаў і матэрыялаў “Ня бойцеся ахвяраў і пакут!” самі архіўныя матэрыялы займаюць нязначнае месца (архівы КДБ па-ранейшаму недаступныя для беларускіх дасьледнікаў). Тым ня менш аўтару ўдалося адшукаць судовыя справы з Маладзечанскага абласнога суду за 1949-1950 гг. Праўда, большасць гэтых дакумэнтаў ня маюць дачыненія да антыкамуністычнай арганізацыі Расьцілава Лапіцкага, але ствараюць агульнае ўражанье аб антыбальшавіцкіх настроях у тым рэгіёне.

Найбольш уражвае блёк успамінаў съведкаў і саміх удзельнікаў падзем'я: усяго ў кнізе зъмешчана 26 успамінаў і 20 зъмястоўных біяграмаў падземнікаў. Маецца імянны і геаграфічны паказальнік, які вельмі дапамагае чытачу пры наяўнасці вялікай колькасці успамінаў.

Заўважым, што аўтар наўмысна падкрэслівае: “Удзельнікі мядзельска-смаргонскага падзем'я былі шчырымі вернікамі-хрысьціянамі — каталікамі і праваслаўнымі, большасць іх мела выразную нацыянальную съвядомасць — беларускую альбо польскую, але ўсіх іх яднала і натхняла змаганьне з камуністычным акупацыйным рэжымам”.* І сапраўды, некаторыя сябры арганізацыі былі павязаныя з Арміяй Краёвай і ўважалі сябе за палякаў, але гэта не перашкоджала рабіць супольную справу. Сам жа стваральнік і ідэолаг падзем'я Расьцілава Лапіцкі быў беларускім патрыётам. Тому неабходна быць абачлівым пры ўжываньні катэгорыяў у

*“Ня бойцеся ахвяраў і пакут!”, б. 11.

вызначэнныі мядзельска-смаргонскага падзем'я — гэта была перадусім антыкамуністычна арганізацыя, а ня чыста беларускага патрыятычнага кшталту.

Гісторыя паваенных антыкамуністычных арганізацыяў, дзе вядзе рэй актыўная моладзь, заўжды мае сумны фінал: дзесяткі й сотні зламаных лёсаў праз нечалавечыя катаўаньні, жудасцьць сталінскіх лягераў і агульнае непрызнанье ў савецкі пэрыяд. Але гэтая трагічная бачына становіцца герайчнай, бо абедзьве кнігі Міхася Чарняўскага робяць вялікае ўражанье на чытача, асабліва маладога. Па-першае, яны напісаныя ў простым лёгкім стылі жывой мовай, па-другое, загартаванысьць і мужнасць падземнікаў зьяўляеца добрым прыкладам рашучай барацьбы і самаахвярнасці для сучасных пакаленіньняў беларусаў.

Другая кніга аўтара “Як пошуг маланкі”, выдадзеная ў вядомай сэрыі “Нашыя славутыя землякі”(акадэмічная сэрыя), прысьвеченая непасрэдна жыцьцю й дзейнасці арганізатора падзем'я Расьціславу Лапіцкаму. Аўтар сыстэматызаваў успаміны съведкаў і пераважна на іх падставе пабудаваў гісторыю пра маладога беларускага патрыёта, які вырас у беларускім асяродку — два ягоных браты і сястра былі лучныя зь беларускім нацыянальным рухам. Кніжка чытаеца вельмі лёгка, таму яе можна адрасаваць і для старэйшага школьнага ўзросту (была б такая магчымасць).

Параўноўваючы колішнія працы, прысьвеченныя моладзевым паваенным падземным арганізацыям і кнігі М. Чарняўскага пра гісторыю мядзельска-смаргонскага падзем'я, можна съцвярджаць, што апошняя найбольш зъмястоўныя, прафэсыйна й якасна ўкладзеныя.

Раман Клявец

Ад рэдакцыі “БР”: Заўважым, што Міхась Чарняўскі на працягу апошняга году зрабіў значны прарыў у пропагандзе гісторыі мядзельска-смаргонскага падзем'я і асобы яго лідэра — Расьціслава Лапіцкага. Ён ня толькі падрыхтаваў і выдаў кнігі, ён правёў беззліч іх прэзэнтацыяў у Менску і рэгіёнах. Адначасова рэжысёрам Валерам Мазынскім быў зняты дакумэнтальны фільм пра Р. Лапіцкага. М. Чарняўскім неаднаразова зьдзяйсьняліся эскурсіі для моладзі па месцах, звязаных зь дзейнасцю мядзельска-смаргонскай кансьпірацыі. Нарэшце, гэтая тэма зацікавіла адзін замежны тэлеканал. Але пошуки працягваюцца, таму ў справе мядзельска-смаргонскага падзем'я яшчэ рана ставіць крапку.

КНІГА З КАРЦІНКАМІ

Щит и меч Отечества. — Минск, 2006. — 340 с: ил.

Ужо само зъяўленье кнігі, прысьвеченай гісторыі беларускіх спэцслужбаў ад старажытнасці да найноўшага часу, — гэта знакавая падзея, яшчэ адна цаглінка ў мур беларускай дзяржаўнасці. Праўда, пасылья прачытаньня кнігі не пакідае адчуваньне сумяшчэнья яе аўтарамі несумяшчальнага. Калі вытокі цяперашніх беларускіх спэцслужбаў аўтары слушна шукаюць у гісторыі Палацкага княства, Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай двух народаў, дык бачыць сваіх папярэднікаў у карных ворганах расейскай і савецкай

акупацыйных адміністрацый — дзіўнавата. Вось і атрымліваецца, што пайстонцы 1831-га, 1863-га былі “мятежнікамі” і змагаліся супраць “правительственных войск”... А што ужо гаварыць пра нацыянальных партызанаў і патаемнікаў, вайсковыя фармацыі, якія змагаліся за Беларусь і ў часы БНР (дарэчы, нам няўдалося адшукаць нават згадкі пра Беларускую Народную Рэспубліку), і ў ваенны і паваенны час?! Яны ўсе — “тэрарысты”, “бандыты” і “калябаранты”. А вось “слаўныя” супрацоўнікі ГПУ-НКВД-МВД-МГБ былі “сапраўднымі патрыётамі”, якія “абаранялі айчыну” ад беларускіх нацыяналістаў.

Гэта адбітак часу, у які пісалася кніга. У іншых умовах яе канцепцыя была б іншай і, будзем спадзявацца, такога выданьня дачакаемся. У гэтай рэцэнзіі мы хацелі б спыніцца на новых звестках па гісторыі Беларускага Супраціву, якія былі апублікованыя ў кнізе “Щит и меч Отечества”.

Найбольш цікавы ў гэтым сэнсе разьдзел “Супрацьстаяньне”, падрыхтаваны Ігарам Валахановічам. У асноўным яго зъмест паўтарае ранейшыя публікацыі аўтара, але ёсьць і нешта новае:

“Антисоветские подпольные организации, состоявшие из участников белорусских коллаборационистских организаций, действовали на территории Беларуси при непосредственной поддержке и в интересах зарубежных центров белорусской эмиграции и покровительствовавших им спецслужб вначале

фашистской Германии, а затем США и западноевропейских стран". (б. 175)

У тэксце, прысьвечаным батальёну "Дальвіц" і яго дэсантам, на наш погляд найбольш каштоўная храналёгія затрыманья дэсантнікаў, а таксама ілюстрацыйныя матэрыялы. Прывядзем тут раней невядомы тэкст мандату Андрэя Вайтовіча, падпісаны кіраўніком ЦК БНП Усеваладам Родзькам ("Ваўком"):

"ЦЭНТРАЛЬНЫ КАМІТЭТ

БЕЛАРУСКАЙ НЕЗАЛЕЖНІЦКАЙ ПАРТЫІ

10 верасьня 1944.

Сябры БНП

А н д р у к у.

Гэтым даручаю Вам аж да адкліканыя кіраўніцтва існуючымі адзінкамі БНП у Акрузе №1, якроўна і далейшую разбудову БНП, а перад усім тварэнье і камандаванье Штурмовымі Аддз[еламі] на прасторы Акругі. Бліжэйшая інструкцыі і чародныя заданні атрымаеце ад Упаўнаважанага на Край.

Дакумэнт гэты зьяўляецца адначасова загадам для ўсіх існуючых і створаных у будучыні адзінак БНП на прасторы Акругі №1. Даручэнны Сябры А н д р у к а партыйнага характару на абшары гэтай Акругі маюць быць безоглядна выкананыя.

КІРАҮНІК ЦК БНП:

Войк". (б. 175)

Са змешчанага дакумэнту, прысьвечанага ліквідацыі ў студзені 1955 году камандзіра беларускага партызанскага атрада Аўгена Жыхара, даведваемся, што КГБ называў яго "опасным государственным преступником, бандитом-террористом". Старшыня калгаса імя Варашылава Пастаўскага раёну Сяргей Савацоў, які браў удзел у зынічэнні Жыхара, паводле загада старшыні КГБ БССР, атрымаў за гэта 2000 рублёў і пуцёўку на курорт.

Нічога новага не было сказана пра дзейнасць у Беларусі эмісара Рады БНР Янкі Філістовіча. Цікавасць выклікае хіба

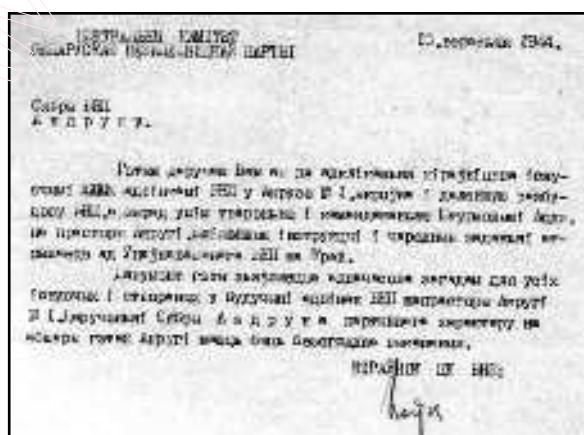

толькі наступная цытата: “Не исключалась возможность перевербовки Филистовича и использования его в контрразведывательной операции против американского разведцентра. Однако захват банды Микулича и арест шпиона получили широкую огласку, и от задуманного пришлось отказаться. Филистович был осужден и по приговору суда расстрелян”. (б. 178-179)

І калі контрвыведчай апэрацыі з удзелам Філістовіча не адбылося, дык удзельнікаў дэсанта жніўня 1952 году чэкісты выкарысталі. З чатырох дэсантнікаў супраціў аказаў толькі старши радыст Кальніцкі (“Джо”). 10 верасьня 1952 году ў Налібоцкай пушчы ён вырваўся з засады МГБ і на працягу двух дзён уцякаў ад пагоні, але яго дагналі і Кальніцкі загінуў у баю.

Вострыкава (“Карла”) і Арцішэўскага (“Фіна”, яшчэ аднаго радыста) МГБ уключылі ў контрвыведчую апэрацыю, якая праводзілася ў 1952-1955 гадах і атрымала назvu “Ракета”. Адной з галоўных яе мэтаў была спроба МГБ выйсьці на кансьпірацыйную арганізацыю М. Вітушкі. Зразумела, пра гэта ў кнізе ня згадваецца. Аўтар піша, што апэрацыя праводзілася “в целях выявления замыслов и практической деятельности американской разведки, перехвата каналов её связи с агентурой и захвата американских шпионов, выбрасываемых в СССР, а также внедрения агентуры органов госбезопасности в американские разведывательные органы и белорусские эмигрантские националистические центры”.

У ранейшых публікацыях ня згадвалася затрыманьне ў красавіку 1953 году “шпиона “Зорина”, закінутага амэрыканскімі спецслужбамі на тэрыторыю БССР. Ён меў заданьне перадаць Касцюкоў, Вострыкаву і Арцюшэўскаму дакументы, грошы і інструкцыі. Усё гэта патрапіла ў рукі савецкай дзяржбясцьпекі. “Зорін” быў перавэрбаваны МГБ, але, магчыма, здолеў перадаць на Захад нейкі знак пра працу пад кантролем. Прынамсі пра гэта съведчыць тое, што ЦРУ не

выводзіла на тайнік "Зоріна" Касьцюка ды іншых.

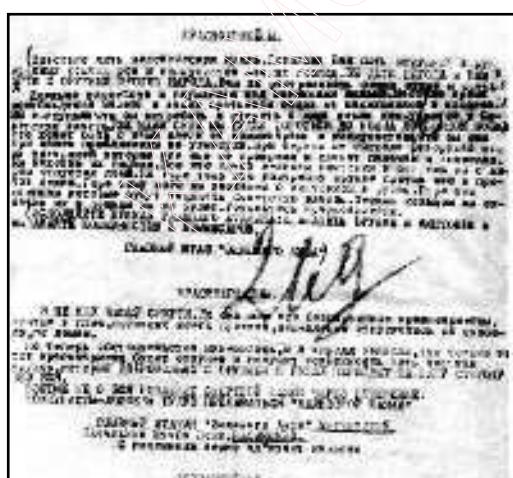
Прыведзеныя ў кнізе "Щит и меч Отечества" звесткі па апэрацыі "Ракета" съведчаць пра яе правал. І таму дзіўна чытаць, што яна "явилась ярчайшай страницей в истории не только органов госбезопасности Белорусской ССР, но и МГБ-КГБ СССР в целом". Яе нават ставяць у адзін шэраг з сапрауды значымі апэрацыямі савецкай контрвыведкі, як "Сындыкат-2", "Трэст", "Манастыр" і "Беразіно"! І тут жа аўтары пішуць, што радыёгульня з амэрыканцамі была спыненая ў 1955 годзе з-за яе беспэрспэктыўнасці. Сярод яе набыткаў згадваюцца толькі 73

радыёграмы ЦРУ і адзін ліст, выкананы тайнапісам. Усё! Выцягнуць з эміграцыі ў Беларусь нейкага беларускага дзеяча няўдалося. Скампрамэтаваць беларускія эмігранцкія арганізацыі ў вачах амэрыканцаў гэтай апэрацыі таксама няўдалося. Ды й дэзынфармацыю, што пасыпалі чэкісты на Захад, заходнія спэцслужбы маглі прaverыць праз арганізацыю Вітушки.

Як вэрсю, можна разглядаць варыянт, што празь нейкі час амэрыканцы ўстановілі, што група працуе пад кантролем МГБ, але вырашылі падтрымліваць контакт. Гэта адцягвала пэўныя сілы савецкай дзяржбясьпекі на арганізацыю прыкрыцця апэра-

цыі (чэкістам давялося ствараць ілжэпартызанская групы, капаць зямлянкі, арганізоўваць яўкі, цэлы год сачыць за тайніком, да якога ніхто не прыйшоў) і пакідала МГБ надзеі на магчымы пасльяховы працяг апэратыўнай гульні.

Высьвятляеца, што Цімох Вострыкаў захоўваў надзею на ўцёкі, аднак гэты плян яму рэалізаваць няўдалося. 20 траўня 1955 году яго

зноў адправілі за краты, дзе працягваў знаходзіцца дэсантнік Генадзь Касцюк. Абодва атрымалі па 25 гадоў канцлягераў, а вось Арцішэўскага ў студзені 1956 г. вызвалілі ад адказнасці.

Нямала ілюстрацый у кнізе “Щит і меч Отечества” друкуюцца ўпершыню і зьяўляюцца сапраўдным скарбам для дасьледчыкаў. Тут і фота Міхала Вітушкі, прайдападобна, 1940 году, з савецкіх дакумэнтаў. Фотаздымкі дэсантнікаў “Дальвіца” Сяргея Буцкевіча, Тамары Чэрнамшагінай, Васіля Конюха. Выява вокладкі справы “Зялёнага Дуба”, фотаздымак будынка школы “Дальвіца”, лісты з тайнапісам 1950-х ды шмат чаго іншага. Атрымалася сапраўдная кніга з карцінкамі.

Сяргей Дудаліч

ШКОЛА ПАТРЫЁТАЎ

Юры Туранак Людзі СБМ. – Вільня: Gudas, 2006. – 224 б.

Працы прафэсара Юры Туранка заўсёды адрозніваліся прафэсійным падыходам, адпавядаючым патрабаванням эўрапейскай гістарычнай навукі, і трывалай нацыянальнай пазіцыяй, што немалаважна для нашага чытача. Не стала выключэннем і кніга “Людзі СБМ”, што пабачыла сьвет ў 2006 годзе, і большая частка накладу якой была сканфіскаваная ў Менску (увосень 2007-га адбылося яе перавыданье).

Праца цікавая найперш тым, што ўпершыню пад адной вокладкай сабраныя: гістарыяграфія дасьледаваньня, гісторыя арганізацыі, яе структура, факты аб узеле чальцоў арганізацыі ў вайсковых дзеяньнях на баку Нямеччыны. Аўтар прыводзіц 39 біяграмаў дзеячоў і рознага рангу кіраўнікоў арганізацыі. Дадатак зъмяшчае статут, арганізацыйны рэгулямін, мастацкія творы сяброў СБМ, іх съпевы.

Галоўным пытаньнем свайго дасьледваньня аўтар паставіў: “... паказаць ... працэдуру стварэння СБМ з улікам ролі беларускіх нацыянал-сацыялістаў Ф. Акінчыца і Г. Барановіча, ... назваць людзей СБМ...”. Іншымі словамі, даказаць, што незалежна ад мэтай акупацыйных нямецкіх уладаў наконт стварэння лаяльнай да іх арганізацыі, реальная яна выконвала важную функцыю ў беларускім руху, а сярод беларускай моладзі — была школай патрыётаў.

У пацьверджаньне гэтай тэорыі аўтар прыводзіць невядомыя і малавядомыя факты з архіваў Польшчы і Нямеччыны. Цэлы раздзел кнігі Туронак прысывяціў пытаньям культурнай працы, выданью часопісаў, выхаваўчай працы сярод беларускай моладзі. Але найлепшым доказам гэтай тэорыі будуць урыўкі з успамінаў тых, каго СБМ узгадаваў беларусамі.

У кнізе прафэсар Туронак палемізуе з савецкай гістарычнай школай, прынамсі з А. Каваленям, і перамагае неабвержанымі фактамі, цытатамі з дакумэнтаў, рэальнай ацэнкай сітуацыі, адкідываючы ўсялякую палітызацыю пытаньня.

Сярод шматлікіх фактаў і звестак, Туронак называе імя сапраўднага аўтара песні “Герою на разъвітаньне” (“Сьпі пад курганам герояў”), аўтарства якой прыпісалі Купалу. На самой справе, “...гэтым вершам Ганько ўшанаваў памяць свайго аднадумца, нацыянал-сацыялістычнага дзеяча Уладзіслава Казлоўскага, застрэленага ў лістападзе 1943 году”.

Кнігу “Людзі СБМ” немагчыма абмінуць ў сучаснай нацыянальнай гістарыяграфіі. Улічываючы тое, што ніводны кіраунік арганізацыі не пакінуў успамінаў, а большасць шараговых сяброў да цяперашняга часу байца перасъеду за ўдзел у СБМ, прафэсар Туронак для найлепшага асьвятлення дадзенай проблематыкі, прыклай усе намаганьні, каб адкінуць увесь фальш і хлускіню з такой старонкі нашай гісторыі як Саюз беларускай моладзі.

Андрэй Барткевіч

ВАСІЛЬ СУПРУН

30 красавіка 2007 году ў Слоніме памёр Васіль Супрун, паэт, краязнаўца, архэоляг, вэтэрэн нацыянальнага руху. Лекары паставілі яму дыягназ “рак лёгкіх”. Супрун імкліва згасаў, сілы сыходзілі, а ён ня верыў, што ўжо ня зможа вярнуцца да працы...

Ён нарадзіўся ў 1926 годзе ў вёсцы Глоусевічы на Слонімшчыне. Вывучыўся на настаўніка. Ня змог спакойна глядзець на бальшавіцкія парадкі ў першыя паваенныя гады. Распавяддаў, як саветы лавілі беларускую моладзь для адпраўкі на працу ў Расею, і што гэта вельмі нагадвала, як тое самае рабілі немцы, толькі адпраўлялі хлопцаў і дзяўчатаў у Нямеччыну. У траўні 1946-га Васіль Супрун зъ сябрамі стварыў кансьпірацыйную беларускую арганізацыю, якая атрымала назову “Чайка”. Усё пачалося са Слоніму, але з часам суполкі арганізацыі з'явіліся і ў іншых рэгіёнах Беларусі. Быў створаны “Цэнтар Беларускага Вызвольнага Руху” на чале з Супруном (псэўданім “Пагромавец”).

Васіль Супрун расказваў, што ня меў ніякай сувязі зь беларускім партызанамі, нават ня ведаў, ці ёсьць яны. Таму палічыў, што яны маюць поўнае права называцца “Цэнтрам”. У 1947 годзе Васіль Супрун быў арыштаваны і пакараны 25 гадамі зняволення.

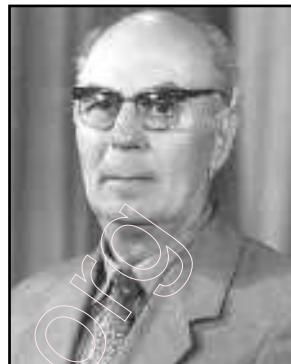
Ён быў моцны духова і фізычна. Таму выжыў у канцлягеры і ўпарты пераадопльваў перашкоды, зь якімі сутыкнуўся на волі. Ужо ў 60-х В. Супрун пачынае друкавацца ў мясцовым друку, навуковых зборніках. Ягоныя краязнаўчыя артыкулы зацікаўлялі моладзь. А ў пачатку 90-х мы даведаліся і пра Супруна-паэта.

Васіль Супрун быў вельмі асцяярожны ў контактах зь людзьмі — хапала нядобразычліўцаў, якія складалі пра яго небыліцы. Адзін зь іх не пасаромеўся ў інтэрвію адной радыёстанцыі сказаць, што Супрун быў “маральным аўтарытэтам”. Раней жа ён распускаў плёткі, што “Супрун здаў “Чайку” і г. д.

Васіль Рыгоравіч ад самага пачатку быў сябрам нашай рэдакцыі. Яшчэ неаднойчы на бачынах “БР” будуць зъяўляцца з нашага архіву ягоныя ўспаміны, фотаздымкі зь яго калекцыі.

Пахавалі Васіля Супруна на слонімскіх могілках.

Съветная памяць!

МІКОЛА КАНАШ

29 кастрычніка 2006 году ня стала Міколы Канаша, вядомага беларускага патрыёта, вязня бальшавіцкіх канцлягераў. Пра гэтую сумную вестку паведаміла “Радыё Свабода”.

Мікола Канаш нарадзіўся ў 1926 годзе на Браслаўшчыне. Падчас нямецкай акупацыі вучыўся ў Пастаўскай настаўніцкай сэмінарыі, быў сябрам Саюзу Беларускай Моладзі. Адразу пасьля вайны быў асуджаны савецкімі ўладамі на 25 гадоў зыняволенъня. Пакараньне адбываў на Інце, дзе пазнаёміўся з паэтай Ларысай Геніуш. У 1956 годзе Канаша вызвалілі, але вярнуцца ў Беларусь не дазволілі, далей працаваў у шахтах на Поўначы. Там ажаніўся з украінкай Соф'яй, якая таксама мела 25 гадоў зыняволенъня за нацыянальныя погляды.

У 1973 годзе Канашы пераехалі ў Беларусь, жылі ў Жлобіне. Мікола Канаш шмат зрабіў для захаванъня і публікацыі лягерных вершаў Ларысы Геніуш, пісаў успаміны пра беларускіх патрыётаў, зь якімі яму давялося сустрэцца.

Светлая памяць!

ІВАН ДУДКА

15 чэрвеня 2006 году “Радыё Свабода” паведаміла пра сымерць у Баранавічах вэтэрана беларускага вызвольнага руху Івана Дудкі.* Ён памёр 14 чэрвеня, пражыўшы 83 гады.

Іван Дудка нарадзіўся на Нясьвіжчыне. Падчас нямецкай акупацыі быў сябрам Саюзу Беларускай Моладзі, а пасьля стаў жаўнерам Беларускай Краёвой Абароны. У 1946 г. “за непрыхільнае стаўленъне да савецкай улады” быў асуджаны на 25 гадоў канцлягераў. У зыняволенъні знаходзіўся на поўначы РСФСР, у Інце. Дудка і яго жонка Тафілія (таксама вязень бальшавіцкіх канцлягераў) сябравалі з паэткай Ларысай Геніуш. Іван Дудка часта ездзіў у Зэльву, каб дапамагчы ёй — рыхтаваў дровы, рабіў рамонт, бо быў добрым муляром і цесьляром.

З 1990-х гадоў Іван Дудка браў удзел у працы Таварыства бе-

ларускай мовы. Разам з сябрамі наведваў Зьезды Згуртаваньня беларусаў съвету “Бацькаўшчына” ў Менску, браў удзел у зьезьдзе вэтэранаў беларускага вызвольнага руху ў студзені 2000 году ў Горадні. Свой кнігазбор Іван Дудка ахвяраваў баранавіцкай гарадской бібліятэцы імя В. Таўлая.

Съветная памяць!

*Нэкралёг па съв. пам. І. Дудку быў таксама зъмешчаны ў баранавіцкім друку. Гл.: Свабодзкі В. Адышоў у іншы съвет вязень сталінскага ГУЛАГу з Баранавічай // Баранавіцкая газета, 2006, 24 чэрвеня. Спэцвыпуск.

ЛЕАНІД ЖДАНУК

Пра съмерць былога палітвязяня Леаніда Сыцяпанавіча Жданука ў рэдакцыю “БР” паведаміў яго сябра Пяцро Рашэнік з Баранавічай. Яны нарадзіліся ў адной вёсцы — ў Запольлі на Наваградчыне. Жданук быў 1926 году нараджэніем. Разам вучыліся, падчас вайны был ў СБМ, выехаў ў Нямеччыну. Л. Жданук ў 1945 годзе вярнуўся ў Беларусь, настаўнічаў у роднай вёсцы, ажаніўся. Паводле няпэўных звестак, контактаў з удзельнікамі Беларускага Супраціву. У 1948 г яго арыштавалі. “Особое совещание при МВД СССР” асуздзіла яго да 10 гадоў зняволенія. Пакараньне адбываў у Ресеi, у Ангарску. Пасьля вяртання жыў у Баранавічах. Паводле словаў П. Рашэніка, памёр каля трох гадоў таму.

Съветная памяць!

КАСТУСЬ МЫСЬЛІВЕЦ

У пачатку красавіка 2006 году ў Драгічыне памёр Кастусь Мысьлівец. На 61-м годзе жыцця. Лідэр мясцовых фронтаўцаў. Паходзіў зь сям'і ўдзельнікаў антыбалашавіцкага Супраціву. Бацька-франтавік разам з 16-гадовым сынам пайшоў у партызанскі атрад, які ваяваў супраць савецкай улады. Яны загінулі ў баю ў 1951 г. Маці Кастуся арыштавалі. Яго выхоўвалі сваякі.

У верасьні 2005 году рэдакцыя “БР” атрымала ліст ад Кастуся Мысьліўца. Ён пісаў: “...Тое, што дас্যледуеце Беларускі Супраціў гэтым акупантам-камунікам — гэта на мой погляд вельмі добра. Тое, што можна знайсці, трэба сабраць. Гэта гісторыя нашай дзяржавы і гэта спатрэбіца — рана ці позна вуліцы будзем называць імёнамі наших змагароў.”

**K. Мыслівец (справа) вадзіў школьнікаў па месцах былых баёў "лясных братоў".
Фота 1999 г.**

мцаў. Ёсьць і гэрыскія прыклады з нашай сям'і. А бальшавікі гэта замоўчаваюць, так ім лягчэй называць іх бандытамі...

Калі маю матулю арыштоўвалі, забіралі ўсё з маёмы. Я, хоць і малы быў, усё добра памятаю. Мяне забрала цётка, у якой я гадаваўся, пакуль не вярнулася маці. Пасьля съмерці Сталіна была амністыйя, і тых, у каго былі малыя дзецы, вызвалілі. Маці, як яе не катавалі, не прызналася, што была звязаная і дапамагала бацьку і брату.

Усё гэта я ведаю са словаў маці і паплечнікаў бацькі, якія цудам засталіся жывымі, адсядзелі ў турмах па 25 гадоў...

З павагай Кастусь Мыслівец (Паляўнічы).

Жыве Беларусь!".

Кастусь Мыслівец разам зь сябрамі вадзіў школьнікаў з патрыятычнай арганізацыі імя Элаізы Ажэшкі па месцах былых баёў "лясных братоў" з НКВД. Моладзь складала там прысягу на вернасць Беларусі. Здаецца, у Беларусі такой працай з моладзю больш нікто не займаўся.

Светлая памяць!

...На жаль, я мала ведаю, бо тады быў вельмі малы. Бацьку памятаю — аднойчы бачыў скрэзь сон, а старэйшага брата, які таксама загінуў у Супраціве, зусім не памятаю. Што цікава, большасць змагароў да таго, як пайсьці ў лес змагацца проці акупантаў, змагаліся проціў не-

АЛЕГ ШНЭК

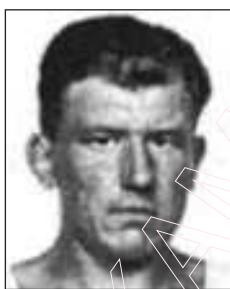
16 жніўня 2005 г. у аўстралійскім горадзе Мэльбурн памёр беларускі дзеяч Алег Шнэк. Ён быў апошнім кіраўніком Беларускага Вызвольнага Фронту. Пасьля съмерці ў 1991-м генэрала Дзымітрыя

Касмовіча, яе два гады ачольваў Уладзімер Шнэк, брат Алега. Пасьля яго съмерці Алег Шнэк сымбалічна пераходзіў традыцыю гэтай антыкамуністычнай арганізацыі, якая была заснаваная паўстагодзьдзя таму. Зараз ужо дакладна можна сказаць, што БВФ канчаткова стаў здабыткам беларускай гісторыі.

Зазначым, што Алег Шнэк нарадзіўся ў 1930 годзе ў Ленінградзе. Яго бацька Сыцяпан быў афіцэрам Чырвонай Арміі. Падчас Другой сусьветнай вайны ачольваў слуцкую паліцыю, пасьля быў камандзірам Беларускай Краёвой Абароны ў Слуцкай акрузе. Яго ўспаміны, прысьвечаныя БКА, друкаваліся ў “БР” (2004, № 1). Алег Шнэк разам зь сям'ёй зъехаў з Бацькаўшчыны ў 1944 г., яны жылі ў Захадній Нямеччыне, Аўстраліі. Алег быў актыўны ў беларускім скаутынгу, займаўся спортом, грамадzkай дзейнасцю. З 1993-га ён ачольваў Беларускі цэнтральны камітэт у штаце Вікторыя, быў намеснікам старшыні Федэральнай рады беларускіх арганізацыяў у Аўстраліі.

Съветная памяць!

АЛЯКСАНДАР ЮРШЭВІЧ

Яго ня стала 26 сакавіка 2007-га, на наступны дзень пасьля Дня Волі. Хтосьці патэлефанаваў і сказаў: у Мёрах памёр Юршэвіч... Аляксандар Юршэвіч цяжка хварэў, але нягледзячы на гэта ўвесь час меў шмат задумаў і праектаў. Сярод рэалізаваных — пасадка ў Курапатах алеі каштанаў у памяць сяброў. На жаль, так і ня здолеў ён зрабіць книгу пра моладзея беларуское падполье ў Паставах і Глыбокім. Здаецца, гэта мусіў быць даведнік.

Аляксандар Юршэвіч нарадзіўся 1 студзеня 1928 году ў вёсцы Курылавічы на Дзесьненшчыне. Бацька ў час вайны браў удзел у беларускім вызвольным рухе. Зерне беларускага патрыятызму прарасло і ў Аляксандру. Ён быў адным з заснавальнікаў нелегальнага “Саюзу Беларускіх Патрыётаў”, разгромленага МГБ у 1947 г. у Глыбокім і Паставах. Быў асуджаны да расстрэлу, пазней замененага на 25 гадоў канцлягераў.

Толькі ў 2005 годзе ў размове з галоўным рэдактарам “БР” Юршэвіч адкрыўся: у яго была група хлопцаў, якая не была арыштаваная. Назваў прозывішчы, паказаў фота. Гэтыя людзі атрымалі

адукацыю, займалі ўплывовыя становішчы, заўсёды адстойвалі беларушчыну. Яны ўжо памерлі. Мы напішам пра іх у разьдзеле “Успаміны”. Шкада толькі, што сам Аляксандар Юршэвіч не напісаў успамінаў, хаця і рабіў запознененія спробы, калі ўжо меў зусім слабы зрок.

Да канца свайго жыцця ён застаўся кансьпіратарам. Казаў, што за ім дагэтуль сочаць. Ня верылася, аж пакуль ня здарылася нагода пераканацца ў гэтым.

Шкада, што ён ужо ніколі не патэлефануе ў нашу рэдакцыю, не пацікавіцца кніжнымі навінкамі, не падзеліцца з намі сваімі ўспамінамі...

Съветлая памяць!

УЛАДЗІМЕР ПЛЕШЧАНКА

Ён раптоўна памёр 20 траўня 2006 году на 58 годзе жыцця ў роднай вёсцы Вароны Віцебскага раёну. Кажуць, што ня вытрымала сэрца. Сайт КХП-БНФ напіша, што ня стала легендарнага змагара Мірона. Але неўзабаве Зянон Пазьняк паправіць: ня стала сябра групы Мірона. Такім чынам барацьба міронаўцаў працягваецца, ужо другі дзесятак гадоў.

Уладзімер Плешчанка быў знакавай асобай сярод удзельнікаў Беларускага Супраціву. Яго адыход — гэта вялікая і балючая страта...

25 сакавіка 2006-га Плешчанка стаяў на віцебскай плошчы Свабоды з плякатам “Беларус, не хавайся ў бульбу, выхадзі бараніць сябе і сваіх дзяцей!”. За гэта яго пакаралі 7 суткамі арышту. Гэта была апошняя акцыя змагара.

Съветлая памяць!

ЗЬМІЦЕР КІСЕЛЬ

Ён загінуў у 42 гады. Гэта здарылася ў той час, як Зьміцер пачаў вяртацца да грамадзкіх справаў, да творчасці...

Некалкі гадоў я чую ад ягоных сяброў невясёлую весткі — Зьміцер піў, закінуў усе справы. А яны яго ўпарты спрабавалі выратаваць. Нарэшце, ён саўладаў з хваробаю. Напісаў на замову кнігу, зарабіў трохі грошай.

У лютым 2005 году Зьміцер неспадзянка патэлефанаваў мне ў Менск. Пагаворылі, ён згадаў, што піша кнігу, пакінуў свой гарадзенскі нумар. Праз два дні патэлефанаваў зноў. Пропанаваў паехаць запісаць успаміны сваяка і сувязнога атамана Дэмуха, які ўжо быў у цяжкім стане. Заплянявалі паездку, але яна так і не адбылася.

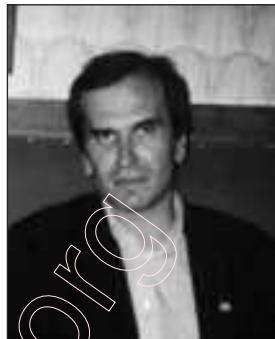
З кастрычніка 2005-га я па справах патэлефанаваў гарадзенцу Ўладзімеру Хільмановічу. “Ведаеш, — кажа ён, — я зараз сяджу на памінках па Зьміцеру Кісялю...”.

Вера Касмовіч з Гарадзеі казала мне, што Зьміцер плянаваў на гроши, якія ён зарабіў, напісаўшы кнігу, паставіць помнік на магіле беларускага патрыёта Аляксандра Баханчыка. Не пасьпеў...

Зьміцер Кісель нарадзіўся 24 траўня 1963 году ў Горадні ў сям'і беларускіх патрыётаў, удзельнікаў паваеннага Беларускага Супрападзейніцтва. У 90-я працаўваў журналістам газеты “Пагоня”. Пазней браў удзел у грамадзка-палітычным жыцьці рэгіёну. Зьміцер быў адным з заснавальнікаў традыцыі ўшанаваньня памяці Ларысы Геніуш у Зэльве і братоў Каліноўскіх у Свіслочы. У студзені 2000-га зь сябрамі арганізоўваў у Горадні з'езд вэтэранаў беларускага вызвольнага руху. Яго ня стала 30 верасьня 2005 году. Зьмітра знайшлі ва ўласнай кватэры, нібыта, са съядамі гвалтоўнай съмерці.

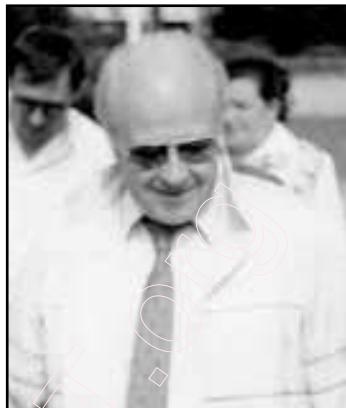
“Калі думаеш, якімі людзьмі ўвасабляецца Беларусь, дык Зьміцер Кісель стаіць тут у першым шэрагу. Ён даказаў гэта цэлым сваім жыцьцём і апошнімі сваімі днямі”, так выказаўся пра яго Зьміцер Сідаровіч у газэце “Наша ніва” (2005, 7 кастрычніка, № 37).

Съветная памяць!

ЯНКА ЖАМОЙЦІН

Янка Жамойцін (28.01.1922, в. Клімавічы на Лідчыне — 25.04.2003, пахаваны ў Варшаве), празаік, літаратуруны крытык, публіцыст, грамадзкі дзеяч, вэтэрлан беларускага вызвольнага руху. Падчас німецкай акупацыі вучыўся ў Наваградзкай настаўніцкай сэмінарыі, быў сябрам патаемнай Беларускай Незалежніцкай Партыі, якая накіравала яго на працу ў СБМ “дзеля пашырэння ідэі незалежнасці сярод моладзі”. Удзельнік Другога Ўсебеларускага кангрэсу. З 1944 г. жыў у Польшчы, скончыў прафэсіянальны інстытут права і адміністрацыі ў Жэшуве. Двойчы арыштоўваўся, у 1949 г. вывезены ў Менск, дзе быў асуджаны на 25 гадоў зняволеня. Пасля вызвалення, у 1957 г. вярнуўся ў Польшчу, жыў у Варшаве. Друкаваўся ў беларускіх газетах і часопісах. Аўтар біяграфічнай аповесці “З перажытага”, зъмешчанай у кнізе “Лёс аднаго пакалення” (Беласток, 1996).

Мы пазнаёміліся ў ліпені 1997-га ў Вільні. На той час мне ўжо быў знаёмы ягоны жыцьцёвы шлях — я чытаў успаміны Жамойціна. У Вільні сабралася групка вэтэранаў беларускага вызвольнага руху: і мясцовых жыхароў, і тых, хто прыехаў з Беларусі. Янка Жамойцін прыехаў з Варшавы. Усе чакалі сустрэчы з Барысам Рагулям, які праводзіў у старожытнай беларускай сталіцы сесію Эўрапейскага сэктору Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Менавіта Рагуля падчас вайны далучыў Жамойціна да Беларускага нацыянальнага Супраціву. Нават і ня ведаю, ці ўдалося ім тады пагаварыць, бо Рагуля быў моцна заняты...

У наступныя гады я неаднаразова бываў у гасціцах у Жамойціна ў Варшаве, аднойчы ён гасціўваў у мяне ў Менску. Мы шмат гаварылі, і пра сёньняшнія падзеі, і пра часы вайны. Спадара Янку ў той час захапляла тэма ўплыву кансьпірацыйнай Беларускай Незалежніцкай Партыі на легальны Саюз Беларускай Моладзі. Тэма, дарэчы, амаль зусім не дас্তупавала. Ён заўсёды падкрэсліваў, што сам быў пасланы ў СБМ праз БНП. На гэту тэму паспелу зрабіць адну публікацию.

Янка Жамойцін быў вельмі інтэлігентным, сыцілым чалавекам. Рэдка гаварыў пра свае проблемы, пра свой баль. Сумаваў па Беларусі. Рэгулярна прыяжджаў на Бацькаўшчыну, да сваякоў і сябров. Ён і памёр па дарозе ў Беларусь, у машыне, каля самай мяжы, на польскім баку...

Жамойцін адыйшоў на Вялікдзень 2003 году. Прыгадваю, як незадоўга да таго, у пачатку сакавіка па расейскім тэлеканале НТВ быў сюжэт пра ўгодкі съмерці Сталіна. І нейкі пажылы чалавек распавяддаў пра тое, як сустрэлі гэту вестку вязні аднаго з савецкіх канцлягераў. Гэтым чалавекам быў Янка Жамойцін. Тэлевізіёншчыкі здымалі інтэрвію ў яго варшаўскай кватэры. Гэта быў апошні раз, калі я яго пабачыў.

Яшчэ прыгадваю, што ў апошнія гады жыцьця Жамойцін дамогся ад нейкай польскай арганізацыі прызнанння як удзельніка Беларускага антынацысцкага Супраціву. Шкада, але я не пасыпеў атрымаць ад яго копіі дакумэнту, які гэта пацьвердждаў. Памятаю, зъ ягоных словаў, там адзначалася, што кансыпрацыйнай арганізацыяй "Беларуская Незалежніцкая Партыя" кіраваў ксёндз Гадлеўскі, закатаваны гэстапа. Палякі ў гэтай справе рабілі запыт у адпаведныя службы ў Беларусь і, відаць, атрымалі пацьверджанье. На просьбу Жамойціна я перасылаў яму заверанае съведчаныне Андрэя Вайтовіча са Слоніму, таксама сябра БНП. Зь Вільні такі ж дакумэнт даслаў Жамойціну Кастусь Шышэя. Гэтае прызнаннне з боку палякаў не давала Янку Жамойціну нейкіх матэрыяльных дабротаў, хутчэй маральнае задавальненіне, бо беларуская дзяржава так і не згадала добрым словам іх, змагароў за яе волю і незалежнасць...

Сяргей Ёрш

ЯЗЭП УРБАНОВІЧ

Практычна незаўважанымі прайшлі 100-я ўгодкі з дня народзінаў дзеяча беларускага вызвольнага руху, актывіста КПЗБ і арганізатора прасавецкага антыфашистоўскага супраціву ў часы нямецкай акупацыі на тэрыторыі Берасьцейскай вобласці Язэпа Урбановіча (3.04.1907, в. Шэйпічы Пружанскае раёна — 20.07.1944 г., в. Варанілавічы Пружанскае раёна). Жыцьцё і дзейнасць Урбановіча дагэтуль не дас্তедаваныя належным чынам. Здавалася б камуніст, партызан-антыфашист, пра яго можна і трэба пісаць кнігі, здымаць фільмы. Але маўчаць, згадваюць хіба толькі ў календары на апошнія бачыне газэты...

Калі пісаць праўду пра Урбановіча, дык давядзеца згадаць пра беларускія нацыянальныя партызанскія аддзелы на Палесі, зь якімі ён у 1942-43 гг. контактаваў, пратаноўваў супрацоўніцтва. Давядзеца распавесці пра тое, як камуністычны “абкам”, які прыйшоў з Москвы, адсунуў яго ад кіраўніцтва савецкім партызанскім рухам на Берасьцейшчыне. Як збройнай сілай падначальваліся савецкаму кіраўніцтву беларускія атрады. Як раптоўна пачалі гінуць паплечнікі Урбановіча ў антыфашистоўскім супраціве, а пасля пры загадковых абставінах быў забіты і сам ён. Ёсьць сумневы наконт даты забойства Урбановіча, якую падае энцыклапедыя “Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне. 1941-1945” (Мінск, БелСЭ, 1990, б. 602) — 20 ліпеня 1944 году. Былыя партызаны съведчаць, што гэта адбылося адразу пасля прыходу саветаў, значыць на 7-10 дзён раней. Дакладна невядома і тое, хто забіў Урбановіча: партызаны-марадзёры, якія рабавалі царкву ў Варанілавічах, альбо савецкая дэсантнікі, якія мелі заданьне зь ім “разабрацца”. Язэп Урбановіч, як беларускі патрыёт, хоць і камуніст, быў патэнцыйна небяспечны для бальшавікоў. Ён быў вядомай асобай на Берасьцейшчыне, папулярнай сярод савецкіх партызанаў і падпольшчыкаў. Яму давялося б даваць нейкую пасаду ў савецкай адміністрацыі. Але хтосьці вырашыў інакш.

Мы яшчэ вернемся да асобы Я. Урбановіча ў наступных нумерах “БР”.

ЮЛЬЯН САКОВІЧ

Як і Язэп Урбановіч, Юльян Саковіч быў заходнебеларускім камуністам, шмат гадоў правёў у польскіх турмах, сядзеў у канцлягеры ў Бярозе-Картузскай. Але калі Урбановічу ў 1939 годзе знайшлася пасада ў савецкай адміністрацыі, дык Саковіча чакала турма НКВД. Так іх шляхі разыйшліся. Юльян Саковіч, якому ўдалося вырвацца на волю на пачатку нямецка-савецкай вайны, стаў адным з лідэраў Беларускага нацыянальнага Супраціву. Саковіч, як і Урбановіч, загінуў пры да канца нявысьветленых абставінах.

100-я ўгодкі з дня народзінаў Юльяна Саковіча (24.08.1906 — 13.06.1943) прайшлі ў 2006-м амаль непрыкметна. Выйшла толькі адна публікацыя ды календарык у сэрыі “Асобы беларускага супраціву”. Гэтага, вядома, недастатковая. У наступных нумарах “БР” яшчэ неаднойчы зьвернецца да гэтай незаслужана забытай асобы беларускага вызвольнага руху.

РАМАН ШУХЕВІЧ

30 чэрвеня 2007 году ва Украіне адзначаліся 100-ыя ўгодкі з дня народзінаў галоўнага камандзіра Украінскай Паўстанчай Арміі Рамана Шухевіча. Яшчэ ў траўні прэзідэнт Віктар Юшчанка падпісаў загад, паводле якога ўшанаваньне памяці паўстанцкага генэрала мусіла адбыцца на агульнадзяржаўным узроўні. Аднак асоба Шухевіча, як і ўсяго руху АУН-УПА, па-ранейшаму неадназначна ўспрымаецца ва ўкраінскім грамадзтве. Усе намаганьні Юшчанкі прымірыць “чырвоных” і “бандэраўцаў” закончыліся няўдачай. Таму прэзідэнт Украіны ў той час не пайшоў на наданьне Шухевічу звання “Герой Украіны” (пасьмяротна), нягледзячы на шматлікія звароты грамадzkіх арганізацый, патрыятычных палітычных партый, шэрагу абласных радаў. Гэты крок мог стаць фактарам дэстабілізацыі і так даволі “гаракай” сітуацыі ў грамадзтве.

Рэабілітацыя АУН(б) і УПА(б), іх кіраунікоў прасоўваеца ва Украіне даволі марудна. І калі навукоўцы плённа працуюць над

вывучэньнем гісторыі паўстанцкага руху, калі ў прэсе ў апошнія гады можна пабачыць нямала цікавых дыскусій на гэтую тэму, дык частка грамадзтва, якая па-ранейшаму застаецца ў палоне савецкіх ідэаліягічных мітаў і стэрэатыпаў, не жадае іх пазбаўляцца. Больш таго, гэтую карту працягваюць разыгрываць пэўныя палітычныя сілы, якія праектуюць супрацьстаянне 1940-50-х на сёньняшні час.

Да таго ж асоба Р. Шухевіча вельмі неадназначная. У час вайны ён “зас্বяціўся” і ў Беларусі. Ягоны паліцыйны аддзял у 1942 г. праводзіў антыпартызанская акцыі на Віцебшчыне. Адзін з удзельнікаў Беларускага Супраціву цвердзіць, што ад байкоў Шухевіча цярпела і мірнае беларускае жыхарства, з-за гэтага даходзіла да канфліктаў з беларускімі вайскоўцамі. У рубрыцы “Паведамлені” чытайце пра замах на Шухевіча, арганізаваны летам 1942-га беларускім нацыяналістамі.

На ўгодкі Шухевіча адгукнулася вялікай публікацыяй “Советская Белоруссия”. Прывядзем адтоль некалькі цытатаў: “В Беларуси фамилия Шухевич мало кому что говорит, кроме профессиональных историков... пан Шухевич оставил в Беларуси немало глубоких следов... Чудовищная история произошла под Жабинкой в 1942 году... На старом брестском кладбище есть целая аллея безымянных на сегодняшний день могил жертв Шухевича и Бандеры”¹. Шкада толькі, што аўтар, высоўваючы абвінавачваныні супраць Шухевіча, не падмацоўвае іх спасылкамі на архіўныя дакумэнты альбо съведчаныні людзей. Яшчэ адна вялікая публікацыя пра з'верстыя бандэраўцу на беларускім Палесці з'явілася раней, у лістападзе 2006 году.²

Што да самага съяткаваньня, дык адзначым, што яго цэнтар быў у Кіеве. У цэнтральным будынку афіцэраў Збройных Сілай Украіны прыйшла ўрачыстая акадэмія ў гонар Р. Шухевіча. Пазней па вуліцах прайшлі ня вельмі шматлікія дэманстранты, якія пераважна прадстаўлялі нацыяналістычныя арганізацыі й партыі. На Сафійскай плошчы адбыўся мітынг. Міліцыя і спэцпадраздзяленыні перашкодзілі камуністам і прадстаўнікам “левых” наладзіць правакацыі.

Съяточныя акцыі адбыліся ня толькі ў Кіеве. Было падлічана, што па ўсёй краіне адбыліся амаль 200 масавых мерапрыемстваў, якія сабралі больш за 94 тысячи чалавек.

¹ Стародуб П. Где врачи зимуют // Советская Белоруссия, 2007, № 116, 26 чэрвеня.

² Козлович В. Бандеровцы из деревни Леликово // Советская Белоруссия, 2006, 11 лістапада.

ДАВЕДКА “БР”:

Раман Шухевіч (1907 — 1950), дзеяч украінскага нацыянальна-вызвольнага руху, галоўны камандзір УПА (1943 — 1950). З 1925 г. бярэ ўдзел у дзейнасці Украінскай Вайсковай Арганізацыі супраць польскіх уладаў. Баявік-тэрарыст. Сядзеў у польскай турме. У 1938-39 гг. адзін з арганізатораў збройных сілаў Закарпацкай Украіны. У 1940 годзе ўваішоў у склад “рэвалюцыйнага проваду АУН” (бандэраўскай часткі арганізацыі пасля яе расколу). Працуе ў галоўным вайсковым штабе АУН (б), выкладае вайсковыя дысцыпліны на таемных курсах для актыўістаў АУН (б). У 1941 г. — сярод арганізатораў “украінскага Легіёну” ў Нямеччыне, які летам браў удзел у збройнай барацьбе супраць бальшавікоў. На працягу 1942 году на чале паліцыйнага аддзела службы ў Беларусі. У пачатку 1943-га вяртаецца ва Украіну і пераходзіць на нелегальнае становішча. Зь вясны 1943 г. — сябра Проваду АУН (б), вайсковы рэфэрэнт пры Провадзе АУН (б). У жніўні 1943-га абраны кірауніком Бюро Проваду АУН (б), а восеньню — галоўным камандзірам УПА. З ліпеня 1944-га — кіраунік Генэральнага Сакратарыяту Украінскай Галоўнай Вызвольнай Рады, генэральны сакратар вайсковых спраў УГВР, кіраунік Проваду АУН (б) на украінскіх землях. Меў рангу генэрала. Дзейнічаў пад псевданімамі “Тарас Чупрынка”, “Тур”, “Р. Лазоўскі”. Спрабаваў прымірыць эміграцыйныя групоўкі, якія зарагавалі паміж сабой. Нават зьбіраўся з гэтай мэтай наведаць Заходнюю Нямеччыну.

Загінуў на кансьпірацыйнай кватэры на Львоўшчыне 5 сакавіка 1950 г. Паводле адной з версіяў, паранены ў перастрэлцы з афіцэрамі спэцаддзелу МГБ, застрэліўся.

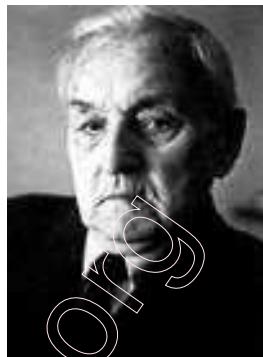
У кастрычніку 2007 г. прэзыдэнт Украіны В.Юшчанка надаў Р. Шухевічу званьне “героя Украіны”

У КІЕВЕ ПАМЁР ВАСІЛЬ КУК

9 верасьня 2007 году ў Кіеве на 95-м годзе жыцьця памёр Васіль Кук, апошні камандзір Украінскай Паўстанчай Армii (у 1950-54 гг.). 11 верасьня труну даставілі ў Львоў, дзе ў саборы сьв. Юра адбылося разъвітаньне з генералам. Некаторыя ўкраінскія СМИ паведамляюць, што ў ім удзельнічалі каля 100 тысяч чалавек, у тым ліку і прадстаўнікі мясцовых уладаў. У той жа дзень адбылося пахаваньне Кука ў яго роднай вёсцы Краснае Бускскага раёну каля мэмарыялу памяці воінам УПА. Драўляную труну адмыслову паклалі ў цынкавую — украінскія нацыяналісты спадзяюцца, што з часам В. Кук будзе перапахаваны ў Кіеве і што ён пасъмротна атрымае званьне Героя Украіны.

У мінулым нумары “БР” было надрукаванае інтэрвю з Васілём Кукам, адзінае, якое ён даў беларускім журналістам.

ТРЭБА АДШУКАЦЬ МАГІЛЫ ГРЫБА, ВЯРШЫНІНА, КАБЕРАЦА

Прага была адным з цэнтраў беларускай палітычнай эміграцыі ў міжваенны час (у 1920-30-я гады). Нямана нашых землякоў памерлі ў чэскай сталіцы ды былі пахаваныя на мясцовых могілках. Аднак памятаем мы толькі некалькі асобаў.

“Альшанка — асаблівае месца для беларускай грамады ў Чэхіі, — піша беларускі эмігрант Аўгэн Сідорык. — Традыцыйна сьвята Дня Волі ў Празе пачынаецца на Альшанскіх могілках. Менавіта да магілаў прэзыдэнтаў БНР Крэчэўскага і Захаркі ды знакамітага съпевака Міхася Забэйды-Суміцкага прыходзяць тыя зь беларусаў, што жывуць зараз у Чэхіі...”¹ і так працягваецца з году ў год. Ушаноўваюцца толькі згаданыя вышэй трэы асобы. Але акрамя іх на Альшанскіх могілках пахаваныя дзесяткі беларусаў, утым ліку і вядомыя беларускія дзеячы. Згадаю таго ж Тамаша Грыба, аднаго са стваральнікамі БНР, лідэра і ідэоляга беларускіх эсэраў. Ён памёр у Празе 25 студзеня 1938 году. На Альшанах у траўні 1934-га быў пахаваны Мікола Вяршынін, беларускі грамадзка-палітычны дзеяч, консул БНР у Чэхаславаччыне, заснавальнік Беларускага загранічнага архіву. Менавіта Вяршынін дамогся дзяржаўных субсыдый для студэнтаў-беларусаў з Заходняй Беларусі і Латвіі, і больш за 100 чалавек атрымалі магчымасць вучыцца ў Чэхаславаччыне. Чаму ж пра яго ніхто ня згадвае? Дарэчы, варта было б пашукаць магілы Грыба і Вяршыніна, а раптам яны захаваліся?

У Інтэрнэце натрапіў на сайт <http://www.pravoslavie.cz/>, дзе ёсьць старонка, прысьвечаная Альшанскім могілкам. Нехта В. Гаўрынеў склаў съпіс “пахаваных на рускіх праваслаўных участках Альшанскіх могілак у Празе”. Звесткі ён зьбіраў ня толькі ў царкоўных і іншых дакументах, але і на магільных камяніях. У съпісе згадваецца Тамаш Грыб, пахаваны на 2-х гарадзкіх Альшанскіх могілках. На жаль, дакладнае месца магілы невядомае. Там жа пахаваны і слуцкі паўстанец Міхась Каберац (1902 — 1931). Таксама ў съпісе

ёсьць і іншыя нашыя землякі, уражэнцы Вільні, Менску, Магілёва, Гомеля, Горак, Дзевінска, Беластока, Бабруйска, Слуцка. Вядомае дакладнае месца магілы прафэсара Яўгена Ляцкага (1868 — 1942), дасьледчыка беларускага фальклёру, ураджэнца Менску. Ёсьць сымбалічнае магіла палкоўніка Антона Шкелянко (1880 — 1947). Ён служыў у Генштабе царскай арміі, паслья ў штабе аনтыбальшавіцкай арміі генэрала Врангеля, у міжваенны час працаваў у Ваенна-геаграфічным інстытуце Чэхаславацкай арміі. У траўні 1945 г. яго арыштавалі съмершаўцы, палкоўнік загінуў на этапе ў Сыбір. Маю ўвагу зьвярнула месца нараджэння Шкелянко — “С[ело] Бекотино, Віленской губ.”. А вядома, што ў сучасным Мёрскім раёне ёсьць вёска Пякоціна, адкуль паходзіць вядомы беларускі палітык часоў Другой сусьветнай вайны Мікола Шкялёнак. Магчыма, палкоўнік мог даводзіцца яму сваяком, які вымушаны быў трохі зъмяніць сваё прозывішча, робячы кар'еру ў расейскім войску.

У сьпісе пазначаныя дакладныя месцы пахаванья Міхала Забэйды, Васіля і Палагеі Захаркаў. Дзіўна, але магіла старшыні Рады БНР Пятра Крэчэўскага (1879 — 1928) ня згадваецца. Дарэчы, варта было б пашукаць звестак і пра лёс яго ўдавы Марыі Крэчэўскай, пра якую вы згадвалі ў мінулым нумары.²

Мікалай Яськевіч

¹ Беларус, 2007, № 531, красавік.

² БР, 2006, № 1 (3), б. 98-99.

НАВОШТА САВЕЦКІЯ ПАДПОЛЬШЧЫКІ ЎЗАРВАЛІ ВЯЛЕЙСКУЮ СЭМІНАРЫЮ?

Часам можна прачытаць у дзяржаўнай прэсе сэнсацыйныя артыкулы, прысьвечаныя Другой сусьветнай вайне. Прыкладам, сёлета я натрапіў на згадку, як савецкія падпольшчыкі ўзварвалі будынак настайніцкай сэмінары ў Вялейцы ў лістападзе 1944-га. Гэта значыць, праз чатыры месяцы паслья ўсталявання савецкай улады савецкія падпольшчыкі працягвалі весьці барацьбу!..

Ня верыце? Дык вось цытата: **“6 ноября 1944 года семинаристы, и Петр Малиновский в их числе, по заданию партизан взорвали здание [Вилейской] семинарии, как раз приспособленное оккупантами под военный госпиталь”.*** Спачатку я ўзрадаваўся,

што знайшоў такі сэнсацыйны факт. А пасьля зразумеў — памылка. Акцыя адбылася, відаць, ці ў лістападзе 1943-га ці ў першай палове 1944-га, калі ў Беларусі яшчэ былі нямецкія акупанты. Аднак рэдакцыя ўдакладнення ў наступных нумарах не давала. Праўдападобна, ніхто гэтай памылкі не заўважыў.

Генадзь Расолька, Менскі раён

*Селицкая Л. Девочка, улыбнувшаяся ангелу // Советская Белоруссия, 2007, № 40, 28 лютага.

ПА СЪЛЯДОХ “БЕЛАРУСКАЙ РЭВАЛЮЦЫЙНАЙ ПАРТЫ”

Хутка споўніцца 50 гадоў з часу заснаванья на Берасьцейшчыне падпольной арганізацыі “Беларуская Рэвалюцыйная Партия”. Дагэтуль пра яе вядома вельмі мала. 16 сакавіка 1998 году двух яе сябраў згадала газета “Наша ніва”. Яна падала іх кароткія біяграфічныя звесткі: Аляксандр Уладзімеравіч Грыгор'еў, 15.02.1923, в. Макаркі Беластоцкага ваяводзтва. Васіль Васільевіч Ракашэвіч, 20.05.1923, в. Хацяж цяперашняга Ляхавіцкага раёну Брэсцкай вобл. Яны былі асуджаныя 10 красавіка 1964 году Берасьцейскім абласным судом паводле арт. 67 КК БССР “антысавецкая агітацыя і пропаганда”. На які тэрмін іх асуздзілі і які далейшы лёс гэтых людзей, невядома.

Упершыню ж пра “Беларускую Рэвалюцыйную Партию” прачытаў у даведніку “Нонкамфармізм у Беларусі: 1953-1985” (Менск, Архіў Найноўшай Гісторыі, 2004). Аказваецца, яна была створаная ў канцы 1950-х. У якім канкрэтна раёне Берасьцейской вобласці — невядома (магчыма, у Ляхавіцкім, адкуль паходзіў Ракашэвіч?). Кірауніком арганізацыі быў Грыгор'еў. У яе ўступіў Ракашэвіч, які “чытаў Статут арганізацыі і падпісаў прысягу”. Гэта съведчыць пра тое, што БРП мела свае распрацаваныя праграмныя дакументы. “Арганізацыя стаяла на пазыцыях узброенай барацьбы з Савецкай уладай; дзеля гэтага ставілася за мэту стварэньне па Беларусі разгалінаванай падпольной сеткі”, пісаў гісторык Алег Дзярновіч. Паводле матэрыялаў съледзтва, Ракашэвіч спрабаваў абрацаваць вясковую краму, каб здабыць гроши для партыі. Ён жа захоўваў вінтоўку. У верасьні 1963 году Грыгор'еў і Ракашэвіч былі арыштаваныя.

Няўжо іх было толькі двое? Калі гэта была рэальная арганізацыя, а не “папяровая”, дык за 3-4 гады яе існаваньня Аляксандр Грыгор’еў мог завэрбаваць чалавек 5-10. Ён жа мусіў ствараць падпольную сетку ды збройна змагацца, а ўдвох яны шмат зрабіць не змаглі б.

“Магчыма, некаторыя эпізоды дзейнасці арганізацыі сфальсіфікаваныя съледзтвам”, адзначае Дзярновіч. Відавочна, трэба шукаць магчымасці азнаёміцца са справай “Беларускай Рэвалюцыйнай Партыі”, каб вярнуць забытыя імёны змагароў за Беларусь.

Мікалай Шыбіцкі

ВА ЎКРАІНУ ВЯРНУЎСЯ АРХІЎ МІКОЛЫ ЛЕБЕДЗЯ

“БР” ужо неаднаразова зьвяртаўся да тэмы зыніклых архіваў дзеячоў беларускага нацыянальнага руху. На жаль, нямала іх загінула, частка збораў згубілася, некаторыя дакумэнты дагэтуль схаваныя ў архівах спэцыяльных службаў у Беларусі, Рәсей і на Захадзе. Некаторыя дакумэнты цудам захаваліся.

Тут варта згадаць гісторыю з архівам генэрала Дзьмітрыя Касмовіча, які памёр у Нямеччыне ў красавіку 1991 году. Паводле словаў яго ўдавы Надзеі Міцкевіч-Касмовіч, па съмерці мужа прыходзілі “нейкія людзі”, паслья чаго некаторых папер яна не магла адшукаць. Прыйжджалі да яе ў Штутгарт і некаторыя дасьледчыкі зь Беларусі, але іх найперш цікавілі кніжкі з бібліятэкі Касмовіча. Хтосьці забраў і маю книгу “Вяртаньне БНП”, у 2003 г. давялося яе зноў перасылаць Надзеі Міцкевіч-Касмовіч. У tym жа годзе ў тэлефоннай размове ўдава сказала, што хацела б перадаць куды-небудзь на захаваньне рэшту архіва.

Летам 2003-га я скантактаваўся з беларускім эмігрантам у Амэрыцы, папрасіў яго распавесці пра сытуацыю з архівам Касмовіча прадстаўнікам адной беларускай навуковай установы ў Нью-Ёрку. У выніку, для перагляду архіва ў Штутгарт мусілі выехаць я і адзін альбо два чалавекі ад гэтай установы (дамова была вусная і праз пасярэдніка). У студзені 2004 году я даведаўся, што яе прадстаўнік ужо пабываў у доме Касмовіча, спакаваў і вывез у Амэрыку паперы...

Беларускі эмігрант пісаў мне 26 студзеня 2004-га:

“*Паважаны Сладару Сяргей!*

У аўторак на мінулым тыдні я быў у пахавальнай установе на паніхідзе па памерлым Віталю Кажану і сустрэўся з К. Абставіны, нажаль, не дазволілі пагаварыць даўжэй, але, усё-ж я даведаўся, што Касмовіч архіў забраў і прывёз у Амэрыку Ю. Г., які якраз быў у Эўропе.

Сталася гэта так таму, што на Каляды К. пазваніла сп-ня Касмовіч, устрывожаная tym, што ад яе хацеў забраць архіў нейкі съявтар і яшчэ адна ведамая асоба зь Менску, ды пытала, што ёй рабіць.

Каб архіў ня трапіў у варожыя, або няпэўныя руکі й мейсцы, К. адразу-ж накіраеаў Г. у Нямеччыну ѹ гэткім чынам паперы, відаць, апынуцца ў Ратгэрскім універсітэце, або Нью-Ёркскай Публічнай бібліятэцы”.

Доўгі час пра лёс архіву я нічога ня ведаў, аж пакуль летам 2005-га ў Менску не сутыкнуўся з беларускім дзеячом зь Нью-Ёрку, з тым самым К. Ён сказаў, што ня ведае, дзе архіў зараз, “магчыма, у спадара В-га”. А перад тым сярод беларускай дыяспары ў ЗША здарылася скандалная гісторыя, калі некалькіх чалавек абвясцілі “лукашыстамі”. Сярод іх, здаецца, быў і той В. Але чаму паперы ён трymаў у сябё, бо іх мусілі перадаць у архіў універсытэта — загадка.

У 2005 годзе ў гасцінях у Надзеі Міцкевіч-Касмовіч пабываў журналіст Аляксандар Адзінец. Гаспадыня дазволіла яму паглядзець у кабінэце мужа паперы, якія не зацікавілі “амэрыканскіх гасцей”. Сярод іх знайшліся каштоўныя дакумэнты, напрыклад, дзёньнік Касмовіча. Падборка іх друкавалася ў мінулым нумары “БР”. Зазначым, што з той часткі архіву, якая была вывезеная ў Амэрыку, дагэтуль нічога не публіковалася.

Гэты доўгі ўступ лічу неабходным, бо далей спынюся на лёсе архіва вядомага дзеяча ўкраінскага вызвольнага руху Міколы Лебедзя (1909 — 1998). У адрозненьне ад расцяярушанага і часткова згубленага архіва Касмовіча, лёс збораў Лебедзя шчаслівейшы. Хоць яшчэ нядаўна здавалася, што ён згублены назаўсёды.

21 красавіка 2007 году ў Львове адбылася прэс-канфэрэнцыя дырэктара Цэнтра дасьледаваньняў вызвольнага руху Ўладзімера В'ятровіча. Ён паведаміў журналістам, што “пасьля вельмі доўгіх пошукаў, з ЗША ва Украіну нарэшце вярнуўся архіўны збор аднаго з кіраўнікоў Арганізацыі Украінскіх Нацыяналістаў, сакратара замежных спраў Украінскай Галоўнай Вызвольнай Рады, заснавальніка Службы бяспекі АУН, галоўнага рэдактара дасьлед-ча-выдаўнічага бюро “Пролог” — Міколы Лебедзя” (*Повернення архіву Міколы Лебедя в Украіну. Прес-рэліз ад 29 красавіка 2007 г. // <http://cdvr.org.ua>.*)

М. Лебедзь (мянушкі “Чорт”, “Ігор”, “Скиба”, “Вільний”, “Максім Рубан”) кіраваў кансьпірацыйнай АУН (б) пасьля арышту немцамі ў 1941 годзе Бандэры. У 1943 г. “адмовіўся ад удзелу ў Провадзе”, стаў “рэфэрэнтам зьнешніх сувязяў”. У 1944 годзе ён выехаў на Захад. Ужо ў паваеннны час на эміграцыі М. Лебедзь разыйшоўся з С. Бандэрам, кіраваў групоўкай аунаўцаў, апазыцыйнай да бандэраўцаў. Першыя дакумэнты для ўласнага архіву ён пачаў зьбіраць у 1942 г. ды працягваў інтэнсіўна гэта рабіць да 1955-га. Нямала матэрыялаў (найперш фотаздымкаў і падпольных друкаў) Лебедзь дазволіў выкарыстаць таронцкаму выдавецтву “Літопис УПА”. Адразу па вайне ён выдаў на Захадзе сваё багата ілюстраванае

дасьледаванье, прысьвечанае гісторыі УПА (дарэчы, у першай частцы кнігі надрукаваная мапа, на якой этнаграфічныя межы Украіны праходзяць на поўначы Берасцейшчыны).

Пасьля съмерці Міколы Лебедзя ў 1998 годзе лічылася, што яго архіў зынік. Яго пошукам замаўся львоўскі Цэнтар дасьледаванняў вызвольнага руху. З дапамогай дасьледчыка гісторыі АУН і УПА эмігранта Пятра Содала ў 2006 г. удалося адшукати архіў Лебедзя ў Нью-Ёрку. Сёлета Цэнтар атрымаў права на яго перахоўванье і збор быў перавезены ва Украіну.

Паводле словаў У. В'яtronіча, у паперах М. Лебедзя выяўленыя дагэтуль невядомыя матэрыялы, якія “праплываюць съятло на новыя факты з гісторыі ўкраінскага вызвольнага руху 1940-х — 1950-х гадоў”. Архіў напівае 1459 машынапісных і рукапісных дакумэнтаў — агулам 10664 аркушы. Гэта ня толькі падпольныя выданыні, загады, інструкцыі, але і пратаколы допытаў, дзёньнікі, ліставанні, выразкі з газэт і часопісаў. Нямала дакумэнтаў прысьвечаныя ўкраінска-польскаму канфлікту часоў нямецкай акупацыі.

Цэнтар дасьледаванняў вызвольнага руху мяркуе падрыхтаваць на падставе новых архіўных матэрыялаў сэрыю дакумэнтальных выданьняў.

Такі шчасльівы фінал у гэтай гісторыі. Украінскія дасьледчыкі працягваюць шукаць архівы кансьпірацыі і яе дзеячоў. У беларускіх дасьледчыкаў такая ўдача здараецца вельмі рэдка. Да таго ж паўстае праблема захаванья архіўных скарбаў. На жаль, часам каштоўныя дакумэнты зь беларускіх эміграцыйных збораў трапляюць у прыватныя калекцыі ў Беларусі. Але пра гэтую праблему мы пагаворым іншым разам.

Сяргей Ёрш

НЕЛЕГАЛЬНІК, ПАТАЕМНІК, КАНСЬПІРАЦЫЙНІК

Падпольны і падпольніцкі — нелегальны, патаемны (тайны), кансьпірацыйны. Слова **падпольны** не фіксуюць беларускія слоўнікі 1920-х гадоў. Гэта пазычаныне з расейскай мовы (*подпольный*), дзе яно ад *подполье* (*подпольный*); якое ад *пол* (*под-пол-- э*). Перакладныя слоўнікі падаюць наступныя іх беларускія адпаведнікі: “*Пол м. падлога; Подполье* 1. помещение под полом падмосце; (погреб) склеп; (подвал) сутарэнъне”. 2. перен. *падпольле*. **Подпольный** 1. падмастовы, склепавы, сутарэнны; 2. перен. *падпольны* (РБС-53, с.463, 449; РБС-82, т.2, с. 614).

Рас. **подпольный** (і **подполье**) былі перанесеныя ў беларускую частку слоўніка вага артыкула (падпольны, падпольле) як палітычныя тэрміны дзеля рэалізацыі ідэі “*зъліцъца нацыяу*”. У слоўніку В. Ластоўскага зас্বядчана наступнае: “**Подпольный**, які знаходзіцца пад завалам, памосткам, у порубе, склепе; *тайны, скрытны, падземны*” (Падручны расейска-крыўскі (беларускі) слоўнік. Коўна, 1924. — Выданыне факсымільнага тыпу. Мінск: Навука і тэхніка, 1990, с. 489).

У сучасным пэрыядычным друку на месцы **падпольны** выкарыстоўваецца і наватвор **падпольніцкі** — утварэнъне ад **падпольнік** (*падпольнік + ск - і- падпольніцкі*) — адэквата пазычанага з расейскай мовы *подпольшчык* (*подпольщик*).

У суседніх славянскіх мовах з гэтым значэннем ужываюцца свае ўтварэнъні, што фіксуеца сучаснымі перакладнымі слоўнікамі:польск. *podziemny, nielegalny, tajny* (рас. *подпольный, нелегальный*); *nielegalniak* (*подпольщик*), чэшск. *illegalní, podzemní*; славацк. *illegalní, podzemný* (рас. *подпольный*).

“Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” да слова **падпольны** падае сіонімы *нелегальны, тайны* (ТСБМ, т. 3, с. 555), а слова **падпольле** і з тлумачэннем “*дзейнасьць, накіраваная супраць улад, якая праходзіць тайна, ва ўмовах строгай кансьпірацыі, а таксама жыцьцё ў такіх умовах...*” (Тамсама).

З прааналізаванага відаць, што адмысловымі беларускімі адпаведнікамі да рас. *подпольный* ёсьць *нелегальны, патаемны (тайны), кансьпірацыйны*, а найменнямі асобы — *нелегальнік, патаемнік, кансьпірацыйнік* (рас. *подпольщик*).

Друкуюцца паводле публікацыі: Сцяцко П. Мовазнаучы досьвед. Якія слова больш адпавядаюць сучаснай норме беларускай мовы? // Наша слоўва, 2005, 17 жніўня, № 31.

СУСТРЭЧА ПАЛІТВЯЗЬНЯЎ РОЗНЫХ ПАКАЛЕНЬНЯЎ

barmica.org

27 жніўня 2006 году ў вёсцы Германавічы Шаркоўшчынскага раёну прыйшла "сустрэча палітвязньні розных пакаленъні". Паваенны "Саюз Беларускіх Патрыётав" прадстаўлялі 6 чалавек. Зь Менску прыехалі некалькі маладых людзей, якія бралі ўдзел у сакавіцкіх падзеях

на плошчы Каліноўскага ў беларускай сталіцы.

Арганізаторам сустрэчы (некаторыя СМІ назвалі яе "з'ездам вэтэранаў СБП") выступіла Ада Райчонак, краязнаўца, стваральніца прыватнага музэю ў Германавічах. Вэтэраны дзяліліся з моладзьдзю сваімі ўспамінамі, перажываннямі, чыталі вершы. Не маглі стрымаць сълёзаў, згадваючы сваіх памерлых сябров...

Рэдакцыя "БР" мае намер у бліжэйшых нумарах надрукаваць справаздачы сустрэчы ў Германавічах у жніўні 2006-га і з'езду вэтэранаў беларускага вызвольнага руху ў Горадні ў студзені 2000 году.

ЧЫГУНАЧНІКІ АДМОВІЛІСЯ АДПРАЎЛЯЦЬ ЭШАЛЁНЫ З РЭПРЭСАВАНЫМІ Ў РАСЕЮ

Вясной 2007-га выйшаў з друку зборнік паэзіі беларускага паэта Сяргея Законьнікаў пад назвай "Гэта мы". Сярод іншага ў яго ўвайшла паэма "Цівалі", прысьвечаная трагедыі беларускага народу ў часы сталінізму. У інтэрвю інфармацыйнаму агенцтву БелаТАН С. Законьнікаў распавёў, што ў пачатку 1990-х яму сталі вядомыя абставіны трагедыі, якая адбылася ў 1938 годзе ў вёсцы Цівалі пад Менскам (зарараз уваходзіць у межы сталіцы, раён кінатэатра "Аўрора" на вуліцы Прытыцкага). У той час на

загад наркама шляхоў зносінаў Лазара Кагановіча “за сабатаж” — адмову адпраўляць эшалоны з рэпрэсаванымі ў Расею — былі расстряляныя каля 300 беларускіх чыгуначнікаў з розных гарадоў. Каб утаіць злачынства, іх цэлы былі закапаны ў жывёламогільніку ў Цівалі. Паводле санітарных нормаў, такія могільнікі нельга раскопваць на працыгу 100 гадоў. Аднак у 1960-ыя ў сувязі з пашырэннем сталіцы ў раёне Цівалі пачалося будаўніцтва і могільнік плянавалася зынішчыць. Калі вайскоўцы ўскрылі могільнік, дык сярод касьцей жывёлаў знайшлі прастрэленыя чарапы людзей і іх парэшткі, скрученыя калочым дротам. Паводле загаду зьверху ўсё было спаленае напалмам і пахаванае ў лесе каля дарогі на Ракаў. “Пра гэта я і напісаў у паэме, перакладзенай на многія замежныя мовы”, — сказаў паэт Сяргей Законьнікаў.

АКІНЧЫЦУ ВЯРНУЛІ ЎЗНАГАРОДЫ ПРАЗ 57 ГАДОЎ

Жыхару Чачэрска 84-гадоваму Казімеру Акінчыцу вярнулі ўзнагароды, якія ён атрымаў падчас Другой сусьветнай вайны. У 1950 годзе міліцыянт Акінчыц вазіў арыштаванага з Чачэрска ў вёску Палесьсе на съледчы эксперымент. Той чалавек уцёк падчас начоўкі ў вёсцы. У выніку Акінчыца савецкая ўлада пакарала ня толькі звальненінем з міліцыі, але і пазбаўленінем волі тэрмінам на 5 гадоў. Яго таксама пазбавілі ўзнагародаў — чатырох мэдалёў. Вызвалілі Акінчыца празь некалькі гадоў пасля таго, як знайшлі ўцекача. Ён доўга дамагаўся вяртання ўзнагародаў, аднак дамогся гэтага пасля звароту ў адміністрацыю расейскага прэзыдэнта.

ПАДЛІЧЫЛІ АХВЯРАЎ КАМУНІЗМУ

12 чэрвеня 2007 году падчас цырымоніі адкрыцця “Помніка ахвярам камунізму” ў Вашынгтоне прэзыдэнт ЗША Джордж Буш агучыў лічбу “ахвяраў імперскага камунізму” — каля 100 мільёнаў чалавек. Буш назваў дзень адкрыцця помніка “гістарычным” і прывітаў прысутных сяброў парлямэнтаў Чэхіі і Вугоршчыны, замежных амбасадараў, а таксама асобаў, якія пацярпелі ад камуністычных рэпрэсій, паведамляе РІА “Новости”.

СЫМБАЛІЧНАЯ АКЦЫЯ Ў ГОНАР ЮРКІ МОНЧА

23 траўня 2007 году ў лесе каля вёскі Бобр Крупскага раёну адбылася сымбалічная акцыя ў гонар Юркі Моніча, беларускага паўстанцкага камандзіра пачатку 1920-х гг. Яе зладзілі мастакі Алесь Пушкін, Юрась Палякоў, дызайнэр Юрась Мяккі і шэраг грамадзкіх дзеячоў. На сасьевне быў усталяваны шасыціканцовы крыж з надпісам: “Юрка Моніч. 1890 — 1924. Змагару за Беларусь”. Моніч загінуў якраз 23 траўня ў 1924 годзе. ГПУ адпоміціла партызану за зьбіцьцё шомпаламі савецкіх дыпляматаў (на вачах у дыпляматаў замежных) са спыненага цягніка “Бэрлін — Москва”.

ЗЕМЛЯКІ ЗГАДАЛІ ПРА ЖЫХАРА

19 жніўня 2007 году глыбоцкія актыўісты руху “За Свабоду” і прадстаўнікі мясцовай філіі Партыі БНФ правялі спаборніцтвы па пейнтболе, прысьвяціўшы гэты турнір памяці беларускага патрыёта, удзельніка антысавецкага Супраціву, настаўніка і паэта Аўгена Жыхара (1925 — 1955). Жыхар — асоба легендарная. Яго беларускі партызанскі атрад дзейнічаў на Пастаўшчыне і Глыбоччыне з 1946 году да канца 1954-га. Ад 1948 году ён падначальваўся Галоўнаму штабу беларускага партызанскага руху, якім кіраваў Міхал Вітушка. Аўген Жыхар загінуў у перастрэлцы з чэкістамі.

У гульні ўзялі ўдзел каля 20 чалавек. Пераможцы атрымалі адмысловыя дыплёмы і бейсболкі зь лягатыпам руху “За Свабоду”, паведамляе <http://hlybokae.belarda.org>

БЕЛАРУСКІЯ ПАРТЫЗАНЫ... Ў НЯМЕЧЧЫНЕ

На гэты здымак я натрапіў у 1995 годзе, праглядаючы ў Акадэмічнай бібліятэцы імя Якуба Коласа ў Менску гадавік эміграцыйнай газэты “Бацькаўшчына” за 1950 год. У № 2(62) за сакавік быў зъмешчаны артыкул “У службе “Чорнага Ката”, прайлюстраваны невялікім здымкам невядомага партызанскага атрада. Пад ім быў подпіс: “Абход 25-га сакавіка адным зь беларускіх партызанскіх аддзелаў у 1948 г.”. І ўсё. На здымку ў лесе ў некалькі шэрагах сядзелі каля трох дзесяткаў пераважна маладых людзей, як здавалася, апранутых у адну ўніформу. Перад імі як быццам выступаў камандзір. Побач у пірамідах была складзеная зброя — стрэльбы. Зъдзўяла толькі, што для канца сакавіка яны лёгка апранутыя. Дый абутак кідаўся ў вочы, ён быўнейкі не партызанскі... І тым не менш, гэта быў адзіны вядомы здымак беларускіх партызанаў. З 1990-х ім былі прайлюстраваныя многія публікацыі на тэму Беларускага паваеннага Супраціву.

Хацелася высьветліць, што ж за аддзел адлюстраваны на здымку? І калі зъявілася такая магчымасць, у студзені 2006-га я даслаў яго аднаму былому камандзіру беларускага партызанскага атрада. Ён адразу ж заўважыў, што “агульныя здымкі ў мэтах забесьпячэння бяспекі і канспірацыі не рабіліся”. Далей у лісьце ідзе крытычны аналіз убачанага на здымку:

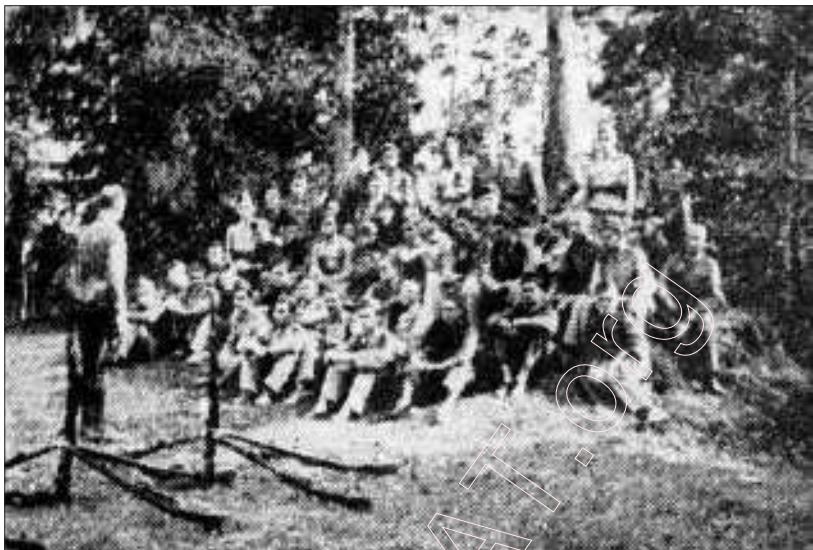
“Па-першае, калі ўважліва прыглядзецца, можна ўбачыць, што пераважная большасць людзей мае на нагах мадэрновыя летнія туфлі. У падобным абутку ў лесе, асабліва падчас акцыяў, вельмі нязручна, бо гэта ж не пякнік! Нашыя партызаны мелі боты (пераважна кірзавыя), альбо высокія бацінкі.

Па-другое, зброя на фотаздымку аднатыповая і няма аўтаматычнай. Вінтоўкі мне нагадваюць амэрыканскія альбо савецкія малакалібэркі, якія ўжываліся падчас вучэбных заняткаў. Да таго ж яны (вінтоўкі) складзеныя ў нетыповую піраміду. Падобная “піраміда”, некалькі я памятаю, ужывалася французамі і бэльгійцамі.

Па-трэцяе, калі ўважліва разглядаць фота, відаць, што сярод людзей сядзяць і стаяць некалькі чалавек у вайсковых строях, якія вельмі нагадваюць савецкія.

Я кансультаваўся зь некаторымі нашымі (і ня толькі) спэцыялістамі. Яны далі некалькі магчымых тлумачэнняў:

1. Знятыя вучэбныя зборы Беларускага Вызвальнага Фронту ў Францыі, Бэльгіі альбо Нямеччыне.

2. Знімак савецкія вучэбныя зборы студэнтаў альбо маладых рэзэрвістаў.

3. Пастановачны здымак, які зроблены беларускімі эмігрантамі дзеля прэсы альбо дэзынфармацыі”.

Аднак, зборы БВФ адпадаюць, бо гэтая арганізацыя была заснаваная ў Заходній Нямеччыне праз чатыры гады пасля публікацыі здымка. Праўда, зборы магла праводзіць іншая беларуская вайсковая арганізацыя. Я ўжо пачаў схіляцца да таго, што здымак — пастановачны і зроблены адмысловая для эміграцыйнай прэсы, як прыйшоў чартовы ліст ад партызанскаага камандзіра.

“Паколькі ў 1948 і 1950 гадах я быў яшчэ ў Беларусі, — піша ён. — фотаздымак я паказаў некалькім сваім знаёмым. Яны распавяялі наступнае. Гэтае фота вельмі нагадвае вучэбны ваенізаваны лягер, што ладзілі беларусы і украінцы з дапамогай амэрыканцаў у Нямеччыне кожнае лета з 1948-га да 1954 году. Перабывалі ў лягеры маладыя эмігранты, якія выказалі жаданье весьці збройную барацьбу з камуністычнымі рэжымамі СССР.

Звычайна падобныя лягеры ладзіліся на некалькі дзён (вечар пятніцы — нядзеля). Потым зь ліку курсантаў праводзіўся больш сур'ёзны адбор дзеля навучання ў спэцшколах. Адзін з удзельнікаў падобнага лягера, нібыта, апазнай гэтае фота і дадаў, што здымай Украінец для сябе. Зборы, паводле майго знаёмага, адбываліся ў жніўні 1948 (ци 1949-га?). Цалкам верагодна, што

некта зь беларусаў папрасіў пераслаць копію фота ў нашу газэту.
Тады зразумела адкуль “сакавік”.

Сапрауды, супрацоўнік рэдакцыі “Бацькаўшчыны” мог няправільна пераклассіці “сэрпень” як “сакавік”. Але хутчэй за ёсё, рэдакцыя памылкі не зрабіла. Бо калі ўжо яна напісала пра “беларускі партызанскі аддзел”, дык чаму ж ужо не паставіць выдуманую дату?

Такім чынам на здымку мы бачым не беларускіх партызанаў, а беларускіх і ўкраінскіх эмігрантаў, якія рыхтаваліся да антыбальшавіцкай барацьбы. На адну таямніцу ў гісторыі Беларускага Рэзыстансу стала менш.

Сяргей Ёрш

АСОБЫ БЕЛАРУСКАГА СУПРАЦІВУ

На 100-я ўгодкі з дня народзінаў дзеячоў Беларускага Супраціву Міхала Вітушкі (1907 — 2006) і Юльяна Саковіча (1906 — 1943) восенню 2006-га выйшлі каляндарыкі зь іх рэдкімі фотаздымкамі з архіву Сяргея Ярша. Яны распачалі сэрыю “Асобы беларускага супраціву”.

Беларускае грамадзкае аб'яднанье “Ветэраны Адраджэння” ў 2007 г. выдала каляндарык, прысьвечаны Расціславу Лапіцкаму (1928 — 1950), кірауніку антыкамуністычнай падземнай арганізацыі ў Мядзеле і Смаргоні ў 1948- 1950-х гадах.

СПАЧУВАНЬНЕ

Рэдакцыя “БР” выказвае свае шчырыя спачуваньні
Алесю Пушкіну з выпадку съмерці ягонага бацькі
Мікалая Пушкіна (1924 — 2007), беларускага
патрыёта, былога вязня бальшавіцкага ГУЛАГу.

Кантактныя адрэсы:
rezystans@gmail.com
rezystans2004@yahoo.com

Надрукаваны: Украіна, г.Львоў.
Раздрукавана з арыгінал-макета заказчыка.
Гарнітура: Arial
Наклад 299 асобнікаў.

З нашымі выданьнямі можна азнаёміцца на
www.kamunikat.org і набыць праз **www.Knihinet.**